

پوهنوال جلال الدين

په پښتو ادب کې د مثنوي پيدايت

تاريخي او تكامي سير

په پښتو ادب کې د مثنوی پیدایښت ، تاریخي او تکاملي سیر

لیکوال

پوهنوال جلال الدین

۱۳۷۸

د کتاب پېژندنه :

- * - د کتاب نوم : په پښتو ادب کې د مثنوي پیدایښت ، تاریخي او تکاملي سیر
- * - لیکوال : پوهنوال جلال الدین
- * - د چاپ کال : ۱۳۷۸ - ۱۹۹۹ م
- * - خپروونکي : د افغانستان د مطالعاتو مرکز
- * - د چاپ ځای : دانش کتاب پلورنځی - پېښور
- * - مهمم او کمپوزر : محمد ظاهر بابري

مخ	عنوان
۱	سریزه
۲	دالف دلی پوهانو نظریه
۳	دمشوي په باب د براون نظریه
۵	دب . دلی پوهانو نظریه
۶	دهرمان اته نظریه
۷	دمشوي په باب د دوكتور شوقي نظریه
۱۰	دمشوي تعریف
۱۱	په دری ادب کې دمشوي پیدایښت او بحرونه
۲۵	په پښتو ادب کې دمشوي پیدایښت او بحرونه
۲۶	دوزنونو اختلاط او کډون او دهغې جواز
۳۰	پښتو اته خپزه مشوي او دهغې تاریخي سیر
۶۳	پښتو لس خپزه مشوي او دهغې تاریخي سیر
۶۶	په پښتو ادب کې دولس خپزه مشوي او دهغې سیر
۱۰۶	پښتو دیارلس هجایی مشوي او دهغې تاریخي سیر
۱۰۸	پښتو څوارلس خپزه مشوي او دهغې تاریخي سیر
۱۱۱	پښتو شپاړس هجایی مشوي او دهغې تاریخي سیر
۱۱۶	اخځونه

سرېزه

د پښتو څانگې درنو استادانو په هغه غونډه کې چې د پوهندوی نور احمد شاګر په مشري په ۱۳۵۹ ش کال جوړه شوې وه اوډیوې لورې علمي رتبې کاندید استادانو ته د تحقیق او څېړنې له پاره موضوع ګانې ټاکل کیدې ماته هم په همدغه غونډه کې "په پښتو ادب کې د مثنوي پیدایښت تاریخي سیراو تکامل" موضوع وټاکل شوه چې د پوهاند عبدالرزاق زهیر په لارښودنه خپله څېړنه بشپړه کړم مخکې له دې چې په خپله اصلي موضوع پیل وکړم ځینې پوښتنې اومجسېولې نکتې مې په ذهن کې پیدا کیدې او هغه دا وې چې مثنوي به دلومړي ځل د پاره د چاله خوانه په کوم ځای کې پیل شوې وي؟ ایا مثنوي د عربو ایجاد دی او که د عجمو؟

ددې پوښتنو د حل او ځواب پیدا کولو په غرض مې دخپل لارښود استاد پوهاند زهیر په مشوره دا غوره وکېله چې د مثنوي د پیدایښت اولرغونتوب په برخه کې مختلفې منابع وگورم د پوهانو اومستشرقینو نظریې ځانته معلومې کړم وروسته په دري ادب کې د موجودو خوندي آثارو په رڼا کې مثنوي اوهم یې مختلف فورمونه وپلټولم او وپلټولم چې په دې وروسته به پخپله اصلي موضوع پیل وکړم ځکه په پښتو ادب کې د موجودو موادو له مخې د پنځمې هجري پېړۍ نه دمخه د مثنوي بېلګه نه لرو.

ددې موضوع د تحقیق او څېړنې په لړ کې سربېره پر لارښود استاد پوهاند زهیر چې خپلې عالمانه لارښودنې یې په ډیر لور او پیروزوینې راته کړې او دهیڅ ډول معنوي مرستې دریغ یې نه دي کړې، د پوهاند رشاد د علمي تجربو او پراخه علمي معلوماتو څخه مې چې حقاً یې لري کټوره استفاده کړې او دواړو پوهاندانو په تحقیق او څېړنه کې راته مفیدې لارښوونې کړې او د څېړنې د میتود په سمولارو یې

برابر کړی يم. د موضوع د څرگندیدو او روښانتیا په غرض یې ګټور ماخذ راښودلی
زما د ضرورت وړ کتابونه که ورسره و هغه یې زما په اختیار کې پرېښودلي دي.
د اېم دیادولو وړ بوله چې په پښتو ادب کې د مثنوي د مختلفو فورمونو
د بیلګو مرسته راسره د افغانستان د علومو اکاډمۍ غړو هریو ښاغلو حبیب الله رفیع
اوزلمی هیوادمل کړې ده. زه د دوی له دې مرستو ډیره مننه کوم.
اوس راځم د مثنوي پیدایښت ته چې د علمي څیړنې په لړ کې دا واقعیت
څرګند شي چې مثنوي چا او په کوم ځای کې د لومړي ځل د پاره په عجمو کې منځ
ته راوړې او یا په عربو کې ؟

د دې واقعیت درابرسیره کولوله پاره یې مختلف منابع ولټول خو د پلټنې په لړ
کې یوې واحدې نتیجې ته ونه رسیدم.

د مثنوي د پیدایښت په هکله د محققینو ترمنځ د نظریو اختلاف شته یو
شمیر ایراني او غیر ایراني محققین د دې نظریې پیروي کوي چې مثنوي اساساً او بدواً
په دري ادب کې منځ ته راغلی او له ایرانيانو څخه عربو په عاریت اخیستی دی.
یعنې د مثنوي په نظمولو کې عربو د خراسانیانو تقلید او پیروي کړې ده. له بلې
خوا یو شمیر محققین د لومړنۍ ډلې برخلاف د دې نظریې پیروي کوي چې مثنوي
د لومړي ځل د پاره په عربو کې منځ ته راغلی بیا وروسته عجمو هغې ته پیروي کړې ده
او خراسانیان د مثنوي په بسط او تکامل او ارتقایي له عربو څخه منځه تللی دي. زه
دغه محققین په دوو ډلو ویشم. هغه ډله چې د مثنوي پیدایښت په دري ادب کې
ګڼي دالف ډلې په نامه یادوم. هغه ډله چې په عربو کې د مثنوي پیدایښت
طرفداري کوي اوسط تکامل او ارتقایي په عجمو پورې مربوطوي. دادي لاندې
دهرې ډلې نظریې په لنډ ډول راوړم.

دالف ډلې پوهانو نظریې :

۱ د دبیر عجم مولف اصغر علی زوحي د لاهور د اسلامیه کالج

د شرقي ژبو پروفیسر چې دبیر عجم یې په ۱۹۲۸ م کې تالیف کړې د نوموړي
کتاب په (۶۱-۶۲) مخونو کې د مثنوي تر عنوان لاندې داسې لیکي :

" د مثنوي بڼا په مفردو مستقلو بیتونو باندې ده. د هغوی په جمله تصریح لازمه او
هغې ته مزدوج هم وایي او د قصیدې او غزلې په نسبت اساني لري او دغه ډول په
فارسي ژبې پورې مختص دی په عربي کې یې بیلګه نشته ځینو مولدینو د عجمو په
تقلید و پیروي په عربي کې هم کم کم په دغه ډول کې په تکلیف شعر ویلی دي.

ولي چندان زړه وړونکي نه دي اودا کار دي ته ورته دي لکه چې ځينو اهل
عجمو په دي وختونو کې په فارسي دغربيانو په پيروي دداسې نظم طرح منځ ته
راوړه چې دمتعارفه اوزا نوروي او قافيې دقيقه نه بالکل خلاص دي او زموږ
دشرقيانو په مذاق برابره راځي، دمنوي بنا پرمختصو اوزا نو اېښودل شوي ده
اوزياترو په متقارب هزج رمل اوسري بحرونو کې ويلي دي رزم يې به متقارب بحر
عشق اومينه يې په هزج بحر اوتصوف دهزج اورمل بحرونو سره خاص مناسبت لري
چې دنورو بحرونو سره نشته او په دي بحرونو کې له مسدس الارکان څخه پرته نور نه
دي راوړي (۱) زياتره تذکره لېکونکي په دي عقیده دي چې په رزميه داستانونو کې
له حکيم فردوسي اودعشق ومحبت په افسانو کې له شيخ نظامي څخه نورو غوره
لاس نه درلود (۲)

۲- دمنوي په باب دادوارد براون نظريه :

براون د " تاريخ ادبي ايران " د لومړي ټوک په (۶۸۹-۶۹۰) مخونو کې چې
دعلي پاچا صالح له خوانه په فارسي ترجمه تحشيه اوتعليق شوي دي داسې ليکي :
" د ايران عربي ويونکو شاعرانو کله کله د شعريه ډولونو کې هغه برخه چې مختص
په فارسي پورې وه په کاروړې ده. خاصاً منوي او غزل دمنوي ښه مثال چې په
عربي کې يې مزدوجه بولي ديتمه الدهريه دريم جزمخ (۲۳) کې دابوالفضل
السکري دسرگذشت په برخه کې راغلي دي

وايي ابوالفضل السکري زياته مينه درلوده چې فارسي ضرب المثلونه په عربي
ترجمه کړي اودغه فارسي امثال چې په عرب ترجمه شوي وي دمنوي په قالب
کې په عربي نظم راوړي اوليکونکي ته ياد نه دي چې يې ددغه ډول نظم ساري
بل ځای کې په عربي کې ليدلی وي او دهنې فارسي اصل په اساني سره کولای
شو چې پيدا کړولکه

جواب از سرگذشت چه یک گزجه هزار کز (لساء فوق عريق طما - فقاب
قنات والف سوا) (۲)

همدارنگه براون د " تاريخ ادبيات ايران " په بل ټوک کې له فردوسي څخه
نيولی ترسعدی پورې فتح الله مجتبایي ترجمه اوتحشيه په (۲۴-۲۵) مخونو کې
دمنوي په باب ځيني مطالب څرگندوي چې منوي پورې متعلق مهم ټکي يې
دلته راوړم :

" د شعري فورمونو له جملې څخه قصيده او قطعه ايرانيانو له عربو څخه په
عاريت اخيستی دي له اسلام څخه مخکې معلقات سبعة د عربو ددي ډول شعر

اصلي ليکلي دي چې وروسته په دې ډول شعراو غزل کې ايرانيانو بدلون راوست
له بلې خوا څخه رباعي او مثنوي ، يا مزدوجه چې په هنري کې ديو بيت دواړه نيم
بيتي سره همقافيه وي او هربيت يې جلا مستقلة قافيه لري ، په اصل کې د ايرانيانو له
اختراعاتو او ابداعاتو څخه دي . په هره اندازه چې عروض اوقافيه په فارسي کې
په نوي نظم د عربي په سبک راغلي وي د شعر ځينې اقسام ، لکه رباعي او مثنوي
د ظواهر و د حکم په امر خاص پخپله خراسانيانو پورې اړه لري (۴).

دا کتر ذبيح الله صفا د " گنج سخن " د لومړي ټوک د سريزي په (۲۳-۲۴-۲۵)
مخونو کې ليکي " د ساساني شاهنشاهي له سقوط نه وروسته پهلوي ژبه د مملکت
اريايي رسمي ژبه وه ولې د عربو غلبې او د عربي ژبې مخ په زياتيدو رواج ددې
مخنيوي ونه کړ او ځينو غير اسلامي اريايي ټولنو چې د څلورمې هجري پيړۍ په
اواخرو کې يې شمير په خراسان کې ډير اوږه ځينو سيمو کې له مسلمانانو څخه زيات
وو په پهلوي لهجه او خط يا سرياني خپلو تاليفاتو ته دوام ورکړ نورې لهجې هم
موجودې وې چې د هنوي سريع بدلون او گډون له عربي ژبې سره ادامه درلوده .
په دغو لهجو کې داشارو ويل رواج وو . او د بعضو لهجو . لکه کردي او طبري (۵) ، کازروبي (۶)
اونورو محلي لهجو (۷) ليکلي بيتونه موجود دي . د دغو بيتونو په زياتو برخو کې د شعر بدلون
له پخواني حاله څخه نوي حالت ته څرگند دی په هغو کې قافيه شته او دهجا کانو
د شمير تناسب او هم يې په نظم کې داوردو اولندو هجاگانو تنظيم بنکاره دی

په همدې وخت کې ايرانيان په عربي ژبې او ادب مصروف وو او پخپله يې په
عربي ژبه شعر وايه . په هغه اندازه چې خراسانيان له عربي ژبې او ادب نه متاثره
شول په هماغه اندازه د خراسان ژبې او ادب په عربي ژبې تاثير واچاوه . شعر
د پخواني حالت څخه تغير پيدا کړ او تازه شکل يې غوره کړ يعنې ددې نه وروسته
د فارسي د ادبي شعر اساس د هجاگانو د شمير په تناسب داوردو اولندو
هجاگانو د دقيق تنظيم په رعايت منځ ته راغی . اوله دې امله په عروضي
قالبونو او مټ سونو کې يې د تطبيق امکان پيدا کړ او ايرانيانو د لوي شول چې خپل
شعري اوزان د عروضي اوزانو د اصولو يا فروغو سره تطبيق کړي حتی په اوزانو
او بحر و نو پورې ستعلق قواعد او اصطلاحات د عربي عروضو څخه په عاريت واخلي .
ولې د يادونې وړ نکته داده چې د فارسي اوزانو تطبيق د عروضي قالبونو په چوکاټ
کې او د قواعدو او اصطلاحاتو په عاريت اخيستل هيڅکله له عربي اوزانو څخه تقليد او پيروي
نه ده . په بل عبارت د فارسي شعر د عربي اوزانو په تقليد او پيروي نه دی جوړ شوی او هيڅ
ډول قطعي شباهت د عربي او فارسي اوزانو ترمنځ نه دی موجود . مگر په هغو مواردو کې چې

عربي ويونكو شاعرانو ايراني اوزان ، لكه متقارب محذوف يا مقصور بحر يا هزج سدس محذوف ومقصور اودترانی (رباعي) وزن له خراسانيانو څخه اخیستی اوياداچې خراسانيانو د عربي ځينو خاصو اوزانو په تقليد او پيروي لاس پورې كړی اوهغه يې د تكلف له لارې په فارسي شعر كې ځای كړي دي (۸)

د، ب، ډلې پوهانو نظريې :

۱ د شعر العجم مؤلف شبلي نعماني د شعر العجم په څلورم ټوك كې چې د سيد محمد تقی فخر د اعی كيلاني له خوا فارسي ترجمه شوی دی . د همدغه ټوك په (۱۹۱-۱۹۲) مخونو كې مشوي په باب داسې ليكي

" دغه مطلب چې مشوي د چاله خوانه او څرنګه په خراسان كې پيدا شوی اوهغه د خراسانيانو له ايجاداتو څخه دی يايې له عربو څخه اخیستی دی . سم ښکاره نه دی . خو څه چې ښکاره دی تر هغه وخته پورې په عربو كې د مشوي په باب كوم شی نه و . البته رجزيدي ملحوظ چې هر بيت يې له بل بيت څخه بيل دي . وقايع او مطالب مسلسل په هغې كې ذكر كړي كولاى شو چې مشوي يې و بولو اوهغه د بني اميه په عصر كې تردې اندازې بسط او وسعت پيدا كړی و چې سل بيتی ارجوزي هم موجودې وې . درويه او العجاج طويل الذيل رجزونه زمور سره شته . علاوه پردې د عباسيانو په دوره كې د المعتر زوی عبدالله د ښكار په برخه كې يود شرح ليكلي ده چې هغې ته يو مختصر مشوي ويلاى شو . مطلب داكه چيرې ووايو چې پارسيان خپله د مشوي موجد نه وو . بلكه له رجز څخه يې تقليد او پيروي كړې ده دغه تقليد او پيروي بايد له اجتهاد څخه لوړه وګڼو . ځكه په عربو كې تراوسه پورې يو بسيط مشوي هم په شاعرانه سبك نه دی ليكل شوی . ولې د خراساني شاعرانو څخه په زرونو عالي او ممتاز مشويات موجود اود ټولې نړۍ د استفادې وړ دي (۹)

۲ زين العابدين مومن د " تحول شعر فارسي " تر عنوان لاندې دخپل كتاب په (۱۰۶ مخ) كې د مشوي په باب ځينې مطالب لري چې مهم ټكى يې لاندې نقلوم :

" ځينې داسې گمان كوي چې مشوي د لومړي ځل دپاره په خراسان كې منځ ته راغلی او وروسته يې په عربو كې رواج پيدا كړی دی . چې خراسانيانو د تاريخي اخلاقي اود استاني مطالبو په شرح كې له مشوي څخه پراخه استفاده كړې اودغه

ډول شعريې يوې نوې مرحلې ته داخل کړی دی اودشېلی نعماني د شعر العجم د کتاب مؤلف په قول د خراسانيانو تقليد او پيروي له اجتهاد څخه لوړه ده . خراساني شاعرانوپه حماسه ، اخلاق ، تصوف اونوروکې داسې مثنويات نظم کړي دي چې نړيوال شهرت لري . حال داچې تردې وخته پورې په عربوکې مثنوي په دې شکل اوصورت منځ ته نه دی راغلی . (۱۰)

۳ دهرمان اته الماني مستشرق نظريه :

اته "تاريخ ادبيات فارسي" مؤلف - چې درضا زاده شفق له خواترجمه اوحواشي شوی دی . د "آغازشعردري" تر عنوان لاندې دنوموړي کتاب په (۲۳۲۴) مخونوکې ليکي :

"سره له دې چې داډول قطعات چې دلرغونو شاعرانو څخه ددوهمې هجري د خلاصيدونه وروسته د څلورمې هجري پېړۍ پورې موږ ته رسيدلي معدود دي خوسره له دې هم کولای شوچې له دغو نمونو څخه د فارسي شعر په عمده شکلونو- چې په وروستيو پېړيوکې يې انکشاف او ترقي وکړد - وپوهيږو، لکه قصيده چې په دوو برخويعنې هجوبات اومراثي ، قطعه - غزل چې په درو برخويعنې عشقي ، ديني او خمريات اومثنوي چې هغه هم درې ډولونه لري يعنې داستاني ، تاريخي ، قصصي او پندوصفي . اودغه آخرنی ډول ممکن اخلاقي يا عرفاني ياپه دواړوبرخو مشتمل وي اورباعی . البته زياتره پورتنی ډولونه د عربي تر تاثير لاندې وو . اويوازي رباعي د خراسانيانو د ابتکاراتو څخه شميرل کيږي . (۱۱) حتی پيزي له فردوسي دمخه ټول شاعران په فارسي ادب کې د عربي سبک پيروکني . (۱۲)

اته د پيزي د پورتنی نظريه برخه کې دخپل کتاب (تاريخ ادبيات فارسي) په

۲۴ مخ کې داسې ليکي :

"دغه نظر د بدلون او تغيراتو له مخې هيڅکله بې ځايه نه دی اوموضوع پخپل ذات کې بايد د تعجب وړ نه وي ځکه په هماغه لومړنيو پېړيوکې دوه اياالتونه يعنې ماوراءالنهر او خراسان چې د فارسي شعر زانکوو د عربي ويونکيو شاعرانو کانون و .

وگ : مقاله ، باريه دمه نارد دفرانسې په آسيایي مجله ، ۱۸۵۳ م کال ، ۱۶ مخ . همدارنگه ۱۸۵۴ م کال ، ۲۹۱ مخ . (لوحه اذلي خراسان اوماوراءالنهر) تر عنوان لاندې فارسي ويونکی شاعران بالطبع دهغو تر نفوذ او تاثير لاندې وو چې قدامت يې درلود له دې امله د ملاحظې وړده لکه چې تذکره ليکونکيو ويلي دي تقريباً ټولو صفاري اوساماني شاعرانو له فارسي شعر سره يوځای عربي شعروايه يعنې په دواړو ژبوکې استادان وو . دلومړی خل دپاره درودکی په ظهور- چې

د شهید معاصر او ملګري و- کولی شو دی په حقه لومړنۍ فارسي ژبې رسمي شاعر وپېژنو.

د فارسي شعر له اسارت څخه مخ په خلاصیدو کېږي او تدریجاً پخپله مستقل مسیر مخکې نیسي او د دې شاعر له برکته ده چې د فارسي نظم اصول او مستحکم قواعد قبلوي.

۴ دمشوي په باب د دوکتورشوقي ضيف نظريه :

دوکتورشوقي ضيف د "فصول فی الشعر ونقده" کتاب چې د مصر د دارالمعارف په مطبعه کې په ۱۹۷۱ م کال کې چاپ شوی دی. د دې کتاب په (۳۵-۳۶) مخونو کې د ابوالفرج اصفهاني د الاغانی مؤلف په حواله کې لیکي :

"وليد د عبدالمک زوی د اول ځل د پاره مجتث وزن منځ ته راوړ. نوموړی پخپله شعر وايه او شعرويل ورته ډيراسان کارو. کولای يې شول چې له خپلې غوښتنې سره سم شعرووايي او دځينو دليلونو له مخې چې ابوالفرج دهغه د ژوند په باره کې روايت کړی دی، داسې څرګندېږي چې وليد د دوهمې هجري پېړۍ په لومړنيو لسو کلونو کې دخپل خلافت په زمانه کې د جمعې په ورځ خلکوته په خالص شعر يوه خطبه وويله چې اول يې دادی :

الحمد لله ولي الحمد - احمده في يسرنا والجهد

وهوالذي في الكرب استعين - وهوالذي ليس له قرين

دوکتورشوقي زياتوي چې که دا روايت صحيح وي نو وليد د عبدالمک زوی لومړنی سړی دی چې د مزدوج شعر قالب يې منځ ته راوړ چې په هغې کې د دواړو نيمو بيتونو په منځ کې خاصه اوځانګړی قافیه راځي. دې شعري قالب د عباسيانو په تعليمي شعرونو کې ډير شهرت وموند او د دې وګړ، لکه چې په اوسنۍ پارسي کې يې وده وکړه اونوی نوم يعنی "مثنوي" يې ورباندې کينود او هغه لره په سمط موشح، او دوري منظوماتو کې چې وروسته منځ ته راغلل پراخه تاثير وکړ او دا ځکه چې د قافيو په مختلفو ډولونو او نيم بيتوباندې د غورځونو او اورید لو اعتماد پيدا کړ. (۱۳)

داوې د "الف او ب ډلې د پوهانو نظريې چې دمشوي په باب يې څرګندې کړې وې او ماکت مت دهغوي نظريې په پورته ډول راوړې.

که د دواړو ډلو پوهانو نظريې سره پرتله کړو دالف ډلې پوهان د مثنوي له پيدايښت نه په دري ادب کې د قاف کوي او د مثنوي پيدايښت اساساً په دري ادب کې ګڼي ولې د خپلې ادعا د ثبوت له پاره داسې کومه بيلګه نه وړاندې کوي

چې د هغې له مخې د مثنوي تاريخي لرغونتوب څرگند شي او هم په دري ادب کې د دريمې هجري پېړۍ تر اواخرو د مخه د مثنوي کومه بيلگه نه لرو، بلکه لومړنۍ بيلگه يې د مسعودي مروزي د شاهنامې درې بيتونه دي چې د دريمې هجري پېړۍ په اواخرو او د څلورمې پېړۍ په اوایلو کې د نظمولو نيټه اټکل کېږي. دوهمه ډله پوهان مثنوي د عربوله ايجاداتو څخه گڼي او د پښې اميه په عصر کې دهغې د بيلگونو نمونه اخلي. دوکتورشوقي ضيف د ابوالفرج اصفهاني د الاغانی د مؤلف په حواله وليد د عبدالملک زوی لومړنۍ سړی گڼي چې په مجتث بحر کې يې يوه خطبه په عربي ويلي او بيا دې ډول نظمونو د عباسيانو په تعليمي شعر کې شهرت پيدا کړی دی. وليد دغه خطبه د دوهمې هجري پېړۍ په لومړنيو لسو کلونو کې ويلي داسې معلومېږي چې مثنوي د عربي خوندي آثاروله مخې په عربي کې تر پارسي ادب دمخه ويل شوی دی که څه هم عربو مثنوي دمخه ويلي دی ولې داهم يو واقعيت دی چې عربو تر اوسه پورې مثنوي ته انکشاف نه دی ورکړی او همدغه غير عربي خراساني شاعران وو چې هم يې دفورم له مخې او هم د محتوی له نظره مثنوي ته انکشاف ورکړ او د تکامل لوړو مدارجوته يې ورساوه او نړيوال شهرت يې پيدا کړ داوزمانظرچې په څو ورستيو کړنو کې مې د دواړو ډلو پوهانو د نظريو د پرتلی په نتيجه کې څرگند کړ.

مآخذونه :

- (۱) - د مولف ليکنه د تقارب بحر په برخه کې د مسدس الارکان په شکل ټيک نه ده، بلکه د تقارب بحر مثنوي وي. له رودکي څخه نيولی بيا تر جامي پورې ټولو خپل مثنويات په تقارب مثنوي محذوف يا مقصود بحر کې نظم کړي دي.
- (۲) - روحی، اصغر علی، دبير عجم، لاهور، ۱۹۲۸، ۶۱-۶۲ مخونه.
- (۳) - دزيات تفصيل او معلوماتو حاصلولو لپاره وگ.
- ادوار : براون، تاريخ ادبي ايران تهران چاپ سوم، ۱۳۵۱، ۶۸۹-۶۹۰ مخونه.
- (۴) - د علي پاچا صالح په ترجمه تحشيه او تعليق.
- ادوارد براون، تاريخ ادبيات ايران، انتشارات مرواريد، بهمن ماه، ۱۳۴۱ کال، ۳۴-۳۵ مخونه.
- (۵) - وگ د ابن اسفنديار د طبرستان تاريخ مختلف موارد.
- (۶) - وگ فردوس المرشديه فی اسرار الصمديه تهران له ۳۶۵ مخ نه وروسته.

(۷) - وگه تاریخ ادبیات در ایران جلد اول چاپ سوم ص ص ۱۴۷-۱۵۱

المعجم شمس قیس چاپ دانشگاه تهران ۱۰۴، ۱۰۶، ۱۷۲ مخونه

دیورتنیو دریو گنیو پایلیکونو لپاره وگه

صفا، داکتر ربیع الله، گنج سخن، لومړی جلد، تهران، ۱۳۳۹ کال، دمقدمې

د ۲۴ مخ پایلیک

(۸) - دزیات تفصیل لپاره وگه صفا، داکتر ذبیح الله، گنج سخن، جلد اول،

تهران دمقدمې (۳۳-۳۵) مخونه.

(۹) - دزیاتو معلوماتو لپاره وگه:

نعمانی، علامه شیلی، شعر العجم، جلد چهارم، چاپ دوم، تهران، ۱۳۳۶

کال، ۱۹۱-۱۹۲ مخونه (دسید محمد تقی فخر داعی گیلانی ترجمه).

(۱۰) - دزیات تفصیل لپاره وگه

سوتمن زین العابدین، تحول شعر فارسی، تهران، ۱۳۳۹ کال، ۱۰۶ مخ.

(۱۱) - د عربو په بحرونو اوزانو او زحافاتو کې دایرانیانو تصرف لپاره وگه: کتاب

المعجم فی معاییر اشعار العجم، دمدرس رضوی په تصحیح، تهران، موسسه

حاور، ۱۳۱۴ ش: دهرمان اته تاریخ ادبیات فارسی، تهران، ۱۳۵۱ کال، ۲۴ مخ

پایلیک په حواله.

(۱۲) - دپیزی د "ادبیات ایران" یادونه اته په خپل کتاب (تاریخ ادبیات

کې دماخذونو دردیف په ۱۳ مخ کې کړې ده.

۱۳. - ضیف، دوکتور شوقی، فصول فی الشعر ونقد، مصر، ۱۹۷۱ م، ۳۵-۳۶

مخونه

دمشوي تعريف

مشوي هغه مصرع بيت دی چې دواړه نیم بيتی یې په وزن او قافیه کې سره برابر دوه دورونه ولري، خو په دې شرط چې د مربوط نظم دمخني او وروستي بیتونه به هروخت په وزن کې سره یواو په قافیه کې به سره بیل وي یعنې دمشوي هر بیت به مصرع وي او هم به هر بیت مستقلة قافیه لري او هر بیت به په وزن کې سره یوځای وي.

په مشوي کې دمعنی په لحاظ د بیتونو ترمنځ د مطلب تسلسل شرط دی. څرنکه چې مشوي په واحدې قافیه پورې تړلی نه دی او هم دمشوي لپاره بیتونو د شمیر حدود نه دي ټاکل شوي له دې کبله دمشوي د اوږدواو مفصلو موضوع گانو دپاره، لکه حماسی، عشقی، قصصی، عرفانی او اخلاقی دیر موزون او مناسب دي. په پښتو ادب د پټې خزانې مولف محمدهوتک دمشوي له پاره د "دوه یخ" کلمه راوړې ده. دمشوي دنظم یو عام اونسبتا اسان ډول دی د اوږدو نقلونو کیسو او اخلاقیاتو کتابونه زیاتره په دغه ډول نظم کښل شوي دي (۱).

څرنکه چې دمشوي پیدایښت په پټو ادب کې له پښتو ادب دمخه دی نوره غواړم چې لومړی دمشوي پیدایښت او بحرونه په لنډ ډول په دري ادب کې وڅیړم اوله هغې نه وروسته پخپله اصلي موضوع یعنې (په پښتو ادب کې دمشوي په پیدایښت تاریخي سیراو تکامل) پر څیړنه پیل وکړم.

اوس د حمید ماشوخیل دنیرنگ عشق خوبیتونه دیلکې په توگه راوړم

دغایب شاهد په لایزال رو
درښتینې محبت به انزال رو

دعاشق د خسته کي پسته تمنه بارو
 د خوبانو د خودي پسته اسه تنغا رو
 پسته نه نارو پسته فريادونو د بلبل رو
 پسته وړه وړه خنسه دا د قبازه گل رو
 خان سوزي پسته بسې رحميه د ديوې رو
 د پتنک د خان پسته سولوپسته شيرې رو
 دهجران دنيم بسمل پسته اضطراب رو
 دوصال دستظرر پسته پيچ و تباب رو
 د بهار د نازه گل و پسته معراج رو
 د خزان د ناترسيه پسته تاراج رو
 د تيم د گرم و اوښوپسته کداز رو
 د بي کيوبي چاره پسته سوز و ساز رو
 پسته سامان د تور و سترگوپسته سياه رو
 پسته تحفه قلوق و د بي کنه ساه رو
 د غمجنه و زروپسته آتش بار رو
 د بي غم و د خوښي پسته اعتبار رو
 پسته ديرسيم د اول خليفې قرب رو
 د بوسې د التماس پسته ديرهيست رو

په دری ادب کې د مثنوي پیدایښت او بحرونه

الف - په هزج مسدس محذوف یا مقصور بحر کې د مثنوي ویل

ویل کېږي په دري ادب کې تر ټولو لومړنی مثنوي ویونکی شاعر مسعودي
 مروزي دی ده د دریمې هجري پېړۍ په اواخرو او د څلورمې هجري په اوایلو کې
 ژوند کاوه. دی لومړنی شاعر دی چې تاریخي روایتونه یې تنظیم کړل او د منظومې
 حماسې په شکل یې د شاهنامې په نامه منځ ته راوړل

دده د شاهنامې په برخه کې ډیر معلومات نشته "البدو وال تاریخ" چې مطهر بن
 طاهر المقدسی د (۵۲۵۵) تالیف کړی دوه ځایه یې ددې منظومې یادونه کړې
 ده یوې د کیومرث د پادشاهي په برخه کې په دې عبارت: "وقد قال المسعودي
 في قصيده المحيره بالفارسيه"

نخستین کیومرث امرد به شاهي
 به گیتی در گرفتش پيشش گاهي

چوسسی سسال بکیتی پادشاه بادشاه بود
کسه فرمسانش به هرجایی روابود

"وانماذکرت هذا لایات لانی رایت الفرس یعظمون هذا لایات والقصیده
وبصورونها و برونها کتاریخ لهم (۲)

بل خای دسامانی پادشاهانو ددوری دختمیدو په برخه کې وایي "وانقضی
امرملوک الفرس واطهرالله دنیه واتجزوعده ... وبقول المسعودی فی آخرقصیده
بالفارسیه "

سپری شد زمان خسروانا

که کام خویش راندند درجهانا (۳)

ددې شاهنامې یوازي پورتنی درې بیتونه په لاس راغلي دي. دمطهر بن طاهر
په قول دغه فارسي منظومه ډیر د بڼکلي او خراسانيانوته محترمه وده او هغه یې دخپل
سلي تاریخ په حیث ګڼله. ددې منظومې دويلو تاریخ دخلورمې هجري پېړۍ له پیل
نه وروسته نه ورارېرې ځکه چې دهغې نوم او اقتباس په (البدء والتاریخ) کې چې
دخلورمې هجري پېړۍ په نیمايي کې تالیف شوی راغلی دی کیدای شي چې
دغه شاهنامه په (۳۰۰ق) یا له دې سني دمخه یا وروسته ویل شوې وي

دمسعودي شاهنامې دپنځمې هجري پېړۍ په اوایلو کې شهرت درلود. (۴)

مسعودي خپله شاهنامه په هزج سدس مخذوف یا مقصور بحر، مفاعی لن
مفاعی لن مفعولن یا فاعولان، کې ویلې ده. دپورتنیو دروبیتونو څخه یو بیت
درکنونو دعروضي تقطیع سره سم دیلکې په توګه راوړم.

مفاعی لن | مفاعی لن | فاعولن ||
نخستین ګیو | مرث آمد | بشاهی ||
بګیستی در | ګرفتش پیش | شاهی ||

دمسعودي پروزي شاهنامې په وزن یعنې په هزج سدس مخذوف یا مقصور
بحر کې فخر ګرګانی د (ویس ورامین) تر عنوان لاندې یوه منظومه دمشوي په ډول
نظم کړې چې دنظمولو نیټه یې دپنځمې هجري پېړۍ په اوایلو کې اټکل
کېږي. (۵)

ددې منظومې خوبیتونه بیلکې په توګه راوړم

يکــي دخــتر کــه چــون آمــد زمــه ادر
 شــب تــاريک را بــر زــدود چــون خــور
 کــه او مــه راســخن هــنا بــود يکــان
 کــه يــارب صــورت يــي باشــد بديــن ســان
 هــم هــ در روي او خــيره بــمــانــدند
 بــه نــام اورا خــجسته و يــس خوانــدنــد
 چــوقــامت بر کــشيدان ســرو آزــاد
 کــه بــودش تــن ز ســيم و دل ز پــولــاد

همدارنگه دمسهودي شاهنامې په وزن گنجوي په خپله خمه کې يو عشقي
 داستان د (خسرو و شيرين) تر عنوان لاندې دمشوي په بڼه نظم کړی دی. نظامي
 ددغه داستان نظمول په ۵۷۳ هـ کې پيل او په ۵۷۶ هـ جري کې پای ته ورساوه.
 دادی دنوموړي منظوم داستان خوبیتونه دي لکه په توگه وړاندې کوم

خداوندا درتوفيق بکشی	نظامی راراه تحقيق بنمای
دلی ده گوینت رابشاید	زبانی کافرینت را سرايد
مده ناخوب را بر خاطر م راه	بدار از ناپسندم دست کوتاه
درونم را بنور خود برافروز	زبانم را ثنای خود درآموز

لکه چې دمخه مې هم ورته اشاره کړې ده. پورتنی بیتونه هم دمسهودي
 شاهنامې په وزن په هزج مسدس محذوف یا مقصور بحر کې ويل شوي دي څرنکه
 چې دمسهودي په شاهنامه کې د رکنونو د تقطع عروضي بڼه ښودل شوې ده دلته
 یوازې دپورتنیو بیتونو په لیکلو بسوالی کوم.

په همدې ترتیب دامیر خسرو، خسرو و شيرين (د ۶۹۸ هـ ق)، تالیف اود جامی
 یوسف وزلیخا (۸۸۸ هـ ق تالیف)، مثنویات په ذکر شوي هزج مسدس محذوف یا
 مقصور بحر کې نظم شوي دي حذف یا قصري په عروض اوزرب کې واقع کيږي
 عروض وزنونه یې په لاندې ډول دي:

محذوف: مفاعیلن | مفاعیلن | فعولن ||
 مقصور: مفاعیلن | مفاعیلن | فعولان ||

ب : دمشوي ويل په متقارب مثنى محذوف يا مقصور بحر كي :

د سامانيانو په دوره كي د خلورمي هجري پيړۍ په پيل كي رود كي د لومړي ځل دپاره په پورتنۍ بحر كي دمشوي په توگه نظم ويلی دی . رود كي د سامانيانو په دربار كي دامير سعيد نصر بن احمد بن اسمعيل او امير شهيد ابو جعفر احمد بن حلف بن ليث چې په (بانويه) مشهور واو د ماکان مداح و . درود كي هغه بيتونه چې په متقارب مثنى محذوف يا مقصور بحر كي ويلي دي . د (اثار منظوم رود كي با ترجمه روسي) تر عنوان لاندې کتاب څخه مي انتخاب کړي دي چې د بريکنسکي په مقدمه او نظارت په (۱۹۶۴ م) په مسکو كي چاپ شوی دی . د هريست په برخه كي به د نوموړي کتاب صفحه هم معرفي کړم . ددې بحر عروضي وزنونه دادي :

محذوف : فعولن | فعولن | فعولن | فعول
مقصور : فعولن | فعولن | فعولن | فعول

دادي له ياد شوي کتاب څخه په استفاده د هغو بيتونو در کوننو عروضي تقطيع کوم چې په پورتنۍ بحر كي ويل شوي دي

فعولن | فعولن | فعولن | فعول
درخش آر | نخندد | بسوقتي | بهار

مخ ۲۵۴

همانا | نگرید | چنين آبلر زار
چه خوش گلفت آن مر | دبا آن اخذيش (۶)
مکن بد | بکس گر | نخواهي | بشویش

مخ ۲۵۶

اگر با | شگوفه | بودی پیرهن
بود حال | جت بر | کشیدن | زتن

مخ ۲۵۸

بچشی | دلت دید | دباید | جهان
که چشمی | سری تو | نبیند | نهان

مخ ۳۸۹

بدین | شکارت | بین آ | شکار
نهان | ست را بر | نهانی | گمار

مخ ۳۸۹

په نوموړي بحر کې يوشکور بلخي د (آفرين نامه) تر عنوان لاندې
 ابو منصور محمد بن احمد دقيقی د څلورمې هجري پېړۍ په اواسطو (۳۶۸ هـ - ق =
 ۹۷۸ م) کې د شاهنامه نظمونکي دی چې وروسته د زروبيتونو له ويلو څخه په
 ځوانۍ کې دخپل مړي له لاسه مړ شو.

له دقيقی څخه وروسته ابوالقاسم منصور بن حسن فردوسی طوسی (۳۲۹ تر ۴۱۱
 هـ = ۹۴۰ تر ۱۰۲۰ م) پورې د خراسان له سلامتو او مشهور وحماسه ويونکو شاعرانو
 څخه دی چې تر يوال شهرت لري.

فردوسی خپله شاهنامه د دقيقی د زروبيتونو له راوړلو څخه وروسته په هماغه
 متقارب مثنی محذوف يا مقصور بحر کې په (۳۷۰ هـ ق کې پيل کړې او په (۳۸۴ هـ ق
 پای ته رسولي ده . (۷)

فردوسی ځينې داستانونه ، رستم او اسکندر په (۴۰۰ هـ ق) يا (۴۰۱ هـ ق) کې
 پر شاهنامه ورزيات کړه په همدې ترتيب استاد ابوالقاسم حسن بن احمد عنصري
 بلخي (۴۳۱ هـ ق م) د " وامق وعذرا " مثنوي ، نظامی گنجوي سکندرنامه (د ۵۹۷
 هـ - ق تاليف) د سعدي بوستان په لسو بابونو کې په ۱۵۵ هـ ق ، د مولانا جلال الدين
 بلخي عرفاني مثنوي په ۲۶ زروبيتونو کې دامير خسرو ائينه سکندری (د ۱۵۹ هـ ق
 تاليف) او د جامی خردنامه په ذکر شوی متقارب مثنی بحر کې ويل شوي عروض
 اوزروب يې محذوف يا مقصوروي

ج : په رمل مسدس محذوف يا مقصور بحر کې د مثنوي ويل
 په دري ادب کې تر ټولو لومړنی شاعر رودکی دی چې کليله اودمنه يې په
 څلورمه هجري پېړۍ کې په رمل مسدس محذوف يا مقصور بحر کې له فارسي نثر
 څخه په فارسي نظم منظوم کړې ده . (۸)

د رودکی د کليلی اودمنی بيتونه اوس تيت او پرک دي ، يوازي څلوربيتونه يې
 به تحفه الملوک کې نقل شوي دي ددې بحر عروضي وزنونه په لاندې ډول دي :

مَحَذَفُ فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن
 مقصور : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

د تحفه الملوک د څلورويتونو درکونو عروضی تقطيع په لاندې ډول ده

فاعلاتن		فاعلاتن		فاعلاتن
تاجهان بو		دوسری آ		دم فراز

کس نه بود ز	راز دانش	بی نیاز
مردمان	بخرد ندر	هر زمان
راز دانش	را بهر گو	نه زیان
کرد کردند	و گرامی	داشتند
تابسنگ ان	در همی	بنا گاشتند
دانش اندر	دل چراغی	نست
وز همه بد	بر تنی تو	نست

همدارنگه شيخ عطار په شپږمه هجري پيړۍ كې په رسل مذهب محذوف يا مقصور بحر كې دمنطق الطير په نامه يوه تصوفي مشوي نظم كړې او موضوع يې دمرغانو سره ديود داستاني الوتونكي (پرنده) خبرې دي. له طيورو څخه غرض دسالكانو په لاره كې دحق لار او له سيمرغ څخه غرض دحق تعالي وجود دى. دغه نوم ددې مشوي له پاره له قرآن څخه عطار ټاكلى چې سنائي دمرغانوژبه ده چې دنمل دسورې په (۱۶)، آيه كې راغلي ده (۹).

دمنطق الطير مشوي يوازي خوبیتونه دیلگې په توګه راوړم او د عروضي اوزانوله تقطیع څخه یې صرف نظر کوم ځکه چې دهمدې ذکر شوي بحر اوزان او عروضي تقطیع دمخه ښودل شوي ده . بیا تکرار یې لازم نه بولم دمنطق الطير بیتونه دادی .

آفرين جان آفرين پاڪ را
عرش را برآب بنياد اونهاد
آسمان را در زبردستي بداشت
آن يکي را جنبش سادام داد
آسمان را خيمهء برياي کرد
بي ستون کردوزمينش جای کرد
همدارنگه جامی په نهمه هجري پيری کي په هفت اورنگ کي د "سلامان
وابسال" تر عنوان لاندې منظومه په پورتني رمل مسدس محذوف يا مقصور بحر کي
دمشوي په بڼه ويلې ده، خوبيتونه يې دييلکي په توگه راوړم .

ای بیـــــــــــــــادت تـــــــــــــازه جــــــــــــان عاشر قان
ز آب لطفــــــــــــــــت تر ز بــــــــــــــــــان عاشر قان
از تو بر عالم فــــــــــــــتاده ســــــــــــــایه ای
خوب رویــــــــــــــــان را شــــــــــــده ســــــــــــــرمایه ای

عاشقان افتاده آن سسایه اند
 ممانده در سسودا ازان سسرمایه اند
 ترازلیلی سر حشش سسرنزد
 عشق اواتش بمجنشون درنزد
 تسالب شیرین نکر دی چشون شکر
 ان دوعاشق رانشد پر خشون جگر

د : په خفیف مسدس مخبون محذوف یا مقصور یا اصلم
 مسبغ بحر کې د مثنوی نظمونه .
 په پورتنی بحر کې ه د لومړی ځل لپاره رودکی په فارسی ادب کې مثنوی نظم
 کړې ده .

محذوف :	فاعلاتن		مفاعلن		فعلن
مقصور :	فاعلاتن		مفاعلن		فعلان
اصلم :	فاعلاتن		مفاعلن		فع لن
اصلم مسبغ :	فاعلاتن		مفاعلن		فع لان

ددې بحر صدر او ابتدایی سالم حشوه یی مخبونه عروض ضرب یی مخبون
 محذوف یا مخبون مقصور یا اصلم (اشعت حذوف) یا اصلم مسبغ (اشع مقصور)
 راځي . ۱۰۰

د رودکی هغه بیتونه چې د " آثار منظوم رودکی با ترجمه روسی " تر عنوان
 لاندې په ۱۹۶۴ م د بریکنسکی په مقدمه او نظارت په مسکو کې چاپ شوي دي .
 ځینې بیتونه یې په پورتنی بحر کې ویل شوي دي له هغو څخه یې ځینې بیتونه
 ټاکلي چې درکونو له عروضی تقطیع سره سم یې په لاندې ډول راوړم :

فاعلاتن		مفاعلن		فعلن
ریش و سبلت		همی خضا		ب کنی
خویشان را		همی عدا		ب کنی

پورتنی بیت په خفیف مسدس مخبون محذوف بحر کې ویل شوی او د پورتنی
 اثر په ۲۰۵ مخ کې راغلی دی

فـاعـلـاتـن | مـفـاعـلـن | فـمـعـلـان ||
 زرع و ذرع از | بهـارـشـد | چـو بهـشت ||
 زرع کشت | است ذرع گـهـو | شـهـهـ کـشت ||

پورتني بيت دنوموري كتاب په ۲۶۶ مخ کي راغلي اوپه خفيف مسدس مخبون مقصور بحر کي ويل شوی دی :

فـاعـلـاتـن | مـفـاعـلـن | فـمـعـلـن ||
 هرکـرارا | هـرـزـغن | باـشـد ||
 گـنـراو (۱۱) | بـمـرـغـزن | باـشـد ||

پورتني بيت په خفيف مسدس مخبون اصلم بحر کي ويل شوی او د ذکر شوي کتاب په ۲۶۶ مخ کي راغلي دی :

فـاعـلـاتـن | مـفـاعـلـن | فـمـعـلـان ||
 بودنی بـر | دمی بـیـا | رـکـنـون ||
 رطل پـرکـن | مگـوی بـیـش | مـخـون ||^{۴۰}

پورتني بيت هم د ذکر شوي کتاب په (۲۶۶) مخ کي راغلي اوپه خفيف مسدس مخبون اصلم مسبح بحر کي ويل شوی دی .

د حکيم ابوالمجد مجدود بن آدم سنایی ، د حدیقة الحقیقه او طریق التحقيق مثنویات ، دنظامی گنجوي هفت پیکر (د ۵۹۳ هـ ق تالیف) دامیر خسرو دهلوي هشت بهشت (د ۷۰۱ هـ ق تالیف) او د جامی سلسله الذهب (د ۸۷۹ هـ ق تالیف) په خفيف مسدس مخبون محذوف یا مقصور یا اصلم یا اصلم مسبح بحر کي ويل شوي دي .

ه - په رمل مسدس محذوف مجنون کي دمشوي ويل :

جامی د (سبحة الابرار) مشوي چې دهفت اورنگ خلورم اورنگ دی په پورتني بحر کي منظوم کړی دی .

د ځينو قراينو له مخې څرگنديږي چې جامي به نوموړی مشوي په (۸۸۷ هـ) کي نظم کړی وي . د " سبحة الابرار " مشوي موضوع اخلاقي مطالب او د اسلام دمقدس دين عالي مقاصدي دغه نوموړې مشوي (۴۰) عقدي لري . *

دادی دجامی دسبحه الابرار خوبیتونه درکنونو دعروض له تقطیع سره سم
دفاصل استاد پوهاند په لارښوونه راوړم.

فاعلاتن | فَعْلَاتُنْ | فَعْلَاتُنْ | فَعْلَاتُنْ |
ترزیان خنیا | مَهْمَا شَكَا | شَارَا = شَارَا |
تامعطر | کندیڼ عُنْ | سَوَارَا |
نافه ای آ | ه ی تاتَا | رستین |
نفحه ای ط | سَلَهْ عَطَا | رشتین |
خوش نفس غش | نچَه باغی | قدم اُست |
تازه رس منی | وه شاخسی | کرم است |
برخ ع | قَلْ درغشاد | لب گشاد |
روح برنا | مه ای لاری | لب گشاد |
نقش هرل | ح ای حسن | ف وفاست |
طالبان را | دری فی | سردو | س ناست |

په همدې ترتیب واصله چی د بدیع الوقایع په نوم یې یو کتاب په
دوو جلدو کې لیکلی دی. دغه کتاب منثور دی وې خای په خای غزلې او مثنوي
هم لري. واصله په رمل سدس محذوف مخبون بحر کې دمثنوي په بڼه منظومه
لري.

د "نمونه ادبیات تاجک" د کتاب په استناد واصله هراتی دی په هرات
کې روزل شوی دی.

نوموړی د صفوي شاه اسمعیل معاصرو. د شیعه اولنی. فتنه کې ماوراءالنهر ته
ولار او تر ۹۴۰ هـ ق پورې واقعات یې په خپل کتاب کې لیکلي دي. داسې
معلومات چې نوموړی د لسمې هجري پېړۍ په دوهمه نیمایي کې مړ شوی او په
تاشکند کې خاورو ته سپارل شوی دی. (۱۳)

دادی دنوموړي شاعر اولیکوال خوبیتونه چې په پورتنی بحر کې یې منظوم
کړي دي د بیلګې په توګه دلوموړی ټوک (۱۴) څخه راوړم:
هست در سلسله خاقانی   مهر داري که ندارد ثانی
چون کلامش به ظرافت امیخت   از دهانش گهری حد ریخت
فخر افاق بسود زوشده فاش   مردی و کرم و حسن معاش

بـا مـن د لـشـدـه ز ا ر د ژ م   خـو ب شـد عـاقـبـت ا ز ر و ی کـسـرم
 چـون کـنـد ا هـل سـخـا و ت ز ر بـخـش   هـسـت بـیـش ا ز هـمـه ا خـر د ر بـخـش
 هـسـت ا و خـیـره د گـر د ر ر ا ه ا یـن   کـه نـیـه بـیـنـی گـره او را جـبـیـن
 ا ز سـر لـطـف مـعـیـن فـقـر ا سـت   کـه کـشـاد ه ر خـیـش ا ز عـیـن عـطـا سـت
 فـطـر ت او چـو بـلـنـد ا فـتـاد ه   خـلـق را جـمـلـه پـسـنـد ا فـتـاد ه

و : سریع مطوی مکسوف یا موقوف بحر

د نظامی گنجوی مخزن الاسرار (د ۵۷۲ هـ قیالیف) دامیر خسرو مطلع الانوار
 (د ۶۹۸ هـ قیالیف) او د جامی تحفه الاحرار (د ۸۸۶ هـ قیالیف) درې سره
 مثنویات په سریع مطوی مکسوف (۱۵) یا موقوف بحر کې ویل شوي دي . (۱۶) طی
 یې په ټولو رکنونو کې او کف (کشف) یا وقف یې یوازې په عروض اوزرب کې
 پیښېږي : عروضي وزنونه یې دادي :

مکسوف : مفتعلن | مفتعلن | فاعلن
 موقوف : مفتعلن | مفتعلن | فاعلان

په پورتنیو مثنویاتو کې لومړی ځل نظامی گنجوي د " مخزن الاسرار " تر عنوان
 لاندې مثنوي نظم کړې او امیر خسرو د نظامی په تقلید او پیروي د (مطلع الانوار)
 په نامه اوله امیر خسرو څخه وروسته جامی د (تحفه الاسرار) په نامه مثنوي نظم
 کړې دی . څرنگه چې له پورتنۍ لیکنې څخه هم جوتنه ده په نوموړي بحر کې
 د نظامی گنجوي مخزن الاسرار تاریخي قدامت لري له دې کبله زه دبیلګې په
 توګه د نظامی د مخزن الاسرار خوبیتونه درکنونو له عروضي تقطع سره راوړم او
 دامیر خسرو او جامی د مثنویاتو یوازې یادونه کافي بولم ځکه په عین بحر کې به
 تکراري تقطیع ګټوره نه وي .

مفتعلن | مفتعلن | فاعلن ||
 بسم الا | هرحمما | نرحمهم ||
 هست کلیک | ادرگنم | ج حکیم ||
 فاتحه | فکرت و ختم | ستم سخن ||
 نام خدا | یست بسرو | ختم کن ||

پیش و جسر | دی همه آ | ینده گان ||
پیش بقبا | یی همه پسا | ینده گان ||

ز : هزج مسدس اخرب مقبوض محذوف یا مقصور بحر

دنظامی ، امیر خسرو بلخی ثم الدهلوی اود جامی " مجنون و لیلی " مثنویات په هزج مسدس اخرب مقبوض محذوف یا مقصور بحر کې ویل شوي دي . ددغه وزن صدر او ابتداء اخرب . حشوه مقبوض او عروض او ضرب محذوف یا مقصوروي عروضي وزنونه یی دادي :

مقصور : مفعول		مفاعیلن		فعولان
محذوف : مفعول		مفاعیلن		فعولن

په پورتنی بحر کې دلومړی ځل لپاره نظامي گنجوي په خپله څمه کې د "مجنون و لیلی" تر عنوان لاندې (د ۵۸۴ هـ ق تالیف) مثنوي نظم کړی دی . دنظامی په پيروي امیر خسرو هم په ۶۹۸ هـ ق کې " مجنون اولیلی " او همدارنگه جامی هم په هفت اورنگ کې په ۸۸۹ هـ ق کال د " مجنون اولیلی " مثنوي په ذکر شوي بحر کې منظوم کړی دی زه یوازې دنظامی د " مجنون اولیلی " مثنوي دخو بیتونو درکنونو عروضی تقطیع کوم او دامیر خسرو او جامي دمثنویاتو په یادونه بسوالی کوم . دنظامی دمجنون او لیلی مثنوي په دې بیتونو پیل کېږي :

مفعول | مفاعیلن | فعولان ||
ای نسام | توبه تری | سر آغاز ||
بی نسام | تونامه کی | کنم باز ||
ای یساد | تومونسی | روانم فعولن ||
جزنسام | تونهست بر | زیانم ||

ح : متقارب مثنی سالم بحر :

امیر خسرو په نه سپهر کې نه وزنونه دمثنوي دپاره راوړي دي چې دوه وزنونه یې په ده پورې مختص دي اودده دمخه یاوروسته یې استعمال نادر دی یو دغه دوو وزنونو څخه پورتنی بحر دی دادی یو بیت یې دبیلګې په توګه درکنونو دعروضی تقطیع سره سم راوړم :

فـعـنـولـن | فـعـولـن | فـعـولـن ||
 چـوـبـنـشـاـسـت | بـرـتـاـخـت | قـطـبـی | زـمـسـانـه ||
 کـه | چـسـون | قـطـب | بـادـش | بـقـسـا | جـا | وـدـانـسـه ||

پورتني بحر دنه سپهر په سپهر دوم پوري اړه لري .

ط : رجز مسدس مطوي بحر :

دغه بحر هم په امير خسرو پوري مختص دی . عروضي وزن او تقطیع يې په لاندې ډول ده :

مـفـتـعـلـن | مـفـتـعـلـن | مـفـتـعـلـن ||
 کـشـور | هـنـدـسـا | تـبـهـشـا | تـی | بـزـمـیـن ||
 حـجـتـش | اـیـنـا | کـبـر | خـی | صـفـحـه | بـیـن ||

دامير خسرو پورتني بحر دنه سپهر په سپهر سوم پوري اړه لري .
 مادخپل کار داساني په غرض دهغو بحرونو يوازې په يوه يوه بيت باندې اکتفاء وکړه .

داوو په پورته ډول په دري ادب کې دمثنوي پيدايت تاريخي سير او تکامل چې په لنډ ډول وليکل شو . دومره زياتوم چې په دري ادب کې تراوسه پوري مثنوي په نهو بحرونو کې نظم شوي چې دنهو بحرونو له جملې دامير خسرو دوه بحر (سپهر دوم - سپهر سوم) چې ده پوري مختص دي استعمال يې اوس متروک شوي دي اود پاتې اوو بحرونو استعمال تراوسه په دري ادب کې مروج دی .
ماخذونه :

- (۱) - په دې برخه کې دپوهاند رشاد له درسي نوټونو څخه کار اخيستل شوی دی .
- (۲) - البدع والتاريخ چاپ Huart ج ۳ ص ۱۳۸ او ۱۷۳ د : صفا، دوکتور ذبيح الله ، تاريخ ادبيات درايران ، جلد اول تهران ، ۱۳۳۸ کال د ۲۷۰ مخ پايلیک په حواله .
- (۳) - زيات تفصيل لپاره وگورئ صفا، دوکتور ذبيح الله ، گنج سخن ، جلد اول ، تهران ، دوهم چاپ ، اسفند ۱۳۳۹ کال ، ۱۵۰-۱۵۱ مخونه .
- (۴) - دمسعودي د شاهنامې نوم دپنځمې هجري پيړۍ په پيل کې په غرر اخبار ملوک الفرس ثعالبی کې (چې مخکې د ۴۱۲ هجري څخه تاليف شوی دی) گورو ، ثعالبی دطهمورث دپادشاهي په شرح او تفصيل کې وايي : وزعم المسعودي في مزد وجه بالفارسيه ان طهمورث بنی قهند

- زمره "همدارنگه شعالي ديهمن داسفنديار دزوي دسلطنت په شرح او دهغه لښکر کښي سيستان ته اوله زال سره دجنگ په برخه کي وايي :
فعفا عنه (اي عن زال) و امر برده الي منزله والا فراج له عن مسكه من ماله
وذكر المسعودي المسروزي في مزدوجته الفارسيه انه قتله ولم يبق علي
احد من ذوبه . " دزيات تفصيل او معلوماتو لپاره وگورئ : صفا ، دوكتور
ذبيح الله ، تاريخ ادبيات درايران ، جلد اول ، تهران ، ۱۳۳۸ کال ، ۳۷۰-۳۷۱ مخونه .
- (۵) - زيات تفصيل لپاره وگ : صفا ، دوكتور ذبيح الله ، گنج سخن ، جلد اول ،
تهران ، دوهم چاپ ، اسفند ۱۳۴۹ کال ، ۱۵۰-۱۵۱ مخونه .
- (۶) ددغه بيت لومړنی نيم بيتي د شعر العجم په څلورم ټوک ، ۱۹۲ مخ کي
درود کي په نامه په لړ تغيير داسي راغلي دي : نکو گفت مزدور با آن خديش
مکن بدبه کس گر نخواهی بخويش .
- (۷) - دزياتو معلوماتو لپاره وگ : صفا ، دوكتور ذبيح الله ، گنج سخن ، جلد
اول ، تهران دوهم چاپ ، اسفنديار ، ۱۳۳۹ کال ، ۶۸-۹۸ مخونه .
- (۸) - کليله او دمنه له پهلوي څخه په عربي ژبي باندې دامير سعيد نصرمن
احمد په فرمان ابوالفضل بلعمي په فارسي ترجمه کړې او دنوموړي امير
په امر رود کي په فارسي نظم دمنوي په بڼه اړولې ده . دزياتو معلوماتو
دپاره وگ : صفا ، دوكتور ذبيح الله ، تاريخ ادبيات درايران ، جلد اول ،
تهران ، ۱۳۳۸ کال ، ۳۷۱-۳۸۹ مخونه .
- (۹) - دتفصيل لپاره وگورئ : صفا ، دوكتور ذبيح الله ، تاريخ ادبيات درايران ،
جلد دوم ، چاپ سوم ، تهران ۱۳۳۹ کال ، ۸۶۳ مخ .
- (۱۰) - له فاعلاتن رکن څخه چي د حذف او قطعي په اغيزه سره (فع لن)
جوړشي . دغه فرعه دالمعجم في معاير اشعار العجم په ۳۸ مخ کي اصل
فرعه بلل شوې ده . مگر په معيار الاشعار معراج العروض الاقناع په ۱۲ مخ
محيط الدايره ۳۵ مخ وشارح شرح عروض المنقاح ؛ ميزان الشعراء
(جدول ۳) کي د (ابترې) نوم پرې اېښودل شوی دی . او په الاقناع کي
داهم زياته شوې چې ځيني کسان دغه فرعه مقطوعه بولي . په ميزان
الاوزان ۱۲ مخ او حدايق البلاغت ۹۶ مخ کي دغه فرعه هم مقطوعه بلل
شوې ده او د شجره العروض مولف په دغه باب د حدايق البلاغت ويناړده
کړې ده (وگورئ : د شجرة العروض ۲۵ مخ) او ويلي يې دي چې
درکن دوروستني مجموع وتده څخه ديوه متحرک غوڅولو ته

وگډ رشاد ، پوهاند عبدالشکور ، " دمير علي شير ميزان الاوزان او دهغه په باب
دمولف او بابر ترمنځ محاکمه " کابل مجله ، ۱۳۶۰ هـ ش کال . دريمه گڼه .
پنځم مخ پايلیک .

۱۱- ابتداء ~~مخبر~~ نه ده .

۱۲- جامي نورالدين عبدالرحمن ، مشوي هفت اوزنگ . تهران . ۱۳۵۱ کال
دوهم چاپ دمصح دمقدمي ۲۳-۲۴ مخونه ، (دميرتضي - مدرس کيلانی په
تصحيح او مقدمه)

۱۳- دواصفي ديژندني لپاره وگډ :

پښتو آريانا دايرة المعارف ، دريم جلد ، کابل ، ۱۳۳۷ کال ، ۲۷۷ مخ
۱۴- وگډ : واصفي ، زين الدين محمود ، بدايع الوقايع ، جلد اول ، مسکو ،
۱۹۶۱ کال ۶۲-۶۳ مخونه (دالکستاندر بالديراف انتقادي متن ، مقدمه او
فهرستونه .)

۱۵- په ځينو عروضي کتابونو کې دکسف پرځای کشف او دمکسوف پرځای
مکشوف ليکلی دی . وگډ

المعجم في معاير اشعار العجم شجرة العروض او ميزان ~~الوزان~~ .

۱۶ د شجرة العروض په ۵۳ مخ کې ليکلي دي : په دغه وزن کې کله عروض او
ضرب اصلم يا اصلم مسبغ هم راځي .

وگډ رشاد ، پوهاند عبدالشکور ، " دمير علي شير ميزان الاوزان او دهغه په باب
دمولف او بابر ترمنځ محاکمه " کابل مجله ، پنځمه گڼه ، ۱۳۶۰ هـ ش کال ، ۴ مخ
پايلیک شپږمه او اوومه نومره .

په پښتو ادب کې د مثنوي پيدايښت

او بحر ونه

تر کومه ځايه پورې چې ماد مثنوي په باب په پښتو ادب کې څېړنه کړې ده، د موجودو موادو له مخې چې زموږ پښتو کتابونو کې خوندي او زموږ په لاس کې شته په پښتو ادب کې د مثنوي د پيدايښت لومړنۍ بېلګې سره د پنځمې هجري پېړۍ په اوایلو کې مخامخ کېږو او هغه هم د شيخ اسماعيل نيکه هغه منظومې نارې دي چې د خرښبون ټک په وخت کې يې ويلې دي. که چېرې د پښتو ادبياتو لرغونۍ دورې اثار د علمي تحقيقاتو په رڼا کې رابرسيره شي، کيدای شي چې د مثنوي د پيدايښت نيټه په پښتو ادب کې تر پورتنۍ نيټې څخه دمخه ولاړه شي. د شيخ اسماعيل نيکه منظومې نارې لس څپيزه مثنوي ده چې فشار يې په څلورمه اونهمه هجا باندې راځي او عروضي وزن يې د سيلابونو تونیک سيستم له مخې په لاندې ډول دی:

ن ن ن - ن / ن ن ن - ن / ن

د شيخ اسماعيل نيکه منظومې نارې چې په پورتنۍ وزن ويل شوې دي په لاندې ډول دي:

که بون دی یون دی مخکې بيلتون دی
له کی غره څخه ځي خرښبون دی
که وروره وروره خرښبون وروره
نه چې بيلتون کړی زما ويرته کوره
جی ځي مرغی له توري مرغی له
هرولی پاته ځي څه مرغی له
دخدای دپاره خرښبون ياره
هریوه کړې زموږ کهول واره

زړه مـې رپـېـرې يـسـارمې بيلـېـرې
بيلـتـون يـې اور دى خان پـه سـوـخـېـرې

د پښتو ادب په موجودو آثارو کې د مثنوي شپږ فورمونه ليدل شوي دي چې اته خپيزې لس خپيزې دولس خپيزې ، ديارلس خپيزې ، خوارلس خپيزې او شپاړس خپيزې مثنوي پکې راځي . په پورتنیو فورمونو کې اته هجايي او دولس هجايي مثنوي گانې د یرعموميت لري ولې دنورو فورمونو استعمال يې کم دی . زه په « پورتنیو شپږو فورمونو پيدايښت او تاريخي سير په جلا جلا توگه گرانو لوستونکيو ته دعروضي وزنونو اودرکنونو له عروضي تقطيع سره سم په مفصله توگه وړاندې کړم . مخکې له دې چې د پښتو مثنوي په هر فورم لاس پورې کړم لومړی غواړم چې (د وزنونو اختلاط او گډون اوښهني جواز) تر عنوان لاندې څه رڼا واچوم . بيا به د هر بحر د پيدايښت او تاريخي سير څخه په پښتو ادب کې وغږېږم .

د وزنونو اختلاط او گډون اوښهني جواز :

په پښتو ادب کې دهغو مثنوي گانو چې د بيت دهجاوو شمير يې جفت وي د بيت د هر نيم بيتي دوروستی رکن يعني عروض او هجا اخرنی هجا کميدلای شي دوروستنی رکن دوروستنی هجا ماقبل اخر په فشار لرونکی هجاوې دغه کميدنه په وزن کې خرابي او گډ ودي نه راوړي . په پښتو کې هغه مثنوي گانې چې د بيت د هر نيم بيتي وروستنی هجا يې کميدلی شي اته هجايي ، لس هجايي ، دولس هجايي او شپاړس هجايي مثنوي گانې پکې راځي ، يعني د اته هجايي مثنوي د بيت دهجاوو شمير (۸ + ۸) يا (۷ + ۷) او د لس هجايي مثنوي د بيت دهجاوو شمير (۱۰ + ۱۰) يا (۹ + ۹) او د دولس هجايي مثنوي د بيت دهجاوو شمير په (۱۲ + ۱۲) يا (۱۱ + ۱۱) او د شپاړس هجايي مثنوي د بيت دهجاوو شمير په (۱۶ + ۱۶) يا (۱۵ + ۱۵) وي . او په دې پورتنیو څلورو وارو فورمونو کې به دنيم بيتي دعروض يا عجز وروستنی بې فشاره هجا کميرې او ماقبل الاخر هجا به يې فشار لرونکی وي . په دې رساله کې مادبې فشاره هجا لپاره دغه علامه (ن) او د فشار لرونکی هجا لپاره دغه علامه (ــ) ټاکلې ده .

په ديارلس هجايي کې د بيت دنيم بيتي وروستنی هجا کې کموالی نه راځي ځکه په دې ډول مثنوي گانو کې دنيم بيتي دعروض او عجز وروستنی هجا وې فشار لرونکی وي .

دپاتي څلورو ډولونو چې دبيت دهرنيم بيتي هجاوې يې پوره اوکله کله دبيت دهرنيم بيتي وروستۍ هجا کمپرې اوپه وزن کې يې وړانې نه راولي . يو، يوبيست دنمونې په توگه دعروضي تقطيع له مخې دسيلابو تونیک سيستم پراساس دفاضل استاد پوهاند رشاد په لارښوونه راوړم :

الف : داته هجايی دوه ييځ (مثنوي) عروضي بڼه دسيلابوتو نیک له مخې داسې ده :

اته هجايی : ن - ن - ن - ن - ن - ن

اووه هجايی : ن - ن - ن - ن - ن - ن

داته هجايی او اووه هجايی بيتو بيلگې له پورتنی ترتيب سره سمې په لاندې

ډول دي . (۲)

اته هجايی : يو پر بله | عاشقان يو ||

پخپل عشق کې | صادقان يو ||

اووه هجايی : زه عاشق یم | يار هم نيز ||

نور څه نه | پروتيز ||

ب : پښتو لس هجايی مثنوي :

عروضي بڼه يې دسيلابوتونیک سيستم له مخې په لاندې ډول ده :

لس هجايی : ن - ن - ن - ن - ن - ن - ن - ن - ن - ن

نه هجايی : ن - ن - ن - ن - ن - ن - ن - ن - ن - ن

دلس هجايی اونه هجايی مثال په ترتيب سره په لاندې بيتونو کې وگورئ

چې د | بو | دملک يو | مرد | وه ||

خجسته نام | وه | په عقل فرد | وه ||

وايي ويون | کی | ددې ق | صي ||

چې تل يی بنکار | وه | دپښه | هوسي || (۱)

ج . همدارنگه ددولس څپيزې مثنوي عروضي بڼه دسيلابو تونیک سيستم له

مخې په لاندې ډول ده :

دولس هجايی : ن - ن - ن - ن - ن - ن - ن - ن - ن - ن - ن - ن

يوولس هجايی : ن - ن - ن - ن - ن - ن - ن - ن - ن - ن - ن - ن

دپورتنی عروضي بڼې سره سم يې يو يو بيت دبيلگې په توگه وړاندې کوم :

دولس هجايی : په همه وا | رو دې توی د | رود رحمت وي ||

سرفراز دې | په همت د | دې همت وي ||

دحمیدي | داخلقه | بندگي || تل په غـوروي | لکه دم د | زندگي || (۱)

یوولس هجایی :

د : شپاړس هجایی مثنوي : ددې اوږدې شپاړس هجایی مثنوي عروضي بڼه د سیلابو تونیک سیستم پر اساس په لاندې ډول ده :

شپاړس هجایی :   ن-ن   ن-ن   ن-ن   ن-ن   ن-ن   ن-ن   ن-ن   ن-ن

پنځلس هجایی :   ن-ن   ن-ن   ن-ن   ن-ن   ن-ن   ن-ن   ن-ن   ن-ن

دپورتنيو عروضي فورمونو مثالونه په ترتيب سره راوړم :

بـوـی وـوـی | شـهـزاده ته | تـه غـم لـرې | کـره لـه دله ||

خـه دې غـم دى | خـلـه غـم کـرې | غـرض دې | شـره بـلبـله ||

کله کله دځينو بيتونو دنيم بيتو دعروض او عجز وروستنی هجا چې ماقبل
الآخري اوږده (فشار لرونکی هجاوي) حذف کيږي اودبيت دهجاوو شمير (۱۵-۱۵)
کيږي ، لکه په لاندې بيت کې :

بـيـایـى تـاو کا | پـه ذـهـبـو | پـه پـيشـلو کې | پـيـچ و پـيچ ||

چې دچـا پـه | لـاس بـه رـاشـي | پـوره شـوى | گـز پـه مـيچ || (۲)

لنډه دا چې په پورتنيو څلورو فورمونو کې په دې شرط چې دعروض
او عجز ماقبل الآخر هجا فشار لرونکی وي ، وروستنی يې فشاره هجا حذف کيدلای
شي او وزن ته گډوډي نه پېښوي . په مثنوي کې حتمی ده چې دبيت دواړه نيم
بیتى به دهجاوو په شمير کې سره برابر وي . (۴)

ماخذونه :

(۱) - هوتک ، محمد پټه خزانه ، کابل پوهنتون ، څلورم چاپ ، ۱۳۵۶ کال ،
۱۰ مخ .

(۲) - وگ : حبيبي ، پوهاند عبدالحی ، پښتانه شعراء ، لومړی ټوک ، کابل ،
۱۳۲۰ کال ، ۶۷ مخ د مثنوي تر عنوان لاندې دوهم او لومړی بیت .

(۳) - خليل ، ورکه خزانه ، لومړی ټوک ، پېښور ، ۱۹۶۰ کال ، ۲۷۹ مخ ، دوهم
او لومړنی بیت .

(۴) - ماشوخیل ، حمید ، شاه وگدا ، دهميش خليل په تصحيح ، دپېښور چاپ
۱۹۵۷ م کال ، ۳۹ مخ وروستنی بیت .

(۵) - وگ: دامانت ملبارد منظومی چاپي قصې " قصه شهزاده دل افزاودل
افروز" پېښور چاپ ، ۷ مخ ، لومړنی بیت او دهمدې صفحې دپای بیت
څخه دمخه بیت .

(۶) - دوزنونو داختلاط او کډون او دهغې دجواز په برخه کې دپوهاند رشاد
ددرسي نوټونو څخه زیاته استفاده شوې ده .

پښتو اته خپزه مثنوي او د هغې تاريخي سير

په اته خپزه مثنوي کې فشار په دريمه او اوومه هجا راځي ځينې بيتونه يې اته هجايي او ځينې يې اووه هجايي وي. خو شرط يې دا دی چې په اته هجايي مثنوي کې به د هر بيت نيم بيتي اته خپه يې او په اووه هجايي کې به د بيت هر نيم بيتي اووه هجايي وي.

يعنې په اته هجايي مثنوي کې د هر بيت د هجاوو شمير (۷+۷) ته رسيږي. عروض، بڼه يې د سيلابوتونیک سیستم له مخې په لاندې ډول ده:

اته هجايي: ۷ = ۷ | ۷ - ۷ ||

اووه هجايي: ۷ - ۷ | ۷ - || (۱)

په پښتو ادب کې ټول د مثنوي په برخه کې کومه څيرنه کرې ده د څيرنې په لړ کې د موجودو موادو له مخې دا راته څرگنده شوې ده چې د قافيوي رعايت له مخې د مثنوي په بڼه بيلگه د (۲۸۰ - ه - ق) د اکبر زمينداوري په اشعارو کې کورو چې اته خپزه مثنوي يې د لومړي ځل لپاره ويلې ده.

اکبر زمينداوري له نومور کو شاعرانو څخه دی پوهاند حبيبي د نوموړي شاعر د شعر څوپانې په زمينداور کې موندلې دي چې د هغو موندل شوو پاڼو په مرسته دا نومور کی شاعر پيژندلی شو.

اکبر د مغلو د دورې په ابتدا کې ژوندی و. دی په يوه بيت کې وايي:

د مغلو تمر (۲) هسې په اورو سوم   چې به هير په دې ماتم زمينداور کرم

د اکبر له پورتنی بيت څخه معلومېږي چې دی د ګود تيمور معاصر دی. څرنگه

چې د ګود تيمور د پاچهي دوره د (۷۷۱ هـ څخه تر ۸۰۷ هـ) پورې رسيږي نو موږ د

اکبر د ژوندانه زمانه له (۵۷۵۰ ق) څخه وروسته اټکل کولای شو. د اکبر ډیر لږ اشعار د زمانې له ناخوالو څخه خوندي پاتې دي. په شعر کې یې یوازې د غزل او مثنوي بیلګې شته. اکبر لومړنی پښتون شاعر دی چې د مغلو له لاسه شکوه کوي. وروسته نور شاعران، لکه خوشحال خان، حمید مومند، رحمان بابا او خواجه محمد بنګش او داسې نور د مغلو د ظلمونو څخه شکایت لري.

دا دی د اکبر د "مثنوي" تر عنوان لاندې څو بیتونه چې د پښتو په لنډ بحر کې ویل شوي دي. د عروض رکنونو له تقطیع سره سم د بیلګې په توګه راوړم:

زه عــــاشق یم | یار هم نیــــز ||
 نور څــــه نه لــــ | ر و ق م یــــز ||
 یو پــــریله | عاشقــــان یو ||
 په خپل عشق کې | صــــادقــــان یو ||
 یو په بل پــــس | رنځــــوړ یو ||
 چې نړۍ نــــه | یو مــــه جـــــوړ یو ||
 عشق که بڼه دی | کــــه بــــلا دی ||
 پیدا کــــړی | ز مـــــور (۳) مـــــولا دی ||

په پورتنۍ مثنوي کې چې د پښتو په لنډ بحر کې ویل شوې ده، اکبر د عشق او مینې خوندو حالتونه تصویر کړي دي. چې عاشق او معشوقه یې یو له بله غواړي. یوه د جذب او ائتلاف قوه په ټولو کائناتو کې ساري ده، چې عارقان یې عشق بولي او د ساینس پوهان یې د جاذبې په نامه یادوي. اکبر دغه معنوي کیف په یوه مادي رنگ کې ښودلی. د اکبر د شعر ژبه خوږه او روانه ده (۴).

بل پښتو شاعر چې د "ساقی نامه" تر عنوان لاندې یې د پښتو په لنډ بحر کې د مثنوي په توګه شعر ویلي دي د (۸۹۰ هـ) په حدودو کې زرغون خان نوروزی دی. نوروزی د پښتو لویه طایفه ده چې په فراه، کدنی او په هرات کې اوسی. زرغون خان د دوست محمد کاکړ د غرغښت نامې په حواله لیکي چې زرغون خان اصلاً د نوزاد (هلمند) و. د قوم مشرتوب یې درلود. په هغه وخت کې چې د ماوراءالنهر شیباني خان په هرات او سیستان هجوم وکړ، زرغون د خپلې خاورې نه د شیباني خان په مقابل کې دفاع کوله او له متهاجمینو سره یې سختې جګړې کړې دي. زرغون خان په (۸۹۱ هـ) کال د هرات، خراسان او عراق سفر وکړ، کله چې شیباني خان سیستان ته ورسید نو زرغون له ده سره جنګونه وکړل او د هغوی ډیر کسان یې

مړه کړل. داسې معلومېږي چې زرغون يو ملي قايد او د وطن د آزادېخواهې
مدافع او تورپالې سړى و. (۵)

دوست محمد کاکړ هسې روايت کوي: چې په سنه ۹۱۲هـ زه هرات ته ولاړم. په
کجران کې مې د ملا ايوب تيمني څخه د زرغون د غزلو او شعرونو ديوان وليد چې
درې سوه پاڼې يې درلودې. همدارنگه پټه خزانه د دوست محمد کاکړ له روايته
ليکي چې زرغون خان ډير عمر ژوندى و او په ډير سپين پيرتوب په (۹۲۱هـ) د
قندهار په ډيراووت کې وفات شوى دى. دوست محمد کاکړ په خپله غرغښت نامه
کې دا لاندې دوه ييځ (مثنوي) د ده د اشعارو له ديوانه را نقل کوي چې د پټې
خزانې مولف هم له هغه کتابه را اخيستی دى. دا دى د زرغون خان د "ساقى
ناى" څو بيتونه چې د پښتو په لنډ بحر کې ويل شوي دي د بيلگې په توگه راوړم:

ساقى پاڅه پيال له را کره	مرور يار مې پخلا کره
اوبه تويې په لنبو کره	اور مې مړ په دې اوبو کره
پسرلى سو غنچه گل کا	زلفې تاوې د سنبل کا
بلبلان شور و فغان کا	کړيدن په گلستان کا
زاهد وزى صومعې څخه	شراب پيري ميځانې څخه

د زرغون خان ساقى نامه چې د نهمې هجري پيرى له آثارو څخه
شميرل کيږي د پښتو ژبې اختلاط له پارسي سره ښکاره کوي. هغو
پښتنو چې په سمواو هموارو کې ژوند کاوه د فارسي له ادب څخه
متاثره شول چې د زرغون خان پورتنى مثنوي چې زياتره کلمي
يې پارسي او عربي دي. دا رنگه د شاعر تخيل او د ادا طرز او د
کلام نوعيت پوره فارسي ته ورته دي کوم ادبي جريسان چې په
منځنۍ اسيا او خراسان کې و دغه ساقى نامه يې ښه نماينده گي
کوي. د فارسي ژبې په پخوانيو شاعرانو مخصوصاً د غزنوي دورې
(۴۰۰هـ) څخه بزمي اشعار او خمريات ډير شوي دي. زياترو فارسي
ژبو شاعرانو دخپلو قصايدو تشبيب او نسيب په بزمي مضامينو شروع
کاوه لکه نصري، منوچهري، عسجدي او نور. وروسته سنائي او
نور متصوف شعرا د عرفان په جامو کې د وحدت شراب چښي او دا
کيف په عرفاني ډول پخپلو اشعارو کې تمثيلوي دغه ډول بزمي او
خمريه اشعار په مثنوي کې ځاى مومي او په نتيجه کې ساقى نامه

د مثنوي په سټک يو جلا فن گرځي، په دغو ساقی نامو کې د شاعرانو لار داوه چې دوی به له ساقی څخه د سرو شرابو آرزو کوله. د ساقی - جام او صراحی او میوصفات به یې بیانول. د دنیایي وښايي او خو وړځي ژوند په خوښۍ تیږول او بزم په میو تودول د ساقی نامو عمومي مضمون و. شاعر به د مثنوي په سټک دا مطالب بیانول: حسن طلب او حس تعلیل د بیتونو روانۍ د ساقی نامو له ادبي ښکښو څخه شمیرل کېده. لنډه دا چې د عربو څمريه اشعارو تقلید په عجمي شاعرانو کې په فارسي ادب کې رواج شو، په ساقی نامو کې د شاعر استادۍ دا وه چې د مستۍ او وجد احوال تصویر کړي او د مستانو په څیر خبرې وکړي؟ استادانو ساقی نامې ټولې له مستۍ، وجد او ذوقه ډکې دي. او هغه شاعر چې ساقی نامې به یې پورتنۍ صفات نه درلودل د ادب له پلوه ښې نه شمیرل کېدلې.

زرغون خان هم پخپله پښتو ساقی نامه کې د استادانو په لار تللی او مستانه وینایې کړېده. د شعر ژبه یې روانه او خبرې یې د مستانو په څیر دي د ده ساقی نامه د پښتو له پخوا اشعارو څخه شمیرل کېږي ځکه ده په خپله ساقی نامه کې پورتنۍ خاصیت او صفات په نظر کې نیولي او پدې فن کې په ټولو شیانو بریالی دی. (٦)

همدارنگه په پښتو ادب کې زرغونه کاکړه لومړنۍ ښځه ده چې د شیخ مصلح الدین سعدي فارسي بوستان یې په (٥٩٠٣) کې په خفیف بحر کې په پښتو نظم د مثنوي په توګه ترجمه کړ. (٧) چې د هغې یوازې یو حکایت د پتي خزاني به ذریعه موږ ته را رسیدلی دی. هغه حکایت په لاندې ډول دی چې څو بیتونه یې د بیلګې په توګه را نقلوم:

اوریدلې مې کیسه ده	چې له شاتو نه خوږه ده
د اختر په ورځ سهار	بایزید چې وو رویدار
له حمامه را وتلی	په کوڅه کې تیریدلی
ایرې خاورې چاله بامه	را چپه کړلې ناپامه
مخ او سړي سو ککر	په ایرو په خاورو خر
بایزید په شکر کښو سو	د خپل مخ په پاکیدو سو

په همدې ترتيب دوست محمد کاکړ د مثنوي په خفيف بحر کې " غرغښت نامه " (۹۲۹ هـ) په پښتو نظم کړې وه چې د غرغښت نيکه له احوال څخه يې حکايت کاوه. (۸) او ځينې نور مضامين يې هم درلودل، لکه د زرغون خان ساقي نامه. د پټې خزاني مولف يو حکايت ځينې را نقل کړی دی. ولې پخپله د دغه کتاب نسخه نشته. د پټې خزاني د را نقل شوي حکايت څو بيتونه را تqlوم:

له نيکانو راويت دی	هسې توگه حکايت دی
نور محمد کاکړ راوي دی	چې يې فيض تل جاري دی
د نيکانو له خولې وايي	چې منبت يې راته بنايي
چې کاکړ نيکه زاهد و	لوی څښتن له تل عابد و
تل تر تل يې عبادت کا	پر دې ليار يې رياضت کا

همدارنگه ملا الف هوتک د پښتو په لنډ مثنوي يو کتاب د بحرالايمن په نامه د محرمې په څلورمه نيټه (۱۰۱۹ هـ) کال منظوم کړی دی. پدې کتاب کې دی اسلامي عقايد بيانوي. د کتاب نوم او عناوين هم عربي دي. نوموړي په اسلامي علومو کې لوی لاس درلود. وينا يې ډيره ساده او له تکلف نه خلاصه ده. په کلام کې يې صنايع او بدايع نه ليدل کيږي. يوازې خپل مطلب په موزونو کلماتو وايي او د پښتو له محاورې څخه نه وزي. دی د ديني او اخلاقي شاعرانو لومړنی سړی دی. د ده په اشعارو کې پرته له ديني او اخلاقي مضامينو نور څه نه ليدل کيږي او د ديني او اخلاقي سبک موسس دی. (۹)

د ده د بحرالايمن څخه چې د پښتو په لنډ مثنوي ويل شوی دی، څو بيتونه د نمونې په توگه راوړم:

راشه واوره اې فرزنده	تاته وایم! ارجمنده!
ته د پاک نبي (ص) په لار سه	د نبي (ص) په لار ولاړ سه
يو قدم له شرعې زويه	بيرون مه اخله نيکخويه
که بیرون یو قدم کنیږدې	د نبي شرعه به پرېږدې
نصیحت کوم و تاته	مه جار وزه بله خوا ته

په همدې ترتيب امير د پښتو نومورکی شاعر يو کتاب د تجويد په نامه په لنډ بحر کې په ۱۰۲۲ هـ منظوم کړی چې د بيتونو شمير يې (۳۰۰) ته رسيږي. په شعر کې يې رواني او سلاست شته (۱۰) امير د خپل تجويد پيل په لاندې بيتونو کوي:

تل ثنا وایم شکرونه د خاوند په نعمتونه

چې قرآن یې راستولی په سرور باندې راغلی

چې ایمان یې له عرفانه موږ ته ورسوله ترانه

صد هزار رحمت صلوٰة شه په سرور نبی لاریات شه

چې پاک نوم یې سر دفتر دی او سردار د بحر او بر دی

د پښتو ادب د ډگر نامتو لیکوال او پیاوړی شاعر خوشحال خان خیل خلور

منظوم آثار هر یو طب نامه (۱۱) د یو لسمې پېړۍ د دوهمې نیمایي منظومه او فضل

نامه (۱۲) د (۱۰۸۵ هـ . ق تالیف)، اخلاق نامه (۱۳) او فراق نامه (۱۴) د پښتو په لنډ

بحر کې د مثنوي په توګه منظوم کړي دي چې د هر یوه خو بیتونه یې د بیلګې په

توګه راوړم:

د طب نامې بیلګه:

په دارو کې چې ښه نیت وي دارونه وي عبادت وي

عبادت په روغ صورت شي ګڼه کله عبادت شي

ما د طب په کتابونو نظر کړي په بابونو

چې هر رنځ لره دوا ده هیلله ده هیلله ده

د فضل نامې بیلګه:

کل ثنا په ده ښایي چې ثنا یې هر څوک وایي

که څوک کوز دي که څوک پاس دي د ده واړه په سپاس دي

د اخلاق نامې بیلګه: د خوشحال خان اخلاق نامه چې د خیل ژوندانه په

وروستیو شپو کې نظم کړي، د پیل بیتونه یې دادي:

بغ وهلی نه وي پرونه بن یې واورې په غوږونه

چې ناکښلی په قلم وي په هغه رقم اعلم وي

د فراق نامې بیلګه:

د فراق نامې د پای دوه بیتونه یې د نمونې په توګه راوړم:

هم په دا مې اختتام دی په همه وو مې سلام دی

کال دغم لار میاشت اختر وه دا نامه چې چې نظم زر وه

همدارنګه د خوشحال زوی عبدالقادر خان خټک په ۱۱۱۲ هـ . ق کې د مولانا

عبدالرحمن جامي يوسف زلیخا د (۸۸۸ تالیف) د نظم د شکلي سکنت له مخې د

مثنوي په ښه په خفیف بحر کې له پارسي منظومې څخه په پښتو منظومه اړولې ده.

ترجمه يې ډيره روانه خوږه او د مطلب د افادې تر عهدي په ښه توگه وتلی دی.
(۱۵) دا دی د عبدالقادر خان د پښتو يوسف زليخا د پيل خو بيتونه د نمونې په توگه راوړم:

عنايت ربه په ما کړه   د اميد غټې غټې واکړه
په خدا کې باغ زما کړه   معطر دماغ زما کړه
شناسا مې په نعمت کړه   ما گویا په خپل صفت کړه

په همدې ترتيب صدر خان د خوشحال زوی دخپل پلار دادبي مکتب پيرو او پياوړی اديب دی. کلام يې دخپلې کورنۍ دنورو شاعرانو په شان خوږ او روان دی - نوموړی د "ادم اودرخانۍ کيسه" د (۱۱۱۸ هـ ق تالیف) (۱۶) اودمعجزې په نامه يو کتاب (۱۷) دپښتو په لنډ بحر کې دمثنوي په ډول نظم کړی دی چې دهریوه بيلگه په لاندې ډول وړاندې کېږي:

دادم اودرخانۍ دکيسې بيلگه:

زما پلار خای يې جنت شه   په اولاد يې برکت شه
نيکو خلق نیکو گفتارو   نورانی علوي دیدارو
خلق يې هسې په اوصاف و   چې ترې هيڅ داهو ناف و
دهنر دعلم کان و   عاليجاه عظیم الشان و

دمعجزې بيلگه:

حمد ثنا به دا حد کړم   [چې] په نعمت يې دا حد کړم
چې کثرت خواهش احد کړ   له احده يې احمد کړ

ملاشیرمحمد هوتک په (۱۰۹۲ هـ ق) کال په کندهار کې زیږیدلی او په (۱۱۲۵ هـ ق) کال کې وفات شوی دی. دده اشعار ټول دمثنوي په فورم دي. نوموړی دوه منظوم کتابونه هر یو "اسرار العارفين" او "تجوید افغاني" په نامه دپښتو په لنډ بحر کې په مثنوي نظم کړي دي.

دده "اسرار العارفين" يو دينی او مذهبي کتاب دی. دعقایدواصول مضامين يې دمتبرو علماوو له تصنيفونو څخه را اخیستی او کټ مټ دایت اوحدیث مضمون په پښتو ترجمه کړی دی. ده په ديني علومو کې لوی لاس درلود. دعقیدې اومذهب گران مسائل يې په ښه شان په پښتو اړولي دي.

په علم قرائت کې هم دښو معلوماتو خاوند و. دده "تجوید افغاني" څوفصله لري. (۱۷)

دادی دده دهریوه اثر څو څو بیتونه دبیلگې په توگه راوړم:

داسرارالعارفين بيلگه

نه يې شکل نه صورت شته   نه يې خوب نه يې غفلت شته
نه يې پلار شته نه يې مور شته   نه عورته نه يې خورشته
نه دی جسم نه جوهر دی   نه عرض نه مصور دی

دتجوید افغاني بيلگه :

ته اصلي حرفونه وروږه   دقرآن اته وېشت گوره

همزه الف رايوره يکسانه   دوبي نشته له داميانه

بيا هر حرف سره مقام دی   چې خورج دهغه نام دی

همدارنگه دسيد حسن په نامه يو چين شاعر "سيرة النبي" يا شمایل نامه

دپښتو په لنډ بحر کې په اته څپيزې مثنوي نظم کړی دی . (۱۸)

ددې منظومې قلمي نسخه دهند درامپور په رضا کتابخانه کې موجوده ده چې

۱۵۸ مخونه لري او پوهاند رښتين ليدلې ده ، نوموړی پوهاند "درامپور

درضا کتابخاني قلمي نسخې "تر عنوان لاندي دکابل په مجله کې د ۱۳۴۳ کال

دلیندی په گڼه کې دقلمي نسخې دمعرفي په برخه کې يوه عالمانه مقاله ليکلې ده .

دغه سيرة النبي يا شمایل نامه په لاندي بيتونو شروع کيږي :

اول وايه په زبان   ښه ثنا دپاک سبحان

بيا درود په پيغمبر دی   چې ترکل جهان بهتر دی

پس له حمده له صلوۀ   راشه واوره وایم تاته

سيد حسن دخپلې منظومې دختמידو نيته دمعا په ډول داسې ښيي :

سنة هجري شمارة شوه - په څلور حرفه پوره شوه

يوالف راغی بل کاف - قصه ختم پر غین وقاف

چې دجمل حساب له مخې دپورتني معما له حل څخه دمنظومې دتاليف نيته

(۱۱۲۱ هـ) جوړيږي . همدارنگه ملاپيرمحمد مياجي دملا سردار زوی ددولسمې

هجري پيړۍ په لومړي نيمايي کې د (الفضل الطرايق) تر عنوان لاندي په علم

اخلاق کې يو مثنوي دپښتو په لنډ بحر کې ويلی دی .

ملا پيرمحمد مياجي دحاجي ميرويس خان سره دآزادی په جنگونو کې ملگری

و ، کله چې شاه محمود اصفهان ته ولاړ دی يې هم اصفهان ته وباله چې خلک

شريعت او دامام اعظم صاحب مذهب ته راوبولي .

ملا پير محمد له رافضيانوسره مباحثې اومناظرې وكړې او د علمي دلايلو له مخې
يې رافضيان پرې كړل او دروم د علماوو له خوا چې په اصفهان كې وو ملا پير محمد
مياجي ته د (پير افغان لقب) وركړ شو . (۱۹)

د پټې خزانې مولف محمد هوتک هغه حكايت چې له دې كتاب څخه را نقل
كړی خو بيتونه يې دييلگې په توگه راوړم :

شيخ متی چې خلیلي و دی له آره لوی ولي و

یوه ورځ روان په لار و لوی څښتن په استغفار و

کره ده ذکر دغفار یوشیبه نه و وژگار

همدارنگه بابو جان بابي په (۱۱۲۹ هـ) كې د " شها او گلان (۲۰) " قصه چې په

پښتو كې مشهوره ده د پښتو په لنډ بحر په مثنوي منظوم كړې ده چې د " قصص
العاشقين " په نامه يادېږي . نوموړی د عشق په ستاينه كې وايي :

عشق یو هسې توريالی دی چې په هرځای يې بری دی

دعشق اور هسې سوزان دی چې سوځلي يې جهان دی

زړه بې عشقه كله زړه دی چې بې عشقه زړه دمره دی

همدارنگه بل پښتون شاعر چې په پښتو ادب كې يې په لنډ بحر كې مثنوي

ليكلې دی . ملا عبدالرشيد (۲۱) د سلطان حسين زوی د عبدالرحيم لمسی او د ملتان

ديوې روحاني او علمي كورنۍ غړی دی . دې تر (۱۱۲۹ هـ) پورې ژوندی و ، ځكه

ده په همدې كال رشيد البيان ليكلی دی . ده رشيد البيان په لنډ بحر كې د مثنوي

په بڼه ليكلي چې خوييتونه يې دييلگې په ډول ليكم :

چې محکم په لمانځه اوسې له دنيا به ايمان يوسي

هم به خدای رضا من شي پرې اسان به ځنګدن شي

تاريکي به ترې رب دور کا پرې به قبر کلی نور کا

په همدې ترتيب د پښتو ادب پياوړي نازكخيال شاعر حميد مومند په (۱۱۴۸ هـ)

د شرعة الاسلام (۲۲) منظوم عربي متن د پښتو په لنډ بحر كې د نظم د شكلي مكتب

له مخې د مثنوي په توگه په پښتو ترجمه كړې چې د بيتونو شمير يې پنځلس زرو ته

رسېږي . د حميد پښتو شرعة الاسلام منظومه قلمي نسخه د افغانستان د علواكادمي په

كتابخانه كې موجوده ده .

د حميد پښتو شرعة الاسلام په لاندې بيتونو پيل كيږي :

هله ما كړه له سپو طمعه پورې تلم ددوی په جمعه

اوس زما دهد په طمعه كيږي پر ګرځي د سپو جمعه

زرگري زشته په داده چې مشاطه ددنيا ده

همدغه راز محمد فهم د پښتو ژبې شاعر چې نوم يې په تذکره کې نه دی ذکر شوی يوازې دهغې منظومې رسالې له مخې چې "نورنامه" نومېږي او په (۱۲۹۸ هـ) په هندوستان کې خپره شوې او ښاغلی رفيع صاحب په ادبي ستوري کې د فهم او دهغه دنورنامې په برخه کې هر اړخيزه معرفي کړې ده. پېژنو. دنوموړې دژوند زمانه نه ده معلومه يوازې نوموړی "نورنامه" د ۱۱۲۹ هـ ق کال د عاشورې په ورځ دمحرم الحرام په لسمه نيټه پښتو کړېده، لکه چې وايي:

چې خاتمه دنورنامې وه   هغه ورځ د عاشورې وه

سته دهجر په داتم وه   چې څلور حرفه کې ضم وه

"عين" او "قاف" کره په شماره   "ميم" او "ط" کره ننداره

په پښتو ادب کې نورې نورنامې هم په نظم ويل شوي، لکه د "غلام نوي" نورنامه او د جان محمد نورنامه ولې دغه نورنامې د قافيې درعايت له مخې د قصيدې په بڼه نظم شوي دي.

محمد فهم خپله نورنامه دمشوي په بڼه د پښتو په لنډ بحر کې په (۷۵۰) بيتونو کې نظم کړې ده دنظم ژبه يې خوږه او روانه وه. (۲۳) دمحمد فهم دنورنامې خو بيتونه دبيلگې په توگه وړاندې کوم:

تل ثنا به درب وایم   خوژوندې په دادنيا يم

توفيق را کړی زما ربه   په ثنامې سر کړې ژبه

داسنگين زړه زما پاره کره   خپل جمال ترې راښکاره کره

اوردمينې په مابل کره   په دا اور کې مې جليل کره

ميا فقير الله جلال آبادي (۱۱۹۵ هـ ق) دوه منظوم اثرونه هريو فوايد او اسماء

الحسنی چې د کيمياي سعادت او شرح اسماء الحسنی په نامه په پوه پښتۍ (وقايه) کې په چاپ رسيدلي دي. فاضل استاد پوهاند رشاد دخپل علمي تحقيق او څيړنې په لړ کې دانتقادي متن په ترتيب کې دا ثابته کړې ده چې فوايد او شرح اسماء الحسنی منظوم آثار په ميا فقير الله پورې اړه لري او په (۱۱۵۱ هـ ق) کې دمشوي په بڼه په خفيف بحر کې ويل شوي دي.

دميا فقير الله فوايد دوي برخې لري. يوه يې د دعا برخه او بله د دوا برخه ده.

د دعا برخه يې په هغو بيتونو پيل کېږي چې وروسته به د فوايد په بيلگه کې راوړل شي، د دوا برخه يې په دې بيت شروع کېږي:

د حکمت له علمه ياره   وایم تاته برخورداره

دښوايد دعا برخې د بېتونو شمير (۳۳۱) او ددوا برخې د بېتونو شمير (۲۶۴) ته
 رسيږي چې په دې حساب دښوايد دعا او دوا د بېتونو شمير (۵۹۵) کيږي. (۲۴)
 د اسماء الحسنی منظومه د کيمياي سعادت د لومړنۍ صفحې د حاشيې څخه
 شروع کيږي. د (۵۰) صفحې د حاشيې پورې دوام کوي. د بېتونو شمير يې (۴۸۷)
 کيږي. (۲۵)

پاتې برخه يې په کيمياي سعادت پورې اړه لري چې زه دخپل تحقيق اوڅيړنې
 په لړ کې دهغې د ناظم سره اشنا نشوم او دامې ونکړي شو چې شاعر يې معرفي کړم.
 دادي د هريوه اثر بيلگه چې د پښتو په لنډ بحر کې د مثنوي په شکل ويل شوې
 ده. گرانو لوستونکيو ته وړاندې کوم ډډوايد بيلگه.

خواجگانو ختم جانہ په دانوع کره پردانه
 که مشکل چانه دوچار شي خلاصی نه مومي په دارشي
 ددغه مراد دپاره ختم وکاندي دلداره
 د اسماء الحسنی بيلگه:

ربه ستا ثنا به وایم خوژوندي په دادنيایم
 کل ثنا ده ستالایقه ای دکل جهان خالقه

کيمياي سعادت له کتاب د لومړي صفحې څخه شروع کيږي او تر ۵۴ مخ پورې
 دوام کوي. دغه کتاب د کيمياي سعادت و شرح السماء الحسنی په نامه د حاجي
 بهره وراو حاجي عبدالاکبر په غوښتنه د دهلي د چشمه فيض په مطبعه کې چاپ
 شوی دی. د کيمياي سعادت بيلگه:

ثنا وایمه درب - په ډير عجز په ادب

دی خالق دکل مخلوق دی هم رازق دهر مرزوق دی
 اخوند کبير چې بشپړ نوم يې عبدالکبير دی (۲۶) نوموړی د لوی احمد شاه بابا
 (۱۱۶۰-۱۱۸۰ هـ ق) معاصرو. ده څلور اثره د پښتو په لنډ بحر کې د مثنوي په بڼه
 په اته څپيزه مثنوي نظم کړي کي چې د هريو بيلگه په لاندې ډول راوړم:
 ۱: "در مجالس": د در مجالس په بيلگه هغه بېتونه راوړم چې دهغو له مخې د
 نوموړي کتاب د تاليف نيته څرگنديږي هغه بېتونه دادي:

زر سل پنځوس کلونه دهجرت تير شوي وونه
 پنځه نور هم پرې دپاسه وو تير شوي بې وسواسه
 او بادشاه هم نادر شاه وو ورسره بې حد سپاه وو
 دده سن بيا څلورم وو بل راته يې په پنځم وو

درمجالس دفضل احد له خوابه (۱۳۲۸ هـ - ق) کال دلاهور په اسلاميه مطبعه
کې په ۱۸۰ مخونو کې چاپ شوی دی. (۲۷)

۲: "معجزات": اخوند کبير دلوی احمد شاه بابا دپاجهۍ پراووم کال ددې
کتاب په نظمولو پیل کړی دی، لکه چې وايي:

په شروع ددې کتاب شوم   په وکښو درناياب شوم
سن دهجر چې مې شمار کړ   "سوغق" مې ترې اظهار کړ
د "سوغق" له کلمې څخه دجمل دحساب له مخې (۱۱۶۶ هـ -) جوړېږي. د
"معجزات" (۲۸) کتاب په لاندې بيتونو پيل کېږي:

ای چې خدای واحد احد یې   له یلد ولم یولد یې
هرچې کړې هغه به وشي   بې دستا دکړو څه نه شي
۳: "دفع الفقر": داد اخوند کبير منظومه ترجمه ده. د کتاب پیل په لاندې
بيتونو کېږي:

کل ثنا خدای سره بنایي   چاویلی یایې وایي
هسې خدای چې دی خالق دی   دهمه مخلوق رازق دی
۴: "جنت الفردوس": جنت الفردوس په لاندنۍ بيتونو پيل کېږي: (۲۹)

پس له حمده له صلوته   حقیقت وایم زه تاته
هریو کار چې بنده کاندې   وي یو شی باعث پرې باندې
اوپه ماباندې شتاب شته   خود پخپله دا کتاب شته
د معزالدين خټک دوه منظوم اثره هریو "ربقة الاسلام" (۳۰) او "دلیل العلیل"
نومېږي (۱۱۶۰ هـ). دپښتو په لنډ بحر کې تالیف کړې دي. دربقة الاسلام دتالیف نیټه
۱۱۶۰ هـ او د "دلیل العلیل" ۱۱۷۲ هـ ده.

ربقة الاسلام د لومړي ځل لپاره په ۱۲۹۶ هـ کې په دهلي کې او دوهم ځل په
۱۳۳۰ هـ کې په نولکشور پريس لاهور کې د غلام محی الدین حزين په کتابت چاپ
شوی دی. دادی لاندې دهریو اثر څو بیتونه دبیلګې په توګه راوړم:

ربقة الاسلام په لاندې بيتونو شروع کېږي:
حمد و خدای له سزاوار دی   چې زموږ پروردګار دی
زه آغاز دده په نام کړم   په داکار باندې تمام کړم
"دلیل العلیل" منظوم کتاب په لاندې بيتونو پيل کېږي:

حمد خدای لره لایق دی   چې دکل مخلوق خالق دی
هرچې څه دی بالاېست   ده کړه کل له نیسته هست

" رېښه الاسلام " له علم عقايد - توحيد - فقهی او تصوف څخه بحث کوي. ددې کتاب ښکته دده چې هره مسأله چې له کوم کتاب څخه رااخلي په هغه کتاب حواله ورکوي. معزالدين ددې کتاب په نظمولو کې له ۱۲۱ ماخذونو څخه استفاده کړې ده چې دهغوی نومونه درېقه الاسلام دماخذونو تر فهرست لاندې دتير هير شاعران له ۵۶ مخ څخه تر ۵۸ مخ پورې ذکر شوي دي.

" دليل العليل " يو طبي اثر دی چې په لنډ بحر کې منظوم شوی دی. دغه کتاب ټول ۲۲۱ مخونه لري چې په ۱۲۹۹ هـ کال کې قلمي ليکل شوي او دختکو د علاقې دموضع ټنگارودميا بازگل فقير خيل په واسطه پښتو اکاډمي پېښور ته رارسيدلی دی.

حافظ مرغزي داحمد شاهي شاهنامه په ۱۱۲۶ هـ کې دپښتو په لنډ بحر په مثنوي منظومه کړې ده. (۳۲) چې څو بيتونه يې دنمونې په ډول راوړم:

اول ثنا ده دسبحان   چې پادشاه دی دجهان
که هزار مې شي زبان   په څو قسمه کابيان
نه به شي له مادا   که گویا شي واره دا

ترکومه ځايه چې ماته معلومه ده احمد شاهي شاهنامه دپښتو په لنډ بحر کې لومړنۍ منظومه حماسي شاهنامه ده چې داحمد شاه بابا دسلطنت له دورې څخه دپاني پت ترجمه پورې واقعات پکې درج دي. دحافظ مرغزي ددې حماسي شاهنامې له نظمولو څخه مقصد دوه هدفونه وو. يو داچې دلوی احمد شاه بابا امر پرځای راوړي، ځکه ستر ټولواک احمد شاه بابا د شاهنامې دنظمولو امر حافظ مرغزي ته کړی و. بل هدف داو چې په پارسي کې فردوسی شاهنامه جوړه کړې وه نو په پښتو ادب کې دې هم شاهنامه وي. داحمد شاهي شاهنامې نظمونکي خپله داحمد شاه بابا دليکونکي غړی و او هر څه يې پخپلو سترگو ليدلي او دخپلو سترگو ليدلي جال يې بيان کړی دی. ځکه دتاريخي ارزښت له مخې ډير قيمت لري. د فردوسي شاهنامه په فولکلوري رواياتو استناد لري نوځکه يې تاريخي ارزښت نشته ياکم دی. احمد شاهي شاهنامه دپېښور دپښتو اکاډمۍ دبريتيش موزيم دقلمي نسخې (چې په بریتش موزيم کې تر ۴۰۳۱ لمريز لاندې خوندي ده) له مکرو قلم څخه دښاغلي مشتاق احمد مشتاق له خوا استنساخ او په ۱۹۶۵ کال دجون په مياشت کې دافسيت په ذريعه په ۳۰۲ مخونو کې چاپ کړې ده. حافظ دخپلې استوگنې ځای مرغز معرفي کوي او مشتاق احمد، دی دپېښور دسيمې ديو

سفر و دصوابی د "مرغز" اوسیدونکی بولي. پته دي پاتي نه وي چې په همدې نامه
يعني مرغز يوځای دهرات په خواکې هم شته.
شمس الدين کاکا خيل (۳۳) درې منظوم آثار هر يو مناقب جميل بيگ او
مناقب شيخ رحمکار او قصه جرجيس دپښتو په اته څپزه مثنوي ددولسمې پېړۍ په
اواسطو (۱۱۲۰-۱۱۸۰ هـ.ق) کې چې دده دژوندانه زمانه تخمين کيږي نظم
کړي دي. مناقب جميل بيگ يو پند کتاب دی چې دخوشال خان دسکني ورور
جميل بيگ خوارق او مناقب يې پکې راوړي دي. دا کتاب ۱۲۶ مخونه او ۲۵۰۰
بيتونه لري. دفقير صاحب پر مناقبو علاوه دحضرت محمد (ص) معجزې او دڅلورو
يارانو مناقب هم د کتاب په پيل کې خوندي دي.

مناقب جميل بيگ په لاندې بيتونو شروع کيږي:

توفيق را کړې ربنا   ستا دحمد ستا دثنا

ته لايق دکل ثنائي   ته خالق يې ربنا يې

همدارنگه مناقب شيخ رحمکار دبيتونو شمير دروزرو ته رسيږي دغه مناقب په

لاندې بيتونو شروع کيږي:

ثنا وایم دسبحان   چې رحيم دی هم رحمان

دی قادر دی برکمال   هم ناصر دی ذوالجلال

همدارنگه "قصه جرجيس" داد جرجيس عليه السلام کيسه ده چې دبيتونو

شمير يې تر ۷۰۰ اوږي دغه کيسه په لاندې بيتونو شروع کيږي:

اول حمد دذوالجلال دی   چې يې هر صفت کمال دی

بيا درود په پاک رسول دی   چې دخداي په در قبول دی

بل پښتون شاعر چې دپښتو په لنډ بحر کې يې د "علم تجويد" بيان په پښتو

نظم د مثنوي په بڼه ليکلی دی. محمود رفيق (۳۴) دی مور يوازي ددې اثر په

ذريعه پېژنو. نور احوال يې نه دی معلوم. دی په عربي او هندي بڼه پوهېده.

دمثنوي دليکلو نيټه يې نه ده معلومه، يوازي دقلمي نسخې خط او کاغذ دا

څرگندوي چې کتابت يې زوړ دی. دقلمي نسخې پر حاشيه يو مهر شته چې سنه

يې ۱۱۸۵ هـ. ده. دا ورڅخه معلوميږي چې نوموړی شاعر خپل کتاب له دې نيټې

دمخه ليکلی دی. محمود رفيق وايي چې مادغه کتاب له هندي څخه په پښتو

ترجمه کړی دی. دده دغه وينا له لاندې بيتونو څخه ښه څرگنديږي، لکه چې

وايي:

دقاعدہ په هندي ژبه   ماپښتو کره ای طالبه
په پښتو ژبه دوی نه وې   خکه ماپه پښتو ووي
اوس دده "تجوید" د نعت خوبیتونه دبیلګې په توګه راوړم :

که ته نه وای ای احمده   هیڅ به نه وای بی احده
بی له تابه نور څه نه وو   که ته نه وای نور به څه وو
نه آدم نه به حوا وه   نه پیدا به دادنیا وه
نه به داخلق عالم وو   نه به لوح ونه قلم و

همدارنګه نورالدین دپښتو ژبې شاعر چې ددولسمې هجري پېړۍ په دوهمه نیمایې کې یې ژوند کاوه د "حنیفیه" په نامه یو فقهي کتاب یې په اته څپیزه مثنوي نظم کړی او له نظمولو څخه یې په ۱۱۸۰ هجري قمري کې خلاص شوي دی . ژبه یې خوږه او شعري روان دی . (۳۵)

دکلام په نمونه کې یې دمنظوم اثر دپای خوبیتونه دنمونې په ډول را اخلو،
خکه دنوموړي شاعر ددغه اثر دسر برخه نیمګړې ده :

شکر شرحه شوه تمامه   په توفیق له کردګاره
چې تمامه په خامه شوه   مسمی "حنیفیه" شوه
که زما ویل ترڅه دي   لایق ستا دطبعي نه دي
باري متن مذکور کښلی   دی هر چاوتنه پسند لی

فدامحمد جلال آبادی دپښتو ددولسمې هجري پېړۍ ددوهمې نیمایې شاعرانو په ډله کې حسابیږي . نوموړی دحضرت محمد (ص) وفاتنامه دپښتو په لنډ بحر کې په مثنوي ویلي ده . ددې وفاتنامې دبيتونو شمیر نه دی معلوم فدامحمد پردې مثنوي سربیره خوږې عشقي غزلې هم لري . (۳۶)

وفاتنامه په لاندې بیت پیل کیږي :

دالله صفت به وایم   هم په جهر هم یې ستایم

اودپای بیت یې دادی :

اوه لسم درجېي کره   تاریخ جوړ له فغانبي کره

همدارنګه یاسین ابدالي داحمد شاهي دورې له نوم وړکو شاعرانو څخه دی چې دکندهار په "جلدک" کې اوسیده نوموړي داحمد شاه بابا دمړینې په کال ۱۱۸۶ هـ ق د یارمحمد ثمرقندي دقواعدقاري په بڼه یو پښتو تجوید په اته څپیزه مثنوي نظم کړی دی . دغه پښتو منظوم تجوید ۷۷ مخونه او ۱۱۰۰ بیتونه لري . (۳۷)
یاسین ابدالي په دې منظوم تجوید کې دخپل خان معرفي داسې کوي :

نوم زما که غواړي یاد " یاسین " زوی د " کریمداد "

په دادیر ډیر زه راضي یم چې همنام دپاک نبي یم

کوندې اور په ماحرام که خدای عزت دده دنام که

په نسب " ابدال " یادیرم په " جلدک " ساکن یادیرم (۳۸)

قندهار تابع بادیه ده چې جلدک ددې نامه ده

دادی دیاسین ابدال دپستو تجوید خوبیتونه دنمونې په توگه راوړم :

پس له حمده له دروده تاته وایم ای مسعوده

چې قاریان ددې قرآن دي واړه یو ویش د عیان دي

داسې نه چې یوله بله منکر شوی دي ای دله

توله واړه قبلوینه اما یو ، یو خو بنوینه

دیاسین دراني دتجوید یوازینی خطي نسخه دزلمی هیوادل په کتابخانه کې

موجوده ده . عبدالحمید الکوزی دکندهار دیوې لویې علمي کورنۍ غړی و .

نوموړی پخپلو آثارو کې دخپل ژوندانه نیټه نه ښيي ولې دخپلو قرائنو له مخې دده

ژوند ددولسمې پېړۍ پای او ددیارلسمې هجري پېړۍ شروع ټاکلی شو . عبدالحمید

درې اثره هر یو " طریقهء محمدیه " د " زړه او ژبې افات " او " خلاصه کیداني "

نومېږي . درې واړه منظوم اثرونه یې په اته څپیز مثنوي کې منظوم کړي دي . (۳۹)

" طریقهء محمدیه " . چې په پیل کې یې امنت بالله ترجمه شوې او په نورو

برخو کې تصوفي او اخلاقي رنگ کې یې دانسان دتن دبیلو بیلوغرو افات ښودلي

چې ټول (۱۱۰۰) بیتونه کیږي . دده دوهم اثر " دزړه او ژبې افات " یوه کوچنۍ

رساله ده چې د " طریقهء محمدیه " سره مل راغلی او د بیتونو شمیر یې (۳۰۰) ته

رسیږي . دایې نه ده ښودلې چې ترجمه ده او که دده خپل تالیف دی . په دریم

اثر یعنې " خلاصه کیداني " کې عبدالحمید الکوزي ددیني مسایلو مشهوره رساله

په نظم ! ږولې او داود اسه ، او لمانځه فرض ، واجبات او نورې پکې څیړلې دي .

زه اوس دهریوه اثر بیلگه په لاندې ډول معرفي کوم :

د " طریقهء محمدیه " خوبیتونه دبیلگې په توگه راوړم :

کلی حمد ثنا ده یاره لایق ده دخدای دپاره

بیا هرشی چې دی موجود سي په ثنا دخپل معبود سي

" دزړه او ژبې افات " خوبیتونه دنمونې په ډول راوړم :

پس له حمده له صلواته راشه غوږ باسه وماته

چې افات د زړه دي وروره يا افات د ژبې گوره

د " خلاصه كيدانى " خوبيتونه دبيلگې په توگه راوړم :

الحمد لله الصمد هم صلوٰة پر محمد (ص)

هم پر آل و پر اصحاب پر پيرو هم پر اخباب

د عبدالحميد پورتنى درې منظومې په يوه پښتې (وقايه) كې د ښاغلي رفيع په ځاني كتابتون كې شته .

د خلاصه كيدانى د ترجمې ځانگړى نسخه د ښاغلي زلمى هيوادمل په ځانى كتابخانه كې موجود ده .

رحمت داوي (٤٠) چې په قوم داوي او د پښتو شاعرانو په ډله كې په لومړي صف كې ځاى لري . نوموړى دا علي حضرت شاه زمان معاصرو او اصلاً كندهارى دى .

رحمت داوى د نظامي گنجوى ليلې و مجنون (د ٥٨٤ تاليف) منظومه قصه د شاه زمان د سلطنت په دريم كال په حفيف بحر كې د مثنوي په ډول په (١٢١ هـ ق) په پښتو منظوم كړې ده . چې د بيتونو شمير يې پنځو زرو ته رسيږي . نوموړى د دې په نظمولو د كشمير په كوهستان كې پيل كړى و . د قلم او كاغذ د نشتوالي له امله كشمير پايتخت ته راغى او د كشمير پښتانه والى سردار عبدالله خان په مرسته يې خپل قيمتي اثر تمام كړى دى . دى خپل كتاب د شاه زمان په ستاينه شروع كوي او د سردار عبدالله خان علم دوستى بيانوي ، دادى د رحمت داوي د ليلې و مجنون پښتو منظومې قصې خوبيتونه دبيلگې په توگه راوړم :

غمونو ملك را باندي تگ كړ زړه مې ځكه دا ټنگ كړ

چې پښتو ليلې مجنون كړم ښايي غم له زړه بيرون كړم

په فارسي هر چاويلى پښتو تل ده چاليدلى

ځكه زه په پښتو ژبه دا قصه كړم عجائبه

پښتون هم خوښ باندي زړه كا او دعا وماته و كا

حاجي زبردست د پښتو شاعرانو په ډله كې راځي چې نه په تذڪرو كې معرفي

شوى او نه يې بل ځاى د كلام نمونه ليدل شوې و .

ښاغلي رفيع صاحب نوموړى شاعر يوازې دهغه د " ذخيره القراء " نومې

منظومې رسالې له مخې معرفي كړى دى . دا رساله د پښتو په لنډ بحر د مثنوي په

بڼه په ١٢١٦ هـ ق نظم شوې ده . د رسالې له يوه بيت څخه جوتيږي چې نوم يې

زبردست و چې د ذا المعنين په ډول يې د رسالې په پاى كې راوړى دى ، هغه بيت

دادى :

ګناه کار نوس پرست يم . په معصيت کې " زبردست " يم
په همدغه ډول درسالي په سريزه کې يو ځای خان دحاجي په نامه معرفي
کوي ، لکه چې وايي :

حاجی خوار په دعا ياد کړه   په ديدار دې الله ښاد کړه
داسې معلومېږي چې دی حاجي هم و ، اصلاً بټی زی او د پلار نوم يې " کرم
خان " او بابا يې " جلال " نومیده (۴۱) دغه مطلب په يوه بيت کې داسې راوړي :

زه له اصله بټي زی يم   د کرم زوی د جلال لمسی يم
دادی دحاجي زبردست د " ذخيرة القراء " خو بيتونه دبيلګې په توګه راوړم :

جمله حمد [دی] له ازله   ستا دپاره له يزله
چې حامد و ؛ ي : حمد ويلی   پټ ښکاره دی تاليدلی
يابه پس له دې څوک وايي   په جمله ثنا دی ستايي
دحاجي زبردست " ذخيرة القراء " په تحفه هند پرس ډهلي کې دتاجرانو له
خوا په ۲۸ مخونو کې خپور شوی دی . (۴۲)

همدارنگه نصرالله کاکړ (۴۳) له کاکړو پښتنو څخه و او مسکين تخلص يې درلود
په دراني دولت کې يې دلښکر نويسي وظيفه درلوده . شعري استعداد يې درلود او
دایې آرزو وه چې دپښتنو له پاره په پښتو اثارولیکي نوموړی د " فرحت الافغان "
پښتو منظوم اثر په اته څپزه مثنوي په ۱۲۱۹ هـ ق کې دشيخ شرف الدين بخاري د
" نام حق " نومي اثر څخه په پښتو ژباړلی دی . دی په دې منظومه ترجمه کې
دټکي په ټکي ترجمې څخه ډډه وکړه او ازادی ترجمې نه برسیره ځيني نور
موضوعات يې هم پرې زيات کړ . او د کتاب نوم اړولو دده اثر ته نوی رنگ ورکړ او
له ترجمې څخه يې تاليف ته نژدې کړ دادی دنوموړی منظوم اثر يعنې " فرحت
افغان " دسريزې خوبيتونه دبيلګې په توګه راوړم :

او توفيق غواړم له خدايه   چې کتاب جوړ کړم نیک رایه

نام حق کتاب پښتو کړم   پوهیده دپښتنو کړم

هرچې و دنام حق   ټول مې واړه په رونق

اوزياتي ترهغه ياره   ماويلی دي دلداره

په همدې ترتيب محمد صديق طبيب د " طب صديق " (۴۴) يا دقلمي نسخې
(۴۵) له مخې (طب شهاب) چې يو طبي اثر دی او ديوناني طب له مخې دټولو
ناروغيو ددرمل په برخه کې بحث کوي ، دديارلسمې هجري پيړۍ په اوږدو کې د

"طب صديق" په نوم په اته خپزه مثنوي منظوم کړی او د بیتونو شمیر یې دیونیم
زر څخه زیات دی دامنظوم اثر په لاندې بیتونو شروع کېږي :

پس له حمده له صلوته دارنگ وایم زه حیاته

زه له طبه خو خبرې لذت ناکې ترشکري

په ۱۲۳۴ هـ کې عبدالکریم کاکړ د "زین العلم" په نامه د عربي "عين العلم"
څخه یو کتاب په خفیف بحر کې لیکلی چې دنظم دشکلي سکنت له پلوه په
قافیوي لحاظ مثنوي دی (۴۶) دادی خو بیتونه یې دنموني په توگه راوړم :

دښه خوي گټه ده ډیره له گټلو تر اند تیره

هغه څوک چې اخلاقي وي دهغه نوم به باقي وي

که د چا اخلاق ښه نه وي دهغه به ژوند ښه نه وي

په همدې ترتیب محقق کندهاري علامه حبیب الله کاکړ (۴۷) ۱۲۱۳ هـ زوکړی
چې علمي شهرت یې په افغانستان کې د لمر په شان څرگند و ، ډیر شاگردان
یې روزلي دي نوموړي په فقه ، تفسیر ، حدیث ، اصول ، منطق ، هندسه ، حکمت ،
الهیات ، تصوف او نورو علومو کې لوی لاس درلود . په عربي ، اردو ، پارسی او پښتو کې
د ډیرو تالیفونو خاوند و . نوموړی دخپل علمي لوړ مقام سره سره په ادب کې هم
لوړ مقام درلود . او پخپله مورنۍ ژبه پښتو یې ډیر خواږه او روان اشعار ویلي دي .
دده اشعارو یوازې یو منظوم کتاب چې "منهاج العابدین" نومېږي (۴۸) او په لنډ
بحر کې یې دمشوي په شکل په ۱۲۳۶ هـ کې یې منظوم کړی دی زمور لاس ته
راغلی دی . په نورو ژبو کې تقریباً ۲۹ اثرونه لري چې یې دنموني تذکر دخپلې
موضوع څخه دارتباط له مخې بې مناسب بوله نو غواړم یوازې دده ۱۲۳۶ هـ
منظوم کتاب چې په لنډ بحر کې یې دمشوي په توگه نظم کړی خو بیتونه دبیلگې
په توگه وړاندې کړم :

علم ډیر عظیم دولت دی چې ددوه کونو عزت دی

ښه عزیز نفیس گوهر دی قیمتي صافي جوهر دی

دهر فضل وهنر کان دی دجهان په تن کې جان دی

قوت دزړه قوت دروح دی سرمایه دهر فتوح دی

همدارنگه ملا فرح الدین داعلیحضرت احمد شاه بابا دعصر له مشهورو علماوو
او اولیاوو څخه دی یو کتاب یې د (تعداد الکبایر) تر عنوان لاندې د دیارلسمې
هجري په اوله نیمایي کې د پښتو په لنډ بحر کې په اته خپزه مثنوي لیکلی چې

(۲۰۰۰) بیتونه لري او داسلامي عقايد څخه بحث کوي (۴۹) دنوموړی منظوم کتاب
خو بیتونه دنموښي په توگه راوړم

بل حلال خلال گڼل دی هر حرام حرام منل دی

شفقت پر مسلمان کړه له هر چاسره احسان کا

په بنادي دده بنادمن شه هم په غم دده غمجن شه

همدارنگه صاحب دين خټک دکوهاټ اوسيدونکي دپښتو ژبي حماسه سرا
شاعرو، چي دديارلسمي هجري پيړۍ په اواسطو کي يې ژوند کاوه. نوموړی شاعر
له رنجيت سنگ سره دختکو دهغه وخت دمشر سردار فيروز خان مبارزي په
(فيروزنامه) نومي جنگ نامه دپښتو په لنډ بحر کي دمشوي په توگه نظم کړې او
دپښتنو او سکهانو دتاوده جنگ پيښي يې پکي راوړي دي (۵۰) دادی دمنظومي
(فيروزنامي) خو بیتونه دييلگي په توگه راوړم :

دسحر نسيمه باده دباغ سيمه کړه آباډه

دسحر نسيمه زرکړه په چمن زما گذر کړه

دسحر نسيمه وار دی که راځي دبهار دی

همدارنگه عبدالقادر مومند دپښتو هغه نوم ورکي شاعر دی چي دعبدالقادر
خان خټک په شان يې دپښتو په لنډ بحر په اته څپيزي ديوسف زليخا کيسه په پښتو
نظم کړې ده (۵۱) عبدالقادر دخپل خان معرفي او دکيسې دنظمولو نيټه داسي
نښي :

وبه وایم داداستان نوم نسب به کرم عيان

زه نوسی دمنزري يم د"شامراډ" لعلپوری يم

نوم مې دی عبدالقادر نه خټک يم نه وزير

په مهمندو کي پيدايم بيا پيدا په کاروان خايم

باجورمې دی وطن بيا خاص شوی په مسکن

زر دوه سوه اوياکاله خلور نور پرې زما لاله

دحضرت تير شو عيان چي ماوگر دابيان

دعبدالقادر مومند يوسف زليخا (۱۲۷۴ هـ ق تاليف) دپښتونو شمير اتوزرو ته

رسيري دادی خو بيته دييلگي په توگه راوړم :

چي پوره شوه خوارلس کاله ديوسف بلا مثاله

خوی خصلت يې په بل شان شو هم يې حسن دو چندان شو

په همدې ترتيب پوهاند رښتين درسول داد په نامه يو شاعر د پښتانه شعراء په دوهم ټوك (۵۸۶ مخ) كې معرفي كوي او دده د پېژندنې واسطه يو كوچنی قلمی كتاب ښيي (۵۲) دا كتاب "دارالبیان" نومېږي چې د پښتو په لنډ بحر كې په اته خپزې مثنوي نظم شوی دی. دغه كتاب (۶۰) مخه او تقریباً ۷۴۰ بيته لري. ديني او مذهبي مسایل پكې راغلي دي د كتاب په پای كې مصنف ليكي: چې دا كتاب دنورو معتبرو كتابونو لكه شرح عين العلم - مدارك تحفه الاحرار - دقائق الاخبار او نورو څخه ماخوذ دی.

"دارالبیان" په ۱۲۸۱ هـ ق كې تصنيف شوی دی پخپله شاعر د كتاب په آخر كې وايي:

گوره داچې شو تصنيف   برابر شو په ترتيب

له هجرته درسول   وي دې درود په ده مقبول

وو زر دوه سوه كلونه   يواتيا نور وو ميمونه

ولې د قلمي كتاب په آخر كې ۱۲۹۱ سنه ليكل شوې ده دغه ليكنه دوه احتماله منځ ته راوړي يا داچې په ليكلو كې به سهوه شوې وي او يا به يې داد تسويد سنه وي او مخكنې به يې د تصنيف وي.

رسول داد په قام خروټی و. او د پكتيا په كومل كې اوسيده. اوس درسول داد د دارالبیان د پیل څو بیتونه د بیلگې په توگه راوړم:

له اوله بسم الله ده   ورپسې درب ټنده

پس درود په پیغمبر ده   چې تر كل عالم بهتر ده

ده له رویه یې پیدا کړ   دا جهان یې هویدا کړ

د پای بیتونه یې دادی چې دوه بیتونه یې دلته راوړم:

شکر ختم د کتاب شو   "رسول داد" زړگی کباب شو

چې هی هی عمر مې ډیر شو   بیهوده راڅخه تیر شو

مولوي عبدالمجید په ۱۲۸۶ هـ ق کال كې د پښتو سیرت نبوي (ص) په لنډ بحر كې په اته خپزې مثنوي نظم كړی دی. نوموړی ډیر مستند او تاریخي روایات راټول كړي او په ساده ژبه یې نظم كړي دي. دده پښتو سیرت نبوي په تاریخي اثارو كې یو مهم اثر دی چې د ښي (ص) ټول وقایع یې مستند کال په کال راوړي دي. دده شعري ژبه خوږه او روانه ده او په لومړۍ ډله شاعرانو كې راځي. (۵۳)

دادی دده د منظوم سیرت نبوي (ص) څو بیتونه د بیلگې په توگه راوړم:

روایت دی چې سرور غوښت روان شي دی پيشتړ

کړه غاټره يې هيبت وديښمن ته په سرعت

نور عباس او ابو سفیان نه پريښو چې شي روان

همدارنگه دوست محمد خټک داعليحضرت امير شیر عليخان په عصر کې د
"بحرالعلوم" له نظمولو څخه فارغ شوی او په ۱۲۹۲ هـ ق کال يې د "اخلاق
احمدی" تر عنوان لاندې بل منظوم اثر دپښتو په لنډ بحر کې په اته څپيزې مثنوي
نظم کړی دی .

دی يو متصوف او عالم سړی و . دده "بحرالعلوم" دډيرو عربي کتابونو خلاصه
او دپندونو او حکمتونو، آيتونو - احاديثو او نورو اخلاقي مضامينو مجموعه ده .
دغه کتاب ۱۱۵۹ مخونه او (۲۰۰۸۰) بيتونه لري په دولس بابونو ويشل شوی چې
هر باب يې مستقل کتاب دی . همدارنگه نوموړی د " اخلاق احمدی " په نوم بل
کتاب له عربي طريقهء محمدیه څخه دخپل پلار حاجي محمد اکرم په امر په پښتو
اړولی چې دهر قسم اخلاقي امراضو له مجربو علاجونو او نصيحتونو څخه ډک دی .
نوموړی کتاب ۷۷۲ مخه او (۱۱۰۰۰) بيتونه لري (۵۴) دادی دده ددواړو منظومو
اثارو څو بيتونه دييلگي په توگه راوړم :

الف : دقلمي نسخې له خاتمې څخه :

پکې هرشي ښه معلوم دی

دا کتاب بحرالعلوم دی

له هر قسمه حکمتونه

پکې ډير نصيحتونه

ب : د " اخلاق احمدی " څخه :

دی وځدای ته مکرم و

ابراهيم بن ادهم و

وه اخيستی برخورداره

ده ډايه په اجرت ياره

دی روان شو بهره وره

وعمان وته دلبره

په همدې ډول ملافيض محمد (۵۵) اخوندزاده چې عالم او روحاني
شخصيت و . د ۱۲۵۰ هـ په شاوخوا کې دلوگر په سيمې کې زيږيدلی او دمسيي
اخوندزاده په نامه شهرت لري د " روضة المجاهدين " په نامه يو کتاب دمشوي په
ښه په خفيف بحر کې په ۱۲۹۳ هـ ليکلی دی چې څو بيتونه يې دييلگي په توگه
راوړم :

ښه قادر دی په هر څيز

په نامه دلوی عزيز

بيايي پوه که په بيان

دی پيدا کاندی انسان

اظهار که ددقايقو

شي عالم په حقايقو

احمد په قام خليل او دسپيني ډيري اوسيدونكي دي . بشپړ نوم يې گل احمد
 دی چې په احمد سره مشهورو پلار يې عبدالکريم يا کريم نومیده په خټه خليل
 موسی خیل او دسفید ډیري داخونزاد . گانو کوزنی ته منسوب و . احمد کله په
 تیراهي او کله په پجکي اوسیدلی او دامامت وظیفه يې درلوده . نوموړی په احمد
 خليل احمد تیراهي او احمد دپجکي مشهور دی . دده پورتنیو نومونو د ادب په
 ډگر کې ځيني اشتباهات رامنځ ته کړي دي . ځينو له همدغه یوه سړي څخه دوه
 او ځينو بیادري بیل - بیل سړي جوړ کړي دي . ولې حقیقت دادی چې دغه
 احمد کله احمد خليل - کله بیا احمد تیراهي و کله احمد دپجکي په نامه
 یادشوی دی .

نوموړی په پښتو ادب کې ډیر منظوم آثار لري چې دنظم دشکلي سکنت له
 مخې په لنډ بحر په مثنوي وبل شوی دی .

احمد کله دلري پښتونخوا په " تیراهي " نومي کلي کې په ۱۲۹۳ هـ ق کې
 اوسیده او په همدې ځای کې په یوه مسجد کې امامت کاوه خپله دی دې نکتې
 ته داسې اشاره کوي : (۵۶)

تیراهي کې مې مقام دی	خبردار پرې خاص و عام دی
په مسجد کې امامت کړم	خپل مولاته عبادت کړم
سنة درې نوي یو زر	دوه سوه نور کره برابر
څلورمه دشعبان وه	په قدرت دپاک سبحان وه
توقف کړه ای احمده	وړاندې تالره دمه ده

په همدې ځای او کال نوموړي دوي منظومې د " خواب نامه " او " فال نامه "
 په نومونو دپښتو په خفیف بحر کې دمثنوي په شکل نظم کړی چې په یوه پښتۍ
 (وقایه) کې خپرې شوې دي . دنوموړي دخواب نامې او فال نامې بیلگې په جلا
 توگه وړاندې کوم :

دخواب نامې بیلگه : داحمد خواب نامه په لاندنۍ بیتونو شروع کیږي (۵۷)

پس له حمده له صلوته	راشه غوړ ونیسه ماته
چې باعث په بنده راشي	نور یې خدای ته التجاه شي

دفال نامې بیلگه په نډې بیتونو شروع کیږي :

پس له دارنگه کلامه	وايم تاوته نیک نامه
اوس مې دارنگه فکرت دی	فالنامې وته حاجت دی

احمد " انيس الواعظين " : د (۱۳۰۵ هـ ق تاليف) منظوم كتاب او د جمجمي كيسه په پجكي كې منظوم كړې ، چې دنظم دقافيوي رعايت له مخې دمشوي په بڼه په لنډ بحر كې ويل شوي دي . د احمد " انيس الواعظين " په پښتو ژبه په پېښور كې د قصه خواني بازار تاجر گهر كې سنگ له خوا په ۳۵۶ مخونو كې په مطبعه نامي پريس لاهور چاپ شوي دي چې د ديني وعظونو څخه حكايات كوي . (۵۸)

د " جمجمي كيسه " د گهر كې سنگ له خوا په ۱۲ مخونو كې په ۱۳۵۳ هـ ق كې په سرحد ستم پريس كې خپره شوې ده . (۵۹)

دادی په لاندې ډول دهر يوه منظوم اثر دپیل خو بیتونه دبیلگې په توگه راوړم :

د " انيس الواعظين " بیلگه :

چې سحر بلبل آواز کا   دهجران له بابه ساز کا
فلک خکه سرگردان شو   پیدا غم کې دا جهان شو

د " جمجمي كيسه " بیلگه :

دالله په بڼه وحدت   نشته شک په هيڅ جهت
له هر نفسه خبردار دی   خود علیم خبر ستار دی

همدارنگه عنوان الدين كاكاخيل (۶۰) په ۱۲۹۹ هـ ق كال دسوات جغرافيايي حالات د پښتو په لنډ بحر كې په اته څپيزې مشوي بيان كړي دي چې خو بیتونه يې دبیلگې په توگه راوړم :

راشه واوره دابيان   چې ټول سوات شي درعيان
سرا سرپرې گرځيدلی   ماپخپله دی لیدلی
ديوسف دی دا اولاد   اکوزي باندي شي یاد

دپښتو ادب په معاصره دوره كې بل پښتون شاعر ملا نعمت الله دپېښور دنوښار اوسيدو كې دی . دی په ۱۲۷۵ هـ ق كال كې زيږيدلی دی . نوموړی دديارلسمې هجري پېړۍ د اواخرو او دڅوارلسمې هجري پېړۍ داولې نيمايي دشاعرانو څخه دی . ډير کتابونه يې په پښتو نظم ويلي دي . ملا نعمت الله په داستاني او رزمي ادب كې داستادي حق لري او دپښتو ادب فردوسي يې بللی شو ، ولې د فردوسي سره دسلطان محمود غزنوي تشويق و او په اشعارو كې يې درباري خصوصيت موجود و . فردوسي به مضامين دغزنوي دولت په برکت دشاهنامې په قالب كې اچول . كه چيرې دملانعمت الله سره د فردوسي په شان دوخت ددولت تشويق او

مرسته وای بی شکه به دی تر فردوسي په دې فن کې ډیر لوړ تللی وای او داسې مضمون به نه وای پاتې چې ده به په شعري قالب کې نه وی اچولی .

دملانعمت الله دکیسو په نظمولو کې کړنلاره داده چې دی دهرې منظومې په پیل کې دوه یادې بیتونه دتشبیب په ډول په داسې ساحرانه او استادانه الفاظو او کلماتو راوړي چې په لوستونکي او اوریدونکي کې دلوستلو او اوریدلو ذوق پیدا کوي. دشرژبه یې ډیر خوږه او روانه ده په ترجمه کې ډیر مهارت لري، دی په دې فن کې دومره ماهر دی چې دده په اثر دا گومان نه کیږي چې دادې دبلې ژبې څخه ترجمه شوي وي. (٦١)

دملانعمت الله دمنظومو آثارو څخه چې دمشوي په بڼه یې دپښتو په لنډ بحر کې ویلي دي یو هم د " شیرینې اوفرهاد " دمینې او محبت منظوم داستان دی چې په ١٣٠٤ هـ ق کال کې یې له نظمولو څخه فارغ شوی دی. دغه منظوم داستان دحاجي فضل احد له خوا په سرحد الکتریک پېښور کې په ٢٤ مخونو کې چاپ شوی دی. (٦٢)

ملانعمت الله دداستان دنظمولو نیتي ته داسې اشاره کوي :

خوږ زړگي مې له غم خلاص شو   چې کتاب دفرهاد نام شو

شپاړسم رمضان و   په ترتیب اوپه بڼه شان و

دیارلس سوه څلور دپاسه   دغه سن دهجرناسنه (٦٣)

دادی دملانعمت الله د " شیرینې اوفرهاد " دمینې داستان دپیل څو بیتونه دبیلگې په توګه راوړم :

راویان دروایاتو   شته طوطیان دحکایاتو

هسی رنگ کوي اخبار   چې په روم کې وه یونبار

پخپل کسب کې هسې طاق وه   چې مشهور په ټول افاق وه

دملانعمت الله بل منظوم اثر " مجموعه کسب نامه " نومېږي. په دې اثر کې دکلاننو، نجارانو - لوهارانو، دویسانو او نایانو دکسبونو په باب منظوم او منشور معلومات راغونډ کړي شوي دي. چاپي کتاب ټول ٢٤ مخونه لري چې دمیا عبدالرحمن او عبدالخالق له خوا دلاهور په محمدیه پریس کې چاپ شوي دي. (٦٤)

دکلاننو کسب نامه : دکتاب د ٢ مخ څخه شروع او تر ٩ مخه پورې دوام کوي. دغه کسب نامه دپښتو په لنډ بحر کې په اته څپزه مشوي منظوم شوې ده. دپیل بیتونه یې دادي :

حمد ثنا دپاک سبحان   وایم زه په هر زمان

چې رحمان دی هم رحیم دی   په هر کار علیم فهیم دی

د "لوهارانو کسب نامه" په نثر لیکل شوې ده. د کتاب له ۹ مخ څخه شروع کيږي او تر ۱۲ مخه پورې دوام مومي.

د "نجانانو کسب نامه" د ۱۲ مخ نه شروع کيږي او تر ۲۱ مخه پورې ادامه مومي. دغه منظومه کسب نامه په دولس هجايي مثنوي منظوم شوې ده چې په خپل ځای به پرې بحث وشي.

د "دوبیانو کسب نامه": د پښتو په لنډ بحر کې په اته څپيزې مثنوي منظوم شوې ده. د کتاب د ۲۱ مخ څخه شروع کيږي او تر ۲۳ مخه پورې ادامه مومي. د کتاب په ۲۳-۲۴ مخونو کې پښتو نثر او عربي متن لیدل کيږي. د دوبیانو کسب نامه په لاندې بیتونو پیل کيږي:

اول ثنا به درب وایم   خو ژوندی په دادنیا یم

دی لایق ټول دثنا دی   هم خالق دټول اشیا دی

په همدې ترتیب میا عبدالحلیم گل (۶۵) په قوم کاکا خیل خټک دی چې د دیارلسمې هجري پېړۍ په وروستۍ نیمایي کې زیږیدلی او د څوارلسمې هجري په څلورمه لسیزه کې د ۱۳۳۴ هـ ق په حدودو کې وفات شوی دی. نوموړی زیات وخت سیاحت کړی، هند او پښتونخوا ته یې سفرونه کړي او په دې ترڅ کې یې کتابونه ژباړلي او تالیف کړي دي دده داثارو څخه یوازې دوه اثره په لاس راغلي چې یو یې له اردو څخه څلویښت حدیثونه په دولس هجايي مثنوي کې ترجمه کړي پخپل مورد کې به خبرې پرې وکړو. بل اثر یې له عربي څخه منیة المصلی په اته څپيزه مثنوي کې د پښتو په لنډ بحر کې په ۱۳۱۶ هـ ق په پښتو ژباړلی او په همدغه کال یې د ډیلي په هند وپریس کې د کشن لال په اهتمام د مصنف په لگښت خپور شوی چې ۱۲۴ مخونه لري او د بیتونو شمیر یې له پنځو زرو څخه اوږي. نوموړی شاعر په دغه ژباړلي اثر د (رخت محکم) نوم ایښی دی. (۶۶) دادی دمیا عبدالحلیم گل د (رخت محکم) منظوم اثر د پیل څو بیتونه د نمونې په توګه راوړم:

ثنا هغه خدای ته بنایي   چې یې کل مخلوقات ستایي

تسبیح خوان یې دی شپې ورځې   زیات به څه ورپسې خوځې

دثنا میدان فراخ دی   مکثی په دې گستاخ دی

په همدې ترتيب سید محسن د سید عبدالرحیم زوی (۶۷) په ۱۳۲۳ هـ ق کال د " مزارات " تر عنوان لاندې مستقل اثر په (۱۱۰۰) بیتونو کې د پښتو په لنډ بحر اته خپزه مثنوي منظوم کړې دی. په دې اثر کې د کندهار د ۱۵ تنو مشهورو سیدانو، لکه بابا صاحب و شاه مسعود او نورو شرح حال، خوارق او د هدیرو ذکر راغلی دی. (۶۸) دادی د " مزارات " خوبیتونه د بیلګې په توګه راوړم:

ای زما یاره نفیسه   په یارانو کې انیسه
چې سرغټ داوولیا دی   هم حقیق د مرتضی دی
د بابا صاحب لمسی دی   په سکلیچه یې نغری دی

همدارنګه مولوي صالح محمد کندهاري د فیض محمد زوی په خټه هوتک چې په ۱۲۶۶ هـ ش کال په کندهار کې زیږیدلی او په ۱۳۳۹ هـ ش کال په کابل کې مړ او په کندهار کې خاورو ته سپارل شوی دی. نوموړی تر زده کړې وروسته د حبیبې په لیسه کې د پښتو ښوونکی په حیث وظیفه اجرا کوله. پښتو درسي کتابونه یې تالیف کړل، دی په پښتو ادب کې لیکوال، شاعر او عالم سړی تیر شوی دی. ده پښتو ادب ته د قدر وړ خدمتونه کړي دي په سراج الاخبار، طلوع افغان او د پښتو انجمن په دوره کې یې ډیرې قلمي مرستې کړې دي.

ده د پښتو په لنډ بحر کې د " مثنوي " تر عنوان لاندې یوه منظومه په پښتو ویلي ده. دغه منظومه د افغانستان اکاډیمي د پښتو دانکشاف او تقويي ریاست له خوا د غلام محمد تره کی په اهتمام په ۱۳۵۰ هـ ش کې په ۱۰۲ مخونو کې چاپ شوې ده. د مولوي صالح محمد کندهاري منظومه دوی برخې لري یوه برخه یې د مولانا جلال‌الدین بلخي له مثنوي څخه ځینې مطالب په آزاد ډول په پښتو نظم اړولي دي. بله برخه یې پخپله مولوي صالح محمد خان کندهاري د " پاشلي وینا " په نامه نومولې ده.

د منظومې د پیل دمخه په اتو مخونو کې لوی استاد پوهاند حبیبی د " مولوي صالح محمد کندهاري کورنۍ او روزنه " تر عنوان لاندې یوه سمريزه لیکلې ده. همدارنګه د منظومې د پیل نه دمخه په اول مخ کې د " پښتو مثنوي " تر عنوان لاندې د مولوي صالح محمد خان مشوره لیکنه ده بیا په دوهم مخ کې منظومه پیل کېږي د منظومې لومړۍ برخې هم اته هجایی مثنوي دي.

یوازې په ۵۶ مخ کې یوه قطعه راغلي ده. د منظومې د دوهمې برخې قول د قافیوی رعایت له مخې ترکیب بند دی او د چاپي کتاب له (۸۲) مخ څخه شروع

او تر (۱۰۰) مخه پوري ادامه کوي. له (۱۰۰) مخ څخه تر (۱۰۲) مخ پوري د "نتیجه" تر عنوان لاندې بيا د نظم فورم اته هجايي مثنوي دی. دی پخپله پاشلي وينا کې خلکو ته د ټولنې د پرمخ تګ يو اصولي فکر ورکوي. د موضوع له پلوه هم اجتماعي او حیاتي ذخيره لري يعنې هغه څه وايي چې د ټولنيزو رېږونو په حل کې پکارېږي. مولوي صالح محمد خان کندهاري ديني مفکوري، اخلاقي او ټولنيزي ښېګڼې په روانه ژبه بيانوي. (۶۹)

دادي دده د مثنوي د پيل څو بيتونه د بيلګې په توګه راوړم:

زما عرض دی په پښتو	ای ښاغلو پښتنو
ډیر مې خوښ دی مثنوي	مثنوي د مولوی
مثنوي څه ښه کتاب دی	چې گویا د عشق په باب دی
مولانا خو لوړ جناب دی	مثنوي یې لوی دریاب دی

ماخذونه:

- (۱) - په عروضي تقطیع کې (ن) علامه د لنډې هجا او (ـ) د فشار لرونکي اوږدې هجا د ښودلو لپاره او عمودي خط (ا) درکن د بیل والي نڅښه او دوه عمودي موازي خطونه يعنې (اا) د نیم بيتي د تړاوسېدو علامه ټاکل شوې ده.
- (۲) - تمر د تیمور زړه املاده چې په تورکي کې اوسېږي ته وايي مطلب تیمور لنگ دی. وګد حبيبي، پوهاند عبدالحی، پښتانه شعراء لومړی ټوک، کابل، ۱۳۲۰ ش کال، ۶۶ مخ پایلیک.
- (۳) - زموږ کلمه دې په یو هجا تلفظ شي.
- (۴) - حبيبي، پوهاند عبدالحی، د پښتو ادبیاتو تاریخ، دوهم ټوک، کابل، ۱۳۴۲ ش کال، ۱۷۱-۱۷۶ مخونه.
- (۵) - هوتک، محمد، پته خزانه، کابل پوهنتون، ۱۳۵۶ ش کال، ۱۴ مخ همدارنګه وګ: حبيبي، پوهاند عبدالحی، د پښتو ادبیاتو تاریخ، دوم ټوک، کابل ۱۳۴۲ ش کال، ۱۸۱-۱۸۲ مخونه.

۱۳۴۲ ش کال ، ۱۸۳-۱۸۶ مخ پوري

(۷) - وگد حبيبي ، پوهاند عبدالحی ، دپښتو ادبياتو تاريخ ، دوهم ټوک ،

کابل ۱۳۴۲ ش کال او هم وگد هوتک ، پته خزانه ، کابل ۱۳۵۶ ش کال
چاپ ، ۱۱۰-۱۱۱ مخونه .

(۸) - وگد هوتک ، محمد ، پته خزانه ، کابل ، ۱۳۵۶ ش کال ، ۴۳-۴۴ مخونه

او هم دزيات تفصيل دپاره وگد حبيبي پوهاند عبدالحی ، دپښتو ادبياتو
تاريخ ، دوهم ټوک ، کابل ۱۳۴۲ ش کال ، ۱۹۰-۱۹۲ مخونه .

(۹) - حبيبي ، پوهاند عبدالحی ، پښتانه شعراء ، لومړی ټوک ، کابل ، ۱۳۲۰
ش کال ، ۷۳-۷۶ مخونه .

(۱۰) - تير اثر ، ۱۳۲-۱۳۴ مخونه .

(۱۱) - خټک خوشحال خان ، طب نامه ، کابل ۱۳۴۵ ش کال ، پوهاند رښتين
په سمونه او کتنه .

(۱۲) - خټک ، خوشحال خان ، فضل نامه ، پېښور ، ۱۳۵۲ ش کال ، دمحمد
عبدالشکور په اهتمام .

(۱۳) - خټک ، خوشحال خان ، اخلاق نامه ، (ناچاپ) ده او ښاغلی حبيب
الله رفيع دچاپ دپاره تيار کړې ده .

(۱۴) - خټک ، خوشحال خان ، فراق نامه ، (ناچاپ) ده او ښاغلی زلمي
هيوادمل دچاپ دپاره آماده کړې ده .

(۱۵) - حبيبي پوهاند عبدالحی ، پښتانه شعراء ، لومړی ټوک ، کابل ، ۱۳۲۰ ش
کال ، ۱۲۴ مخ .

(۱۶) - پورتنی اثر ، ۱۸۶-۱۸۷ مخونه .

(۱۷) - خټک صدرخان ، معجزه ، (قلمی نسخه) دغه نسخه اوس درفيع په
خانگري کتابخانه کې خوندي ده .

(۱۸) - حبيبي ، پوهاند عبدالحی ، پښتانه شعراء ، لومړی ټوک ، کابل ، ۱۳۲۰
ش کال ، ۲۱۲-۲۱۵ مخونه .

(۱۹) - خدمتگار ، خيرندوی عبدالله ، پښتانه شعراء ، څلورم ټوک ، کابل ،
۱۳۵۷ ش کال ، ۹۳-۹۴ مخونه .

(۲۰) - هوتک ، محمد ، پته خزانه ، کابل ، ۱۳۵۶ ش کال ، ۷۰-۷۱ مخونه .

- (۲۱) - ددې موضوع لپاره وگ: هوتک، محمد، پټه خزانه، خلورم چاپ، کابل ۱۳۵۶ ش کال د ۲۴ مخ پايلیک.
- (۲۲) - حبيبي، پوهاند عبدالحي، پښتانه شعراء، لومړی ټوک، کابل ۱۳۲۰ ش کال، ۳۱۸-۳۲۰ مخونه.
- (۲۳) - رشاد، پوهاند عبدالشکور، ورکه خزانه، وږمه، ۱۳۳۸ ش کال، پنځمه، شپږمه گڼه.
- (۲۴) - رفيع حبيب الله، ادبي ستوری، لومړی ټوک، پښتو ټولنه ۱۳۵۳ ش کال، ۸۸ مخه څخه ۹۲ مخ پورې.
- (۲۵) - جلال ابادي، ميا فقير الله، فوايد ميا فقير الله، کابل، ۱۳۵۹ ش کال، دپوهاند رشاد سريزه.
- (۲۶) - جلال ابادي، ميا فقير الله، اسماء الحسنی ميا فقير الله، کابل ۱۳۵۹ ش کال دپوهاند رشاد سريزه.
- (۲۷) - پښتو ټولنه، پښتانه شعراء، دريم ټوک، کابل، ۱۳۴۲ ش کال، ۸۲۵ مخ تر ۸۲۶ مخ پورې.
- (۲۸) - رفيع، حبيب الله، پښتو پانگه، دوهم ټوک، کابل، ۱۳۵۶ ش کال، ۵۱۸ مخ، او ۸۶۰ پرله پسې نمبر.
- (۲۹) - وگ: ددوهم اثر اخځ، ۷۵۰ مخ، ۱۲۴۸، پرله پسې نمبر.
- (۳۰) - د "جنت الفردوس" منظوم کتاب ۸۴ مخه او ۳۸ باب له لري، چاپي نسخه يې دافغانستان دعلومو اکاډمۍ په کتابخانه کې موجوده ده. په پښتانه شعراء دريم ټوک کې يوازې د کتاب نوم پرته دبيلگې راوړل شوي دي.
- (۳۱) - اثر، عبدالحليم، تير هير شاعران، پېښور ۱۹۶۳ م کال، ۵۲-۵۸ مخونه.
- (۳۲) - رشاد، پوهاند عبدالشکور، وږمه، ۱۳۴۰ ش کال، شپږمه گڼه "د شاهنامې ناظم او شاهنامه" لنډيز او هم ددې مطلب دپاره وگورئ:
- خدمتگار، خيرندوی عبدالله پښتانه شعراء، خلورم ټوک، ۱۳۵۷ ش کال ۹۶۹ مخ څخه تر ۹۷۴ مخ پورې.
- (۳۳) - شمس الدين دشيخ رحمکار چې په کاکا صاحب شهرت لري د کورنۍ غړی دی چې دنسب سلسله يې شيخ رحمکار ته رسيږي دی په مناقب شيخ رحمکار کې خپل خان داسې معرفي کوي:
- زما نوم دی شمس الدين   که مې خدای که نمر ددين

یم فرزند دشیخ زبیر
 رب یی کره په مخکې خیر
 چې یی نوم قیاس الدین دی
 دی ولد یی په یقین دی
 دډپلار چې نمر ددین دی
 په تحقیق ضیاء الدین دی
 مشر زوی دشیخ رحیمکار دی
 منتهی دکردگار دی
 همدارنگه دزیاتو معلوماتو لپاره وگورئ :

رفیع ، حبیب الله ادبي ستوري ، دوهم ټوک ، ۱۳۵۹ ش کال ، ۷۸ مخ څخه تر ۸۷ مخ پورې .

(۳۴) - حبیبی ، پوهاند عبدالحی ، پښتانه شعراء ، لومړی ټوک ، ۱۳۲۰ ش کال چاپ ، ۲۸۵-۲۸۶ مخونه .

(۳۵) - رفیع حبیب الله ، ادبي ستوري ، دوهم ټوک ، ۱۳۵۹ ش کال ، د ۸۸ مخ څخه تر ۹۰ مخ پورې .

(۳۶) - رفیع ، حبیب الله ادبي ستوري ، دوهم ټوک ، کابل ، ۱۳۵۹ ش کال ، ۹۱-۹۲ مخونه .

(۳۷) - وگ : دپورتني اخځ ۹۵-۹۷ مخونه .

(۳۸) - په دې بیت کې شاعر دقافيي رعایت نه دی ساتلی .

(۳۹) - رفیع حبیب الله ادبي ستوري ، دوهم ټوک ، ۱۳۵۹ ش کال ، ۹۸ مخ څخه تر ۱۰۱ مخ پورې .

(۴۰) - رښتین پوهاند صديق الله ، پښتانه شعراء ، دوهم ټوک ، ۱۳۲۱ ش کال ، د ۴۱۴ مخ نه تر ۴۱۸ مخ پورې .

(۴۱) - رفیع حبیب الله ، ادبي ستوري ، لومړی ټوک ، کابل ۱۳۵۳ ش کال ، ۱۰۱ تر ۱۰۷ مخ پورې .

(۴۲) - رفیع ، حبیب الله ، پښتو پانگه ، دوهم ټوک ، ۱۳۵۶ ش کال چاپ ، ۵۸۷-۵۸۸ مخونه .

(۴۳) - رفیع حبیب الله ، ادبي ستوري ، دوهم ټوک ، ۱۳۵۹ ش کال ، د ۱۳۳ مخ څخه تر ۱۳۸ مخ پورې .

(۴۴) - رفیع ، حبیب الله ، ادبي ستوري ، دوهم ټوک ، ۱۳۵۹ ش کال د ۱۴۲ مخ څخه تر ۱۴۵ مخ پورې .

(۴۵) - وگ : دپورتني اخځ د ۱۴۳ مخ پایلیک .

(۴۶) - حبیبی ، پوهاند عبدالحی ، پښتانه شعراء ، لومړی ټوک ، ۱۳۲۰ ش کال چاپ ، د ۳۵۹ مخ څخه تر ۳۶۰ مخ پورې .

- (۴۷) - رښتين ، پوهاند صديق الله ، پښتانه شعراء ، دوهم ټوك ، ۱۳۲۱ ش كال ، ۴۷۸ مخ څخه تر ۴۸۲ مخه پورې .
- (۴۸) - رفيع ، حبيب الله پښتو پانگه ، دوهم ټوك كابل ، ۱۳۵۶ ش كال ، ۷۶۷-۷۶۸ مخونه ، ۱۲۷۲ پرله پسې نمبر .
- (۴۹) - حبيبي پوهاند عبدالحی ، پښتانه شعراء ، لومړی ټوك ، ۱۳۲۰ ش كال ، چاپ ، د ۳۸۰ مخ څخه تر ۳۸۲ مخه پورې .
- (۵۰) - رفيع ، حبيب الله ادبي ستوري ، دوهم ټوك ، ۱۳۵۹ ش كال ، د ۱۶۵ مخ څخه تر ۱۷۰ مخ پورې .
- (۵۱) - رفيع حبيب الله ادبي ستوري ، دوهم ټوك ، ۱۳۵۹ ش كال ، د ۱۷۳ مخ څخه تر ۱۸۱ مخ پورې .
- (۵۲) - رښتين ، پوهاند صديق الله ، پښتانه شعراء ، دوهم ټوك ، كابل ، ۱۳۲۱ ش كال چاپ ، د ۵۷۶ مخ پايليك .
- (۵۳) - رښتين ، پوهاند صديق الله ، پښتانه شعراء ، دوهم ټوك ، كابل ، ۱۳۲۱ ش كال چاپ ، د ۴۸۷ مخ څخه تر ۴۸۸ مخ پورې .
- (۵۴) - پورتنی اخځ : د ۴۹۱ مخ څخه تر ۴۹۶ مخ پورې .
- (۵۵) - پښتانه شعراء ، دريم ټوك ، پښتو ټولنه ، ۱۳۴۲ ش كال چاپ ، د ۷۰۹ څخه تر ۷۱۱ مخ پورې .
- (۵۶) - رفيع حبيب الله ، ادبي ستوري ، دوهم ټوك ، كابل ، ۱۳۵۹ ش كال چاپ ، د ۳۷۵ څخه تر ۳۷۷ مخ پورې .
- (۵۷) - رشاد ، پوهاند عبدالشكور ، زیری جريده ، ۱۳۵۶ ش كال ، ۲۷ ګڼه دتلی ۶ نيټه ، احمد اخوند خیل او احمد دېجکی یو سړی دی .
- (۵۸) - رفيع حبيب الله پښتو پانگه ، دوهم ټوك ، كابل ، ۱۳۵۶ ش كال چاپ ، ۳۲۸ مخ ، ۵۵۲ پرله پسې نمبر .
- (۵۹) - دپورتنی اخځ ، ۴۱۰ مخ ، ۴۷۷ پرله پسې نمبر .
- (۶۰) - رښتين ، پوهاند صديق الله ، پښتانه شعراء ، دوهم ټوك ، ۱۳۲۱ ش كال چاپ ، ۶۰۶ مخ .
- (۶۱) - رښتين ، پوهاند صديق الله ، پښتانه شعراء دوهم ټوك كابل ۱۳۲۱-ش كال ، ۶۲۱-۶۲۴ مخونه ، همدارنگه دغه موضوع په تفصيل وگورئ : جمهوري پلوشه ، دوه مياشتنۍ خپرونه ، دوهمه ګڼه ، كابل ، دغبرګولی او چنگاښ مياشت ، ۱۳۵۶ ش كال ، د ۲۱ مخ څخه تر ۳۱ مخ پورې .

- (۶۲) - رفيع ، حبيب الله ، پښتو پانگه ، دوهم ټوك پښتو ټولنه ، كابل ، ۱۳۵۶ ش كال ، ۶۴۹ مخ ، او ۱۰۷۴ گڼه .
- (۶۳) - وگد دشيرينۍ او فرهاد چاپي نسخه ، ۲۲ مخ .
- (۶۴) - رفيع حبيب الله ، پښتو پانگه ، دوهم ټوك ، كابل ، ۱۳۵۶ ش كال ، ۷۴۰ مخ ، او ۱۲۲۹ پرله پسې نمبر .
- (۶۵) - رفيع حبيب الله ، ادبي ستوري ، دوهم ټوك ، كابل ، ۱۳۵۹ ش كال ، د ۲۵۸ څخه تر ۲۶۲ مخ پورې .
- (۶۶) - رفيع ، حبيب الله ، پښتوپانگه ، دوهم ټوك ، كابل ، ۱۳۵۶ ش كال ، ۵۹۴ مخ ، ۹۸۵ پرله پسې نمبر .
- (۶۷) - پښتو ټولنه ، پښتانه شعراء ، دريم ټوك ، ۱۳۴۲ ش كال چاپ ، ۸۲۳ مخ .
- (۶۸) - كندهاري ، مولوی صالح محمد ، پښتو مثنوي ، كابل ، ۱۳۵۰ كال ، الف - ح دپوها ، حبيبي سريزه .

پښتو لس خپزه مثنوي او دهغې

تاريخي سير

په پښتو ادب کې لس خپزه مثنوي په ددو فورمونو ليدل کيږي په لومړنۍ فورم کې فشار په څلورمه او نهمه هجا راځي. ددې راز مثنوي دهربيت نيم بيتی لس خپه يي يا نه خپه يي دی. داوولي فورم لومړنۍ بيلگه دشيخ اسماعيل نيکه په هغو منظومو نارو کې گورو چې دپنځمې هجري پيړۍ په اوایلو کې يي دخرښبون دنگ په وخت کې ويلي دي. (۱)

دغه منظومې نارې دلومړنۍ فورم سره سم په څلورمه او نهمه هجا فشار لري. ددې منظومو نارو عروضي بڼه او درکنونو تقطیع په لاندې ډول ده.

لس خپزه مثنوي :

ن ن ن - ن ن ن ن - ن

نه خپزه :

ن ن ن - ن ن ن ن - ن

دادی دشيخ اسماعيل نيکه منظومې نارې چې دلومړنۍ فورم سره سمون او مطابقت لري او دنظم دشکلي سکښت له پلوه لس خپزه مثنوي ده. درکنونو عروضي تقطیع يې دفاضل استاد پوهاند رشاد په لارښوونه په لاندې ډول راوړم :

که یون دی یون	دی	مخکی بيلتون	دی
له کسی غره	خخه (۲)	ځی خرنښبون	دی
که وروره ورو	ره	خرنښبون ورو	ره
ته چې بيلتون	کړې	زما (۳) ويرته گو	ره
چې ځي مرغې	له	تورې کرغې	له
همزولی پا	ته	ځي خه برغې	له
دخدای دپا	ره	خرنښبون یا	ره

چہ ہیر مونک	زمور (۴) کھولوا
زرہ مہ رپ	یار مہ بیل
بیلتون پہ اور	خان پہ سو

همدارنگه په همدې لومړني فورم کې د (لېلی مجنون) کیسه حافظ نظام دېره
مهمندو د (لکړو) اوسیدونکي په پښتو اړولې ده .
حافظ نظام دغه قصه په ۱۶۱۳ بیتونو کې په لس هجایی مثنوي پښتو نظم کړې
۵۵ . (۵)

دحافظ نظام د (لیلی مجنون) کیسه په لاندې بیتونو پیل کیږي :

وایي ویونکی ددی قصې
چې د عربو د ملک یو مرد وه
متاع یې ډیره له هره بابو
هم کجاوې وې هم عمارې
په عربانو کې څرکند دی وه
چې تل یې ښکاره وه دښه هوسې
خجسته نام وه په عقل فرد وه
څوک په حساب وه څوک بې حسابو
لایق د تخت وه د تاج درې
په هر مجلس کې په گفتگوی وه

دلس هجايي مثنوي دوهم فورم کې فشار په دوهمه ، شپږمه او لسمه هجايي باندې راځي . ددې فورم عروضي بڼه د سيلابوتونیک سیستم له مخې درکنونو دعروضی تقطیع سره سم په لاندې ډول ده :

دلس هجايي مثنوي دوهم فورم :

- ۷۷   ۷ - ۷۷   ۷-۷

ددې فورم بيلگه يوازي دمراد علي صاحب زاده (٦) په اشعارو کې د " تفسير
يسير" لومړۍ ټوک په (٥٥ او ٥٦) مخونو کې دمنځني ليکنې ترڅنگه ليدل شوې ده
چې دقافيوي رعايت له مخې لس څپيزه منځني دي . (٧)

دادی دمحررم استاد پوهاند رشاد په لارښوونه دخو بیتونو درکنونو عروضي
تقطيع په لاندې ډول راوړم:

قبلہ د	تن پرورو	خوب خوراک
قبلہ د	عاقلا نو	فکر (۸) ادراک
قبلہ د	دنیا دارو	سیم وزر
قبلہ د	بادشاہانو	تاج افسر
قبلہ د	غافلانو	جاہ و مال
قبلہ د	ذاکرا نو	ذکر او حال

قبله د	صابرانو	صبر او قنع
قبله د	سروديانو	دی رباب
قبله د	زاهدانو	دی محراب
قبله د	گمراهانو	دی لیس
قبله د	عالمانو	دی تدریس
قبله د	جاهلانو	دی بدکار
قبله د	سالکانو	دی اسرار
قبله د	مشرکانو	دی زنار
قبله د	عاشقان دی	مخ دیار

ماخذونه :

- (۱) - دزياتو معلوماتو دپاره وگورئ : هوتک ، محمد پټه خزانه ، کابل پوهنتون ،
خلورم چاپ ، ۱۳۵۶ ش کال ، ۱۰ مخ .
- (۲) - "څخه" کلمه دې په يوه هجا تلفظ شي .
- (۳) - "زما" کلمه دې په يوه هجا تلفظ شي .
- (۴) - "زموږ" کلمه دې په يوه هجا تلفظ شي .
- (۵) - دزياتو معلوماتو لپاره وگورئ : خليل ، هميش ، ورکه خزانه ، لومړی ټوک
، پېښور ، ۱۹۶۰ م کال ، ۴۱۷-۴۲۳ مخونه ، همدارنگه دزيات تفصيل لپاره وگ : داوي ،
رحمت ، لیلی او مجنون ، کابل ۱۳۶۰ ش کال ، ۹-۳۳ مخونه .
- (۶) - مرادعلي صاحب زاده د عبدالرحمن السيلانی زوی دی . پلاريي په فقير
صاحب شهرت درلود . فقير صاحب دخپلو درو زامنو سره چې مراد علي صاحب
زاده يي کشر دی په ۱۲۳۵ هـ ق کال په کامه کې هستوگنه غوره کړېده . مراد علي
صاحب زاده ډير آثار لري چې دهغې له جملې څخه يو هم تفسير يسير دی چې په
۱۲۸۲ هـ ق کال يې ليکلی دی ، دزياتو معلوماتو لپاره وگورئ : رښتين ، پوهاند
صديق الله ، پښتانه شعراء دوهم ټوک ، کابل ۱۳۲۱ ش کال ، ۴۶۰-۴۶۷ مخونه .
- (۷) - وگ : صاحب زاده ، مرادعلي ، تفسير يسير ، ج ۱ ، ډهلي ، ۱۳۰۴ هـ ق کال ،
۵۵-۵۶ مخونه .
- (۸) - "فکر" کلمه دې په يوه هجا تلفظ شي .

په پښتو ادب کې دولس څپزه مثنوي

او دهغې تاريخي سير

په دولس څپزه مثنوي کې فشار عموماً په دريمه - اوومه - او يوولسمه هجا راځي. دغه ډول مثنوي چې د پښتو په منځني بحر کې ويل کېږي د ځينو بيتونو دهجاوو شمير $(12 + 12 = 24)$ او د ځينو بيتونو دهجاوو شمير $(11 + 11 = 22)$ ته رسېږي - يعنې په دولس هجايي کې شرط ده چې د بيت هر نيم بيتی به دولس وي او په يوولس څپه يې کې به د هرييت د نيم بيتی د څپو شمير يوولس ته رسېږي:

د عروضو په سيلاب تونیک سیستم کې يې عروضي شکل او تقطيع په لاندې ډول ده:

دولس هجايي:

|| - - | - - | - - ||

يوولس هجايي:

|| - - | - - | - - ||

د پښتو ادب د موجوده آثارو له مخې چې موجود دی دولس څپزې مثنوي بيلگه د لومړي ځل دپاره د فتح خان بريځي په کيسه کې په ځينو منظومو نارو کې کورؤ.

پښتانه ځينې قصې لري چې په ټوله پښتونخوا کې مشهورې دي او دهرې سيمې پښتانه ورسره آشنا دي. په دې ډول کيسو کې د پښتو روحيات - عقايد او ملي دودونه ښه تمثيلېږي. دغه ډول کيسې دوه پهلوانان لري چې يو مين او بله مينه وي. په دې کيسو کې د عاشق او معشوقې وقايع او د ژوندانه حالات بيانېږي. چې يوه ددې کيسو څخه د فتح خان بريځي داسلم خان پا چاروی د کلابست اوسيدونکي کيسه ده. چې را بيايي معشوقه وه. فتح خان د ۶۰ بريځو سره هند ته ځي. د مغلو سره جگړې کوي فتح خان او ټول ملگري يې په دې لاره کې مري. په دې جنگونو کې فتح خان توره او ميرانه ښکاره کوي. دغه ډول ملي کيسې د دوی برخې لري يوه يې دنثر برخه ده چې واقعه بيانوي او بله يې منظومې نارې

پوهاند حبیبی دځینو مستندو منابعو په خواله دفتح خان دژوندانه زمانه
(۵۹۰۰هـ) ټاکي. (۹)

دفتح خان بریځي دکیسې ځیني منظومې نارې چې په دولس څپیزه مشوي
ویل شوې دي درکونو د عروضي تقطیع سره سمې دیلگې په توګه راوړم :

ن - ن		ن - ن		ن - ن
که پاخه دی		کندهارا		نار پاخه دي
اسلم خان پا		چادی خوري زهر		زه ترې تله دي
آفرین کی		پر داهسې		نوکر باندې
ځان یی واچا		وه ددې با		دار دوړاندې

همدارنگه دپښتو ادب دډګر هیرو او لوی قهرمان خوشحال خټک خپل دوه
منظوم اثرونه هریو سوات نامه (د ۱۰۸۵ هـ ق تالیف) (۱۰) او بازنامه (۱۱) د
۱۰۸۹ هـ کال کې دولس هجایي مشوي په توګه منظوم کړې دي. دادی په لاندې
ډول دهریوه څو بیتونه دیلگې په توګه راوړم :

دخوشال خان بازنامه لاندې بیتونو سره شروع کیري :

خدایه ته په زړه کې اچوی دامینې چې په ښکار دې مبتلا کړم ته مې وینې
چې ښې کین مې پیژندلي دي دامینه تازما په زړه کې ځای کړله قرینه
په طفلی مې دچمن د چتو ښکار کړ زلمیتوب مې له هوسیو سړیکار کړ
په غرخه پسې به تلم په سم په غرونه په ټوپکومې ویشتلې دي زرګونه
ورپسې مې دمرغونو سړیکار شو ځان او هوش مې همکي دبار دښکار شو
دخوشال خان سوات نامه په لاندې بیتونو شروع کیري :

په دوران د شاه جهان پادشاه ځواني وه میسره دزړه هره کامراني وه
(سرای) له سواته فاصله لري دیرش کروهه چې ورکوزشې تر دریا دسوات تر کوهه
درې څیزونه مې دسوات دزړه په یادوو نور یې هر څه په حیات وماته یاد وو
یو خسران چې په حضور دواده کار و بل یې بوی دنرګس زار دریم یې ښکار و
سکندر خان خټک دخوشال خان زوی دخپل پلار دادبي مکتب پیرو او دپښتو
ژبې تکره شاعر دی چې د (للی او مجنون) کیسه یې په دولس څپیزې مشوي په
۱۰۹۰ هـ ق کال کې نظم کړې ده، په لاس کې اسنادوله مخې دی لومړنی سړی
دی چې دمنظومو کیسو بنسټ یې په پښتو ادب کې ایښی دی. نوموړی دکیسې په

نظمولو کې د کوم اثر یادونه نه کوي چې ده دې د کيسې په نظمولو کې ترې استفاده کړې وي . داسې معلومېږي چې ده داوولسي رواياتو له مخې نظم کړې ده . (۱۲) دادی د (لیلی او مجنون) منظومې کيسې خويیتونه دبیلګې په توګه راوړم :

که په عقل کې لقمان یا افلاطون شي   ستا حکمت وته چې وګوري مجنون شي
د خاطر اوبه بنایست د لیلی ورکړي   عاشقان لکه مجنون باندې اتر کړي

د کيسې د پای بیتونه دادي :

دا چې ووايي که هسې وای یا هسې   که مېړه وي دی دې ووايي داهسې
دامتل په درست جهان کې مشهور دی   تر ویشتونې نندار چې سړی باتور دی
همدارنگه غلام محمد گګیانی د دولسمې هجري پېړۍ داوايلو شاعرانو تیر شوي دی . نوموړی څلور کتابونه هر یو تفسیر والضحی دسیف الملوک قصه ، معراج نامه ، او جنگ نامه په پښتو ژبې منظوم کړي دي . (۱۳)

دده " معراج نامه " د ۱۱۱۵ هـ ق تالیف د قصیدې په فورم منظوم شوې ده . جنگ نامه یې د ډیرو کوششونو سره سره په لاس راغلل نو له دې کبله دهغې د فورم په برخه کې څه نشم ویلای . له پاتې دوه اثارو څخه تفسیر والضحی د پښتو په منځنۍ بحر کې دمشوي په بڼه پیل شوی دی چې خويیتونه یې دبیلګې په توګه راوړم :

هسې وایې د صدیق په خلافت کې   یو سړی و ډوب تمام په مصیبت کې
ډیر فاسق . زاني ، میخور ډک له عصیان و   نقل کړی ده له دې فاني جهان و
د غلام محمد څلورم منظوم اثر د " سیف الملوک قصه " په غزل پیل کېږي او د دولس هجایي مثنوي برخه هم لري . ددې منظومې خطي نسخه د برتیش موزیم په ختیځه څانګه په ۳۹۸ نومره قید ده . ددې منظومې کيسې دمشوي د پای بیتونه یې دادي :

نشوربان به ګاه دلی ګاه په ارم وه   مبتلا د شاهزاده بدرۍ په غم وه

دادنیا ده بې وقاله ځایه رده   ملګري نه کا د چا غلام محمده

صدر خان خټک دخوشال خان زوی په ۱۱۱۸ هـ ق کال د " دلی او شهي " قصه په منځنۍ بحر کې په دولس څپيزې مثنوي په نظم وويله . نوموړي یوه عشقي قصه ده چې د " دلي " او " شهي " د مینې او محبت څخه حکایت کوي . (۱۴) دغه پښتو منظومه کيسه د محمد نواز خان طایر سريزه پښتو اکيډمي د پېښور یونیورسټي په ۱۹۵۹ ع کال چاپ کړې ده . د " دلی او شهي " کيسه په لاندې بیتونو شروع کېږي :

پس له حمده له دروده نحياته دماضي مينو حال وایم وتاته
 دافصه چې زه يې وایم بې نظيره اړويدلی ده دا ماله يوه پيره
 يوه كهنه ديرينه سال پير كلان و گرځيدلی په هر لوري په جهان و
 په همدې ترتيب حميد ماشوخيلى د پښتو ادب نازك خيالى شاعر د (شاه و
 گدا) كيسه او (نيرنگ عشق) له پارسي څخه په پښتو نظم اړولی دی . دغه
 پورتنی دوى كېسې چې عشقي دي د قافيوى رعايت له مخې حميد د پښتو په
 منځنۍ بحر كې په دولس څپيزې مثنوي ژباړلې دي . (۱۵)
 حميد د شاه وگدا . كيسه چې د شاه نومي هلك او يو گداى دمېنې او محبت
 څخه بحث كوي ، اصلاً مولانا بدرالدين هلالى چغتاني په پارسي ليكلى ده او په
 (شاه درويش) سره مشهوره ده . حميد دهلالى كيسه د غلام محمد اخوند زاده په
 سپارښتنه په ۱۱۳۷ هـ ق كال په پښتو نظم اړولې ده . دغه پښتو منظومه كيسه دوه
 ځلې چاپ شوې ده . لومړى ځل په ۱۲۹۹ كې او دوهم ځل په ۱۹۵۲ ع كال
 د ښاغلي هميش خليل په اهتمام په چاپ رسيدلې ده . (۱۶)

حميد ماشوخيلى د پارسي كيسې د ژباړې سبب او نيټه داسېم څرگندوي :

چې باعث اخوندزاده غلام محمد شو د نفر په خير صاحب په خوش آمد شو
 وى يې زړه قلم واخله تكيه خداى كړه په پښتو فارسي قصه د شاه گداى كړه
 هلالى كه دهلال په خير نگار كړه ته يې مياشت د خوارسمې په ښكار كړه
 چې په زړه كې مې لرم ددې فكرت و سن زړسل اووه ديرش كاله دهجرت و
 د حميد ماشوخيلى د (شاه وگدا) مثنوي په لاندې بيتونو پيل كيږي : (۱۷)
 دا آغاز مې په نامه دهغه خداى دى چې يې نوم كره كشای د شاه گداى دى
 دالله په نوم نومر هغه لايق دى چې په يو كن فيكون دخلايق دى
 دلالت دغه نامه په هغه ذات كا چې يوازې پادشاهى د كائنات كا

حميد د شاه گدا پر مثنوي سربيره د مولانا محمد اكرم غنيمت پارسي نيرنگ
 عشق (د ۱۰۹۶ هـ ق) تاليف چې د مثنوي په قالب كې ويل شوى دى او د عزيز او
 شاهد دمېنې او محبت داستان دى له پارسي نظم په پښتو نظم په دولس څپيزې
 مثنوي ژباړلى دى په دې منظومه ژباړه كې د حميد استادى او د كلام رواني ډيره
 ښه څرگنده ده .

د حميد نيرنگ عشق په لاندې بيتونو پيل كيږي :

پس له حمده له دروده وايي دا داپه درد ښكلى مخ ولاړ گدا
 چې په وخت د اورنگ شاه آتش پاره له مجمره د پنجاب شوله ښكاره

زمانې په ډیر پوکل سره بل اور کړ بیا یې پورې د عزیز دزره په کور کړ
 د حمید نیرنگ عشق دوه ځلې چاپ شوی دی لومړی ځل د غلام مرسلین له
 خوا د پیاړي لعل په اهتمام په (۸۲) مخونو کې په ۱۲۹۹ هـ ق کال هندو پریس کې
 چاپ شوی دی . دوهم ځل د امنظومه خوږه عشقي کیسه پښتو ټولنې له خوا په
 ۱۳۴۹ ش کال کې چاپ شوې ده . (۱۸)

همدارنگه ریډي خان د غیاث خان زوی او د مسعود خان لمسی د مهمند
 کلی (۱۹) اوسیدونکی د دولسمې هجري پېړۍ په اوله نیمایي کې حماسي شاهنامه
 د (محمود نامه) په نوم د پښتو په منځنۍ بحر کې نظم کړې ده . د پټې خزانې
 مولف محمد هوتک لیکي : " ماله ریډي خان هسې درخواست وکا چې په کتاب
 کې د محمود نامې څخه ډیره برخه ثبت کاندې او ریډي خان هم ماته د کتاب یو
 باب راکا چې د گرگین خان د وژلو قصه ده ، او هغه ما دلته وکښل ، به توفیق الله
 تعالی .

دادی د گرگین خان د وژلو قصې خوبیتونه د بیلگې په توګه راوړم : (۲۰)
 اوس به نوتاته حکایت کړم دښو خوږ حکایت د گرگین خان د وژلو
 چې میرخان تللی اصفهان ته ونه مخ یې مکې د پاک سبحان ته ونه
 پاچائی عرض کړ ټول اقوال د پښتون د گرگین ظلم بد احوال د پښتون
 میا عمر څمکنی (رح) د محمد ابراهیم زوی د کلاخان موسی زی ترکانی
 لمسی دی . په (۱۰۸۴ هـ ق) کال د پاکستان په فرید آباد کې زیږیدلی او په
 (۱۱۹۰ هـ ق) کال کې په څمکنو کې وفات شوی دی . نوموړی میا صاحب په
 ۱۱۰۵ هـ ق کې د شیخ سعدی لاهوري (۱۰۳۳ - ۱۱۰۸ هـ ق) لاس نیوی وکړ او
 د نقشبندی مجددی طریقي تلقین یې وموند . په (۱۱۰۸ هـ ق) کې چې نوموړی
 شیخ سعدی مړ شو ، میا عمر دده دیولوی خلیفه سر اعظم شیخ یحیی اټکي (رح)
 (۱۰۴۱ - ۱۱۳۱ هـ ق) لمن ټینگه کړه د سلوک لوړو مقاماتو ته ورسید او د ارشاد
 اجازه یې جاصله کړه . میا عمر (رح) علاوه پر روحاني شخصیت د شعر روانه طبع
 درلوده . په پښتو ، پارسي ، او عربي ژبو یې اشعار ویلي دی میا عمر ډیر تالیفات
 لري . دده په تالیفاتو کې یو هم خلاصه کیدانی ده چې په عربي ژبه د لمانځه په
 باب د حنفی فقه رساله ده .

لطف الله نسفی الکیداني (۷۵۰ هـ ق مړ) لیکلې چې یوه مقدمه او اته بابونه
 لري ، ددغې رسالې څلور پښتو ترجمې معلومې دي . (۲۱)

چې يوه يې دمياعمر (رح) پښتو کړی منظومه خلا ده . ددې منظومې خلاصې د لومړۍ باب فورم قصيدې غونډې دی او نور بابونه يې د مثنوي په فورم دي ، چې د پښتو په منځني بحر کې په دولس څپيزه مثنوي نظم شوي دي . خودنظمولو نيټه يې نه ده معلومه د ځينو قراينو له مخې دخلاصه کيداني دتاليف نيټه د (۱۱۴۶ يا ۱۱۴۸) سره سمون خوري (۲۲)

ميا صاحب دې خبرې ته داسې اشاره کوي چې څو بيتونه يې د بيلگې په توگه راوړم :

خلاصه په عربي کې ښه کتاب دی	د نمانځه د مسایلو انتخاب دی
په خاطر مې راغله دا چې يې پښتو کړم	په پښتو ژبې اسان پرېښتو کړم
بارې زه ودې تصنيف ته وزگار نه وم	زه مشغول وم په بل کار وزگار په څه وم
يوه ورځ قرۃ العین مې فرزندان	تل دې وي فضل په دوی د پاک سبحان
نور العین (محمدي) مشر فرزند	ورپسې (عبداللہ) دی ارجمند
په (مياگل) سره مشهور په هر ديار	راغی کښينا ست ونيوه ده زما کنار
راته کاندي مسایل چې د صلوٰه دي	خلاصه کې عجایب په درجات دي
بارې دا کتاب په ژبه عربي دی	کله يوه پرې هر طالب افغاني دی
مسایل دخلاصې که په پښتو شي	ډیر په کار به دا کتاب د پښتنو شي
په بار بار چې د مياگل وه دا الحاح	په پښتو ژبه زما وشوه صلاح

بل پښتون شاعر چې په پښتو ژبه يې په منځني بحر مثنوي ویلي دی . اخوند کدادي چې اصلي نوم يې نه دی معلوم او په گدا شهرت لري . (۲۳) دده دیوه بیته څرگنديږي چې دمغلو کمپله دده په ژوند او يا دهغه دمخه ټوله شوې وه، لکه چې وايي :

چې له عدله له انصافه يې خان وښکو داورنگ له کوره ځکه سلطنت لار
 ده په يوه جنگ کې د پښتنو دیوه مشر قايم خان د مرگنيته په نظم کې "بلغ
 العلا" ښودلی چې د جمل حساب له مخې ۱۱۶۲ هـ ق کېږي . تردې وروسته نه
 معلوميږي چې شاعر ترکومه وخته پورې ژوندی پاتې شوی دی . په هر حال
 نوموړی د دولسمې هجري په دوهمې نيمايي کې شاعري کوله .

گدا عالم سړی و په ديني او مذهبي کتابونو کې د ښو معلوماتو خاوند و . د (نافع
 المسلمين) په نوم يې يو کتاب د پښتو په منځني بحر کې په دولس څپيزه مثنوي
 نظم کړی دی چې د ډيرو علومو مجموعه ده . دغه منظومه ځای په ځای غزلې
 هم لري ولې د مثنوي د موضوعاتو سره اړیکې نه لري . دغه منظوم اثر کې

د عقایدو، فقه، تفسیر، حدیث، تصوف او نورو مسایلو بحث راغلی دی. داخوند گدا دغه منظوم اثر د شیر محمد خان له خوا په ۱۳۰۲ هـ ق کال کې د دهلي په مطبعه فیض عام کې په ۳۱۲ مخونو کې خپور شوی دی. (۲۴) ددې چاپي اثر پیل په لاندې بیتونو دی:

هغه شپه چې واسمان وته روان شو   له مکانه لا مکان وته روان شو
هغه شپه اتلس کاله و درازه   خبرنه شو څوک دده دپته رازه

په همدې ترتیب د پښتو ژبې بل پښتون شاعر مسعود گل پاسنی دی چې د ۱۲۰۰ هـ په شاوخوا کې یې ژوند کاوه (۲۵) نوموړی دمیا عمر څمکنی (رح) مړیدو. دخپل پیر په ستاینه کې یې یوه مثنوي ویلې ده. ولې له بده مرغه نه یې دخطی نسخې اونه یې د چاپي منظومي په کتلو یا لیدلو بریالی شوم. بله منظومه یې داحمد شاه بابا د جگړو او فتوحاتو بیان دی چې د پښتو په منځني بحر کې په دولس څپیزه مثنوي نظم کړې دی.

مسعود گل پاسنی یو حماسي او رزمي شاعر و. دادي داحمد شاه بابا د جگړو په باب یې د مثنوي خوبیتونه د نمونې په توګه راوړم:

جان محمد دراني دارنگ حکایت کا   حکایت داحمدشاه دولایت کا
اول کال چې شو داخل په هندوستان   دپنجاب له ملکه تیر ګیتی ستان
اراده یې وشوه بیا د کندهار   او مهم یې کړ موقوف دکندهار

په همدې ترتیب احمدي صاحب زاده دمیا عمر (رح) کشر زوی چې اصلي نوم یې عبیدالله و او په میاګل مشهور و (۲۶) ده علاوه پر روحاني مقام په پښتو ژبې د شعر ویلو روانه طبعه درلوده. نوموړی د دیارلسمې هجري پېړۍ په شروع کې دهفت پیکر داوو قصو څخه د جهاندار شهزاده قصه د پښتو په منځنۍ بحر کې په دولس څپیزه مثنوي نظم کړې ده. دغه منظومه قصه په ۱۹۶۱ ع = ۱۳۸۰ هـ ق کې نصرالله خان نصر الکوزی د پېښور په شاهین برقي پریس کې په ۱۱۱۵ مخه کې چاپ کړې ده. (۲۷) ددغې منظومې چاپ کیسې د بیتونو شمیر ۱۱۴۰ ته رسیږي. د پیل بیتونه یې دادي:

کوي بیاتو تی دباغ رنگ رنگ خبرې   چې خوږې دي وبلبل ته تر شکرې
په قهقه شوه په خدا شوه پري زاده   دچا هیږه به وه دا زما ښه یاده

په همدې ډول پښتني شاعرې سپینې دنور محمد خان الکوزی لور دهرات دمحاصرې منظوم تاریخ د پښتو په منځني بحر کې په دولس څپیزې مثنوي په ۱۲۵۵ هـ ق کال منظوم کړی دی. (۲۷) نوموړی په دې منظوم تاریخ کې په حمد او نعت

پیل کوي ، وروسته د شاه کامران او وزیر یار محمد خان دتورې او میرانې ستاینه
کوي دادي دسپینې دمنظوم تاریخ دحمد خو بیتونه دبیلگې په توگه راوړم :
لومړی څښتن دټول عالم ستایمه   بیا محمد رسول اکرم ستایمه
دروډ پر وارو اصحابانو دې وي   ادپاک نبي (ص) په ښو یارانو دې وي
همدارنگه معین الدین چې دپېښور چارسدې ته نژدې اوسیده په (۱۲۵۶ هـ ق)
کال یې د (عذرا او وامق) قصه له پارسي څخه دپښتو په منځني بحر کې په دولس
څپیزې مثنوي په پښتو اړولې ده . ددې کتاب یوه نسخه په بریتیش موزیم کې
خوندي ده معین الدین د (عذرا او وامق) دپښتو منظومې ترجمې نیټه داسې
ښیې (۲۸) :

دا کتاب چې په اتمام ورسیده   زما هسې له هجرته یادیده
چې یو زردوه سوه شپږ پنځوس صاحبه   دهجرت کلونه تیرو بوالعجبه
د (عذرا او وامق) دمینې او محبت عاشقانه کیسه په لاندې بیتونو پیل کېږي :
دا آغاز مې په نامه دپاک خالق دی   چې په عشق یې دغذرا سوی وامق دی
شنې مانۍ یې په هوا کړې او یزاندي   یوډبل په سرو لارې لاندې باندي
چې قدرت یې دمخلوق په بهبود راغی   له پردې دعدم ځکه وجود راغی
انځر گل ددیارلسمې هجري پېړۍ ددوهمې نیمایي کې دپښتو یو خوږ ژبي شاعر
تیر شوی دی . نوموړی په ۱۸۴۷ ع - ۱۲۶۰ هـ ق کې د (ترانهء محفل) په نامه یو
کتاب دپښتو په منځني بحر کې په دولس څپیزې مثنوي له اردو او پارسي څخه په
پښتو اړولي دی .

ځای په ځای دکیسې د موضوع سره غزلې هم راوړي چې د شاعر ادبي قدرت
ترې ښه څرگندېږي په دې منظومه کیسه کې دسلطان محمود غزنوي عدالت او
دښځو عفت بیان شوی او دوو مینانو هر یو (نیک اختر) او سوداگر زوی او (روشن
بانو) دپاکې مینې او محبت څخه حکایت کوي . (۲۹)

شاعر لومړی په حمد او نعت پیل کوي او بیا خپل ځانته دکیسې دنظمولو امر
کوي چې څو بیتونه یې دبیلگې په توگه راوړم :

لاس کړه پورې په کیسه باندي تلوار کړه
سامغان پورې دمحفل ټول خبردار کړه
شپه تیرېږي لږ ساعت دی په کې پاتې
درنگ ساعت ته به مارغان باغ ته کړي ماتې

يخ نسيم بـه دسـبا اوس جاري کـري
 مسرور گل پـه گلشن کـي پخلا کـري
 سـروه کـج گردن دباغ منـخ کـي ولاړه
 دبلبل دنـه راتـلو پـه زړه لـاره
 صنوبر خـواره کـړه لاس دـيردي خوشـحاله
 همـسري لـه دې چنـار راغـلي خواتـه

ابراهيم شاه دديارلسمې هجري پيړۍ په دوهمه نيمايي کې يو حماسه سرا او داستان ويونکی شاعر تير شوي دي. نوموړی دسرحد د توابو کالوخان کې ژوند کاوه اود ترابان ديو قصه دده له تاليفاتو څخه ده. (۳۰)

ابراهيم شاه دغه کيسه دپښتو په منځني بحر کې په دولس څپيزې مثنوي نظم کړې ده. ديو ترابان او بيربل نامه په ۱۲۵۵ هجري قمري کال کې گهرک سنگ او لال سنگ دلاهور په کارنېشن مطبعه په ۲۴ مخونو کې چاپ کړې ده. دبيربل نامې برخه يې منثوره ده (۳۱) دديو ترابان منظومه کيسه په لاندې بيتونو شروع کيږي:

اول وایمه ثنا درب رحيم   چې پادشاه دی دتمام جهان کریم

بيا درود پر محمد آخرزمان دی   چې سردار دکل عالم دانس وجان دی
 همدارنگه ملاولي محمد سواتی چې دسوات دمشهور روحاني ميا عبدالغفور صافي مريد واو خپل مرشد ته يې ډير ارادت درلود. دی په ۱۲۳۰ هـ ق کې زيږيدلی او تر ۱۲۹۵ هـ ق پورې ژوندی و. نوموړی دديارلسمې هجري پيړۍ په دوهمه نيمايي کې يو کتاب دپښتو په منځني بحر کې په دولس څپيزې مثنوي منظوم کړی دی چې دبيتونو شمير يې (۲۰۰۰) ته رسيږي. (۳۲)

ولي محمد په دې منظوم کتاب کې دخپل مرشد ميا عبدالغفور صاحب دژوندانه ټول واقعات په نظم راوړي دي. دنوموړي منظوم کتاب ديوې غزا حال چې دشاعر دژوندانه په وخت کې واقع شوي و څو بيتونه دنمونې په ډول راوړم:

په وسلو سره ورپه ښه دستور   اول باندي خوري زلفي دحور

تيري نوري يې په ملاکې اويزاندي   چقماقي ټوپک يې پاس په اوږو باندي

کمر بند سره وې ملا ددوی ترلی   اوسرې سترگې يې په وينو وي لرلی

مولوي احمد تنګي چې کنيت يې ابو عبدالله دی. په ۱۸۴۵ ع = ۱۲۶۱ هـ ق

کې دهشتنغر په لوی کلی تنګي کې زيږيدلی دی. په خټه ابراهيم مسافر خيل محمدزی دی. (۳۳) دی خپل خان داسې معرفي کوي:

په تنگي کې مې مسکن دی

خصوصاً ابراهيم خیل يم

واړو خلکو ته معلوم

هشتنغزما وطن دی

په نسب مسافر خیل يم

او احمد دی زما نوم

نوموړی تراټلس کلنی پورې بزګري کوله دځوانۍ په وخت ورسره دزده کړې مینه پیدا شوه دوخت دعلماوو څخه يې مروجہ علوم لکه صرف ، نحو ، فقه ، حديث او تفاسیر زده کړل او په دې علومو کې دلوی لاس خاوند شو . نوموړی قوي حافظه اوښه استعداد درلود . په نظم او نثر داوړو کې دتالیفاتو خاوند دی . دی په ساده نثرليکلو ډیر مشهور دی او کله چې يې دپادري هیوز سره پيژندګلوی وشوه . نوموړی دانګریزانو دپښتو استاد وټاکل شو (جکسن) او (برډ) دده دشاګردانو څخه دی . ده په نظم کې پوره استعداد درلود . نوموړی تبرزده کړې وروسته په تنګي کې نورو طالب علمانو ته درس ورکاوه . ده دخپل قوم او ولس داصلاح دپاره ښه فکر درلود . په پښتو ادب کې ده په نظم او نثر داوړو کې نه هیریدونکی خدمتونه کړي دي . ده به په هر اختر او جمعه کې نوې نوې خطبه ویله . دی ددغه اصلاحي فکر سره سره بیا هم مجبور شو چې تنګي پرېږدي . دی اول دمردان (تورو) نومي کلي ته لاړ بیا له هغه ځایه تهکال ته ورغی او هلته يې ژوند اختیار کړ . نوموړی په ۱۲۸۳ هـ ق د (غل اوقاضي) کیسه دمشوي په ښه دپښتو په لنډ بحر کې نظم کړه او په ۱۲۸۸ هـ ق کال يې د (جمجمه پادشاه) قصه ددولس خپېږي مشوي په قالب کې دپښتو په منځنۍ بحر کې وویله . دغې کیسې کې دککړې (جمجمې) مرکه دعیسي علیه السلام سره راغلې ده . څرنګه چې مولوي احمد په احادیثو او تفاسیرو پوره معلومات درلودل نو په دغه کیسه يې دقیقین نه لرو بیان په مقدمه کې راوړی . نوموړی دغه کیسه دمحمد اکبر او میامحمد چې دده ملګري و په غوښتنه نظم کړیده زه هم دکیسې دنظمولو سبب هغه څو بیتونه دبیلګې په توګه راوړم چې مولوي احمد دقصې په نظمولو مجبور شوی دی . (۳۴) هغه بیتونه دادي :

مومنان مسلمانان موحدان

په پښتو ژبه اسانه کړه تیاره

پاتې شوم په دې خبره کې حیران

چې سړی پرې درښتیا ګومان وکړینه

پېښور کې دي زما یو دوه یاران

وي چې دابښکلي کیسه زموږ دپاره

ماچې فکر وکړ ډیر سره دځان

وې مې داقصه هیڅ اصل نه لړینه

سید ابو علي شاه دسید امیر الدین زوی دپېښور دشبقر په اسلام آباد (سوت
ماره) نومي کلي کې په (۱۸۳۳ = ۱۲۴۸ هـ) کې زیږېدلی او په ۱۹۰۳ ع = ۱۳۲۰ هـ
ق) کې وفات شوی دی. (۳۵)

نوموړی ددیارلسمې هجري پېړۍ داواخرو په شاعرانو کې راځي. دی په پښتو
ادب کې ډیر منظوم آثار لري چې زیاتره یې دقافیوي رعایت له مخې په دولس
څپيزې مثوي نظم شوي دي. دادي په لاندې ډول دده دهغو آثارو نومونه او
بیلګې گرانو لوستونکو ته وړاندې کوم چې په ۱۲ هجايي مثوي دپښتو په منځني
بحر کې ویل شوي دي:

۱ (مجموعه جنگ نامه افغاني جدید): په دې منظومه مجموعه کې د
(جنگ نامه میرحاتم قصه شمشاد - قصه قبر وفادار) درې منظومي جنگي کیسي
راغلي دي. دغه نوموړی منظومه مجموعه په (۱۹۲۰ ع = ۱۳۳۸ هـ ق) کې دغلام
مرسلین له خوا په کریمي پریس لاهور کې په (۵۶) مخونو کې چاپ شوې
ده. (۳۶)

اوس دهرې منظومي بیلګه په لاندې ډول راوړم:

الف: (دمیرحاتم جنگ نامه): په دغه جنگ نامه دمنظومي مجموعې داول
مخ څخه شروع او تر ۳۸ مخ پورې دوام کوي. نظم یې دقافیوي رعایت له پلوه ۱۲
څپيزه مثوي دی او په لاندې بیتونو شروع کیږي:

دثنا خاوند زما هغه خاوند دی چې ورکړی چاله تاج وچاله کند دی

چاله ورکړی دایمان غنچه په لاس بعضې دی کړي لعنتی لکه خناس

ب: (قصه شمشاد): دغه قصه دمنظومي مجموعې د (۳۸) مخ څخه شروع او تر ۴۳ مخ
پورې رسیږي. دنظمو لو فورم یې ۱۲ هجايي مثوي دی او په لاندې بیتونو شروع
کیږي:

دثنا لایق مې هغه پاک الله دی ماورا دی له حاجته لوی پادشاه دی

په قدرت یې آسمانونه ودرولی ښه محکم میخونه یې کړه دغرونوڅلی

ج: (قصه قبر وفادار): دغه منظومه کیسه هم دنظم دښکلی سکنت له مخې
دپښتو په منځني بحر کې په دولس څپيزې مثوي منظوم شوې ده. دغه منظومه
کیسه دمنظومي له (۲۴) مخ څخه شروع او تر ۵۴ مخ پورې ادامه مومي.
دمنظومي په دوو ورستیو مخونو کې غزلې راغلي دي.

دپیل بیتونه یې دادي:

دثنا صفت لایق مې هغه خدای دی چې یې ماشي له ورکړی روح له خای دی

سترگې سربایسته وزر غوړ کیده پوزه ورته ښه وکړه نظرو درېره روځه

۲: (مجموعه شمسه وچهقه ، قصه نصیر بربري ، قصه مرغابي ، قصه جابر انصار)

دغه پورتنی څلور منظومې کیسې هم سید ابو علي شاه د پښتو په منځني بحر

کې په دولس څپیزې مثنوي ویلي دي او په یوه پښتې (وقایه) کې د غلام مرسلین

تاجر له خوا په ۳۲ مخونو کې په مطبعه کریمي پریس لاهور کې چاپ شوی دی .

(۳۷) د قهقهې کیسه دمجموعې له اول مخ څخه پیل او تر (۱۰) مخ پورې رسیږي .

دنصیر بربري کیسه دمجموعې له (۱۰) مخ څخه شروع او تر (۱۹) مخ پورې دوام

کوي . د جابر انصاري کیسه دمجموعې د ۱۹ مخ څخه پیل کیږي او تر ۲۹ مخ پورې

ادامه مومي . بالاخره د مرغابي کیسه د ۲۹ مخ څخه پیل او د ۳۲ مخ تر پای پورې

ادامه مومي . دادی په لاندې ډول دهرې منظومې کیسې دپیل څو څو بیتونه

د بیلگې په توګه ګرانو لوستونکو ته وړاندې کوم :

الف : د (قهقهې کیسه) : دغه کیسه په لاندې بیتونو پیل کیږي .

زما خدای هسې بې مثله بې مثال دی پورته دی دهر ګومانه دهر خیال دی

که مارغه د قیاس روان شي څی په پرشي په موندو د بیابان بي مات وزرشي

ب : د (نصیر بربري کیسه) : دغه منظومه دولس هجايي مثنوي په لاندې

بیتونو شروع کیږي :

که څه پټ دي په پرده کې څه موجود دي

همه واړه په قدرت درب معبود دي

دواړه سترګې د غفلت دخوبه واکا

يو خوا بل خوا نظرو کاتماشاکا

ج : د (جابر انصاري کیسه) : ددې منظومې کیسې دپیل بیتونه دادی :

خدای (مې) هغه دی چې جل شانه دی بل صفت یې لا اله الا الله دی

په حکمت او قدرت دارنګه غالب دی هر یو روح لره جوړ کړی ده قالب دی

د : د (مرغابي کیسه) : دغه منظومه دولس هجايي مثنوي په لاندې بیتونو پیل

کیږي :

خدای مې لا اله الا الله دی پیغمبر مې محمد رسول الله دی

د عربو د عجمو د ټول سره در قربان شم د تمام جهان نه غوره

۳: جنگ نامه کلان (دامامانو جنگ نامه) : دادسید ابو علي شاه یوه منظومه

حماسه ده چې د کربلا له پېښو څخه بحث کوي . دغه منظومه نوموړی شاعر په

۱۳۰۵ هـ ق کال تالیف کړې ده . فورم يې ۱۲ هجايي مثنوي دی دغه منظومه دمیا محمد شریف او عبداللطیف له خوا په ۱۳۲۴ هـ ق کې دلاهور په اسلامیه مطبعه کې په ۹۲ مخونو کې خپره شوې ده . دپیل بیتونه يې دادي :

خدایه زړه مې له گناه له خیرې سپین کړې
ستا صفت مې په خاطر کې همنشین کړې
ذکر فکر مې جاري ستا په صفت کړې
ځنګدن کې مې گویا په حقیقت کړې

۴: مناقب غوث الاعظم . په دې ۱۲ هجايي منظومې مثنوي کې سید ابو علی شاه دپیران پیر صاحب ۲۱ مناقب راوړي دي .

(مناقب غوث الاعظم) دکهرک سنگ او لال سنگ له خوا په ۱۳۵۸ هـ ق کې په ۵۶ مخونو کې سرحدالیکتریک پریس کې چاپ کړی دی (۳۸) دغه مناقب په لاندې بیتونو پیل کیږي :

حمد ثنا بنایېږي خدایه ستاله شانه   واصفان دي له صفت نه دې ناتوانه
چې پیدا دې د دنیا گرم بازار کړ   هر یو کس دې بیا پخپل ځان طلب کار کړ
همدارنگه مولوي عبدالرحیم چې د دیارلسمې هجري پېړۍ په اواخرو کې یې
ژوند کاوه ، نوموړی د مردان درڅر په امان کوټ نومي کلي کې اوسیده . دی
عالم سړی و . د جزري مقدمه یې د پښتو په منځني بحر کې په دولس څپیزې مثنوي
ویلې ده . دغه منظومه دمیا محمد صحاف او محمد اکبر له خوا د دهلي په مطبعه
فیض عام کې په ۱۶ مخونو کې چاپ کړې ده . بل چاپ یې د سندرستګ له خوا په
۱۶ مخونو کې دلاهور په اسلامیه پریس کې خپور شوی دی . (۳۹)

دپیل بیتونه يې دادي :

حمد ثناده خاصه تاله یاودوده   زیات له شمیره له عدده نامحدوده
زه به څه صفت کومه ستا سبحانه   کوتاه داده زه ناتوان یم مهربانه
بل پښتون شاعر امانت ملیار دی . دده د ژوند زمانه د دیارلسمې هجري پېړۍ
اواخر اټکل کیږي نوموړی دیوسفزو د سیمې د مینانومي کلی اوسیدونکی و او
دعوامو په ډله کې د استان ویونکی شاعر دی . (۴۰)

امانت ملیارد (شهزاده دل افزا او دل افروز) کیسه په درې فورمونو (غزل
قصیدې مثنوي) منظوم کړې ده د مثنوي برخه یې ۱۲ هجايي او ۱۶ هجايي ده .
شپاړس هجايي د منظومې د ۲ مخ څخه شروع کیږي او تر ۹ مخ پورې دوام کوي
دولس یې مثنوي په لاندې بیتونو پیل کیږي او ځای په ځای په منظوم کتاب

کې دغه ۱۲ هجايي فورم د مثنوي استعمال شوی په غزل قصیده او مثنوي د کیسي
دموضوع تسلسل ډیر ښه مراعات شوی دی .

د ۱۲ څپرې مثنوي د شروع بیتونه په لاندې ډول دي :

شوه دايي دشهزاد نه په پوښتنه   مقامي يې يا سپاهي يې بې وطنه
بې وطنه که بادشاه وي هم فقير دی   که فقير وي په خپل خان باندې امير دی
زه عاجزه يم زاري کومه تاته   روی دخداى که ته رښتيا ووايه ماته
دغه پورتنی منظومه کیسه په ۱۳۲۷ هـ ق کال دميا محمد اسحق په فرمايش
د لاهور په اسلاميه مطبعه کې په ۱۲۰ مخونو کې چاپ شوې ده .

همدارنگه عجب خان پجکی د زعفران زوی اودیوسف لمسی د دیارلسمې
هجري پېړۍ د اواخرو پښتو قصه ویونکی شاعر تیر شوی دی . نوموړی دیني او
روایاتي کیسي نظم کړي دي . (۴۱) دده د منظومو آثارو څخه هغه آثار چې په
دولس څپیزې مثنوي د پښتو په منځنۍ بحر کې ویل شوي اوماته د تحقیق او
څېړنې په وخت کې څرگند شوي دي سره د بیلگو گرانو لوستو کو ته وړاندې کوم .
هغه منظوم آثار په لاندې ډول دي :

۱: (جنگ یعقوب (ع) به معہ عملاق پادشاه) :

دغه منظوم اثر د قافیوي رعایت له مخې د پښتو په منځنۍ بحر کې ویل شوی
دی . دغه منظوم اثر په ۱۹۳۳ ع په ۳۲ مخونو کې په نامي پریس انارکلی لاهور
کې د دیوان گهرک سنگ له خوا چاپ شوی دی . (۴۲)
د پیل بیتونه یې دادي :

د ثنا لایق مې هغه رب قدیر دی   چې بې شکه دی رحمان رحیم بصیر دی
بادشاهي کړي بې وزیره بې امیره   شاه گدا کړي گدا شاه کړي بې تاخیره
۲: گلدست کرامات غوث پاک :

په دې منظوم دولس هجايي مثنوي کې د حضرت عبدالقادر گیلانی بشپړه
دژوندانه سوانح د زیږدنې له نیتې څخه تر وفاته پورې په روایتي ښکل راغلي ده .
دغه منظومه په ۱۹۲۸ ع کال په لکشمي ارت راولپنډي کې په ۲۳۶ مخونو کې
دمحمد حسن له خوا چاپ شوې ده . (۴۳) د پیل بیتونه یې دادي :

د ثنا لایق هغه رب کریم دی   چې بې شکه دی بادشاه رحمان رحیم دی
هم رحمان دی هم رحیم دی هم ستار   چې قاهر دی بیا بې شانه په کفار

۳: (خاور نامهء کلان مشهور به جنگ نامهء شیر خدا (حضرت علي)) :

دغه منظومه هم د پښتو په منځني بحر کې په دولس څپزه مشوي ويل شوې ده او د ملا عبدالسلام او محمد حسن له خوا په کریمي پریس لاهور کې په (۴۸۴) مخونو کې خپره شوې ده چې د حضرت علي (رض) له جنگونو څخه بحث کوي. د پیل بیتونه یې دادي :

د ثنا لایق مې هغه ذوالجلال دی چې زوال ورسره نشته لایزال دی

تل تر تله پادشاهي دده قایم ده له اول نه تر آخر پورې دایم ده

په همدې ترتیب بل پښتو حماسه سرا شاعر دلور طالب عمر خیل دی. نوموړی د دیارلسمې هجري پېړۍ په اواخرو کې ژوند کاوه. په قوم غلجی عمر خیل دی. غور نیکه یې دمیدان دنرخ اوسیدونکی و. دنوموړی شاعر کورنۍ په گډه کامې ته تللي او دی په کامه کې زیږیدلی او هلته اوسیدلی دی. ده دغازي مغل خان میرزايي کوله. (۴۴)

مغلخان یو ملي مبارز او لوی مجاهدو انگریزانو ته یې ددوهم تیري په وخت کې په گوریلايي جنگونو کې سخت تاوانونه اړولي وو نوموړی شاعر دغزا او جنگ په ټوله دوره کې دمغل خان سره و، او ټول واقعات یې پخپلو سترگو لیدلي او دسترگو لیدلی حال یې د (مغل خان جنگ نامه) تر عنوان په پښتو نظم دمشوي په قالب کې د پښتو په منځني بحر کې ویلی دي. دمغل خان جنگ نامه چې په لاس راغلي دپای برخه یې نیمګړې ده. نوموړی جنگ نامه په لاندې بیتونو پیل کیږي :

په نامه دهغه خدای مې دایان دی چې یونوم یې په نومونو کې سبحان دی

هم صانع دی دجمله و مصنوعاتو هم رازق دی دهمه و مرزوقاتو

بلا شبه بې مثاله بې مانند دی بلاشکه بلا ربه بلا چند دی

ددلور طالب عمر خیل دوهم منظوم اثر چې په دولس څپزه مشوي بې د پښتو په منځني بحر کې ویلی دی (بهار دانش) دی. دغه پښتو بهار دانش یې دعنايت الله دبهار دانش څخه ژباړلی دی. په دې منظوم اثر کې دښځو مکرونه راغلي او متن یې دچهاردرویش له متنه سره شباهت لري چې ملا نعمت الله په پښتو نظم او مولوي عبدالرحمن اپازي په پښتو نثر ژباړلی دی دنوموړي شاعر د (بهار دانش) دپای برخه نیمګړې ده. ددلور طالب عمر خیل بهار دانش په لاندې بیتونو شروع کیږي :

په نامه دهغه پاک پروردگار افرین دی خرد بخش دکل روزگار

نورالله يوسف زی رخر ملک زی چې اصلي خای يې (یار حسین) نومېږي او له هغه خایه څخه جهانگیری ته راغلي دي ده دیارلسمې هجري پېړۍ په اواخرو کې ژوند کاوه او په ۱۲۹۰ هـ ق کال يې دنظامي کنبه وي سکندرنامه د (چمن افغاني) په نامه په پنځو زرو بیتونو کې دپښتو په منځنۍ بحر کې په دولس څپیزه مثنوي ژباړلې ده . شعري ژبه يې ډیره خوږه او روانه ده او دترجمې اثر پکې نه لیدل کېږي . (۴۵)

دده د (چمن افغاني) منظوم اثر په لاندې بیتونو پیل کېږي :

رڼه ستا ذکر مې قوت دجگر اوسه	ستا صفت زما دژبې جوهر اوسه
پخپل فضل صفایي دضمیر راکړه	ضمیر ماله له هر چانه منیر راکړه
شکفته مې په صورت کې دزړه گل کړې	په دې گل مې په نغمه ژبه بلبل کړې

همدارنگه په پښتو ادب کې قاضي عبدالرحمن ددیارلسمې هجري پېړۍ دواخرو دڅوارلسمې هجري پېړۍ دواویلو شاعر تیر شوی دی . نوموړۍ په قام بابوزی او دسوات دکاتيلي دکلي اوسیدونکی وه . ده د (فسانهء عجائب) قصه د (افسانهء دلپذیر) په نوم په پښتو ژباړلې ده . دغه منظومه پښتو (افسانهء دلپذیر) په حمد پیل کېږي او دحمد او نعت څخه وروسته بیا شاعر دقصې دنظمولو سبب څرگندوي او له هغې نه وروسته په اصل کیسه پیل کوي . نوموړی ددې کیسې په نظمولو په ۱۲۹۹ هـ ق پیل کوي او په ۱۳۰۴ هـ ق کې يې پای ته رسوي . (۴۶)

دی دې نکتې داسې اشاره کوي :

په سن دولس سوه نه نوي کې جانه	داکیسه نیمه پوره شوه واوره مانه
نیمه پاتې وه تراوسه پورې و روره	خوآخرشوله پوره اوس راشه گوره
چې مې وشماره په زړه کې سن وساله	ووځلور دپاسه دیارلس سوه لاله
شپاړسم تاریخ وه میاشتي درمضان	چې په ښه رونق شو ختم دابیان

دنوموړي شاعر شعري ژبه خوږه روانه ده او ترجمې تاثیر پکې نه معلومیږي خای په خای غزلې مربع او دعروضي نظم نور ډولونه دکیسې خوند لازياتوي . ده (افسانهء دلپذیر) دپښتو په منځني بحر کې په دولس څپیزه مثنوي ویلې ده . دادی خو بیتونه يې دبیلگې په توگه راوړم :

ناقلان دحکایتو عجایبو	ناصران درنگینه وو مطالبو
مورخ دتحریر ونو تقریرونو	مشرح دنوادرو کتابونو

احمد خليل په ۱۳۰۱ هـ ق کال کې دقصص الانبياء نومي کتاب دجواهر الانبياء په نوم دپښتو په منځني بحر کې په دولس څپيزه مثنوي منظوم ترجمه کړې دی . يوه نسخه يې دلندن په موزيم کې موجوده ده . نوموړی د کتاب په پای کې خپل خان معرفي کوي . ملاکل احمد وايي چې زما اصلي ټاټوبی دتپهء خليل سفید ډيری نومي کلی دی . بيا وايي :

پيدایش مې وو هغه ښکلی وطن کې   دا احوال مې درته ووي په گفتن کې
خای مې هلته کې موجود دی هم دفتر خپل   هم په هغه خای لرمه ډير تېر خپل
غرض دا اصلي مې هغه خای وطن دی   تقدیر کوره پجگی کې مې مسکن دی
پجگی کې مې حالا دی سکونت   جمعه خان څخه کومه امامت
که څوک و که د دنیا رانه پوښتنه   من دانې مې کور کې نشته دی بنادمنه (۴۷)

دا احمد خليل جواهر الانبياء د حاجي عبدالخالق او فضل مالک له خوا په شاهين برقی پريس پېښور کې په (۳۷۶) مخونو کې خپور شوی او چاپي نسخه يې د ښاغلی حبيب الله رفيع په خانۍ کتابتون کې شته .

دا احمد خليل دغه نوموړی منظوم اثر په لاندې بيتونو شروع کړي :

حمد ثنا ده دغني رب الارباب   چې هر کار يې په قدرت دی باثواب
نه يې سيال مثال يادېږي دهمتا څوک   نه يې شته دصلحت چيرته پيدا څوک
په پښتو ادب کې ملا رحمت دسرحد دسيمې اوسيدونکی دڅوارلسمې هجري پيری داوايلو شاعر تير شوی دی ، نوموړی (جنگ نامهء زيتون) دپښتو په منځني بحر کې په دولس څپيزې مثنوي نظم کړی . (۴۸)

دغه منظومه جنگ نامه په ۱۳۳۵ هـ ق کال کې دميا محمد شريف او عبداللطيف له خوا په (۳۶) مخونو کې د لاهور په اسلامي پريس کې خپره شوې ده . (۴۹)

دپیل بيتونه يې دادي :

اول وایمه ثنا دپاک رحمان   دی هغه خالق رازق دکل جهان
په اوبو يې فرش دزمکې په قدرت   غوړولی دی پخپل کامل حکمت
دپای بیت يې دادي :

ای رحمته وکړه شکر کتاب تم شو   په يوواردې زرگی سپک له ډيره غم شو
غلام محمد پوپلزی چې په چارسده کې اوسيده ، دده په باب ډير معلومات نشته ولې دده دلاس ته راغلو تالیفاتو څخه دا اټکل کېږي چې نوموړی په علم او معرفت کې دلوې قدرت خاوند و . نوموړي دالطاف حسين (حالي) پاتي پتی هندوستانی ادير داسلام مدوجزر تر عنوان لاندې کتاب چې په اردو کې

دمنځنۍ په ډول ليکل شوی دی . او دمسلمانانو په دماغونو کې يې ساحرانه تاثير کړی دی . اوپه دې کتاب کې داسلام دعروج او زوال او دهغو موجبات په ښه شان شرح شوي دي . دپښتنو د بيداري لپاره دمنثوي په بڼه په پښتو نظم ترجمه کړی . پدې ترجمه کې يې د ۱۲ څپيزه منثوي ليار غوره کړې ده . يقينا غلام محمد د قام خدمت او بيداري له پاره ښه کتاب غوره کړی او دهغې د ترجمې دعهدي څخه په ښه توگه وتلی دی . د غلام محمد د ترجمې نيټه نه ده معلومه ولې دده دغه منظوم ترجمه شوی اثر په ۱۳۱۰ هـ ق = ۱۸۹۲ ع کې چاپ شوی دی . ده غالباً دحالي (داسلام مدوجزر) دخوارلسمې هجري قمري په اوایلو کې په نظم ترجمه کړی دی .

ده خپله ترجمه په لاندې بيتونو پيل کړې ده :

له سقراط حکيم نه وکړه چاپوښتنه   چې هوښياره دکامل عقل څښتنه
کوم يورنځ دی چې سړی پرې هلاکيږي   په دنيا کې يې دارو نه پيدا کيږي
غلام محمد دحالي دمدوجزر دترجمې په ابتدا کې يوه عالمانه تبصره ليکلې
اودپښتنو ورونو د بيداري او خدمت په نسبت يې کتاب ترجمه ، او پخپلو پيسو چاپ
کړی دی . (۵۰)

همدارنگه سميع الله منشي دخوارلسمې هجري پيړۍ داوايلو داستان ويونکي شاعر و چې دپېښور په تنگي کې يې ژوند کاوه . (۵۱)

ده د (ماه منير او ملکه بي نظير) قصه دپښتو په منځنۍ بحر کې په دولس څپيزې منثوي نظم کړې ده . دغه قصه درې ځلې چاپ شوې ده . لومړی ځل په ۱۹۱۳ ع کال په (۲۰۰۰) مخونو کې دوهم ځل بيا په (۲۰۰۰) مخونو او دريم ځل په (۱۹۹۰) مخونو کې خپره شوې ده . (۵۲) قصه په لاندې بيتونو پيل کيږي :

اول حمد ثنا دهغه بې چگون دی   چې خالق دکل عالم کن فيکون دی
بيا درود په هغه پاک خير البشر دی   دلولاک تاج چې ورکړی پاک اکبر دی
په همدې ترتيب روضو گل مروت دخوارلسمې هجري پيړۍ داوايلو شاعر تير شوي دی . په شعر کې کله خپل نوم رضا خان هم راوړي . دی په قوم مروت او دبنو ضلعي دلکي مروت دتحصيل دگورکه کلي اوسيدونکی و . له دې کبله کله کله (روضو گل گورکي) هم ليکي .

نوموړی دوخت علوم لوستلی وواوپه خلکو کې په مولوی مشهور و . دی دنقشبندی طريقي پيرو و او دحضرت زکوري مريد و . (۵۳) ده په پارسي او پښتو ډير اثار ليکلي دي . دده په اثارو کې (جهدنامه) دپښتو په منځنۍ بحر کې په دولس

څپيزې مثنوي ويل شوې ده . دغه جهدنامه په (۱۳۳۰ هـ ق) کال د لاهور په اسلاميه مطبعه کې په (۱۶) مخونو کې خپره شوې ده . (۵۴)

دغه يوه فوکلوري څېړنه ده چې شاعر د وجود د بيلو بيلو غرو درېږديدلو خواص او نتيجه يې پکې بنودلې دي او په لاندې بيتونو شروع کړي :

پس له حمده له صلوۀ در رسول   له فارسي نه زه پښتو وايم منقول

چې سکندر ذوالقرنين دغه کتاب   گرځاوه يې خان سره لکه گلاب

ملا نعمت الله د ديارلسمې هجري پېړۍ داواخرو او څوارلسمې هجري پېړۍ د پښتو شاعرانو څخه دی . نوموړی د کيسو په نظمولو کې ډير لوی لاس لري . ملا نعمت الله د فردوسي لقب گټلی او د پښتو د قصبي او حماسي شعر استاد بلل شویدی . دده لويه استادۍ داده چې دنورو ژبو څخه مطالب په داسې قوت پښتو کوي چې د ترجمې رنگ پکې نه ليدل کيږي . دی پخپلو منظمو آثارو کې سلاست او رواني ساتي او دهرې کيسې په نظمولو کې هيڅکله ظاهري ادبي ښکې تر معنا نه قربانوي او هم معنا په ښه ډول افاده کولی شي . نوموړی د مثنوي په ډگر کې دخپل فکر نيلى په ډيره بيره ځغلي او دادگر په ډير قوت او پياوړتيا وهي . د ملا نعمت الله منظوم اثار زياتره دنظم دشکلي سکنت له پلوه په قافيه يي لحاظ دولس هجايي مثنوي گانې دي . (۵۵) دادی په لاندې ډول دده د منظمو آثارو او دهغو بيلگو څخه په لاندې ډول غږېږم :

۱: (در مجالس) - دا کتاب چې اخوند کبير په خفيف بحر کې د مثنوي په ښه ترده د مخه نظم کړی و ، ملا نعمت الله په دولس څپيزه مثنوي نظم کړی او په دې باب دی پخپله وايي :

چې مې جوړ کړ دا کتاب په ترتيب هسې   چې به بل په دارنگ نه وي عجيب هسې

پخوانی عبدالکبير چې دی ویلی   خود پخپله هر طالب به وي ليدلی

هغه هم دی په ترتيب له ښه مضمونه   ولې ياره دي واړه دده بيتونه

۲: الف لیلی :

دا يو څلورتوکيز کتاب دی چې ارواښاد ملا نعمت الله په دولس څپيزه خوږه مثنوي ژباړلی دی . د بيتونو شمير يې دولس نيم زرو ته رسيږي . ددې اثر زاره چاپونه هم شته هغه نسخه يې چې حاجي محمد او عبدالخالق خپره کړې (۵۴۰) مخونه لري . د پيل بيتونه يې دادي :

نن مې بيا قلم د عشق وايې سندرې   په رښتيا دميني پيې ښې خبرې

غنچه زړه مې دهجران په او جليل شو   په يوځل د بيتانه په ژړنده دل شو

۳: قصه سو هني مهينوال : داکيسه ملانعمت الله له پنجابي څخه په پښتو په ۱۲ څپيزه مثنوي رااړولې اودبيتونو شمير يې ترشپږ سووزيات دي . يوه نسخه يې حاجي محمد خېره کړې چې ۲۴ مخونه لري او دپيل بيتونه يې دادي :

مشک افشان قلم زما لکه توتي نن   په چمن دعاشقي کوي مستي نن

په ورو ورو راته د عشق وايي بدلې   تماشې ته راوچتې شوې بلبلې

۴: ارايش محفل افغاني يا دخاتم طايي قصه :

ملانعمت الله دغه نوموړی اثر په دولس څپيزه مثنوي کې منظوم کړی چې بيتونو شمير يې له درو زرو څخه اوړي . په دې اثر کې دخاتم طايي دميرانې او سخاوت کيسې راغلي دي . دغه منظوم اثر په ۱۳۲۳ هـ ق کې دجهجوسنگ او جيون سنگ له خواپه (۱۰۳) مخونو کې خپور شوي ؛ همدارنگه بيا په ۱۳۳۱ هـ ق او ۱۳۶۸ هـ ق کال په چاپ رسيدلی او ادبي تاريخچه او چاپي نسخې يې هم شته دغه منظوم اثر په لاندې بيتونو شروع کېږي :

الهی دمينې جام مې کړې نصيب   دوحدت په چمن گاه مې کړې قريب

دخپل فضل په بوستان مې ته توتي کړې   سرتريايه مې د عشق په اورستي کړې

۵: شاهنامه : دادملانعمت الله بل منظوم اثر دی چې د فردوسي دپارسي شاهنامې څخه په ډير قوت او قدرت په ۱۲ دولس څپيزه مثنوي په پښتو ژباړلې ده دبيتونو شمير يې لس زروته رسيږي د کتاب ددرنښت له اړه يې دلنډيز څخه کار اخيستی دي . ددې کتاب يوه نسخه په ۱۳۶۹ هـ کال کې حاجي عبدالرحمن خېره کړې چې (۴۰۴) مخونه لري . د ملا نعمت الله شاهنامه په لاندې بيتونو پيل کېږي :

حمد ثنا دهغه خدای رحمان رحيم   په هرځای چې دده فضل دی عميم

دی پادشاه دی دکل واړو پادشاهانو   دی دستکبر دی دځوارانو مظلومانو

۶: جنگ نامه رستم وسهراب پهلوان : دافردوسي دپارسي شاهنامې يوه برخه ده چې ملانعمت الله پارسي منظومې شاهنامې څخه دپښتو په منظومه دولس څپيزه مثنوي اړولې او په پښتو ادب کې يې يوه خوږه منظومه حماسه زياته کړې ده . ددې منظومې دبيتونو شمير ديارلس سوه دی . دغه منظومه کيسه حاجي محمد او عبدالخالق خېره کړې چې ۵۶ مخونه لري . دپيل بيتونه يې دادي :

دتوحيد دزړه بلبل مې نن په شور دی   دپاک رب دفضل باغ ورته سمسور دی

په قفس دگناه که بنديوان دی   ده ته ور دفضل لرې دسبحان دی

۷: دمهتاب جان او بيگم جان قصه چې په مکرزنان مشهوره ده :

دادمکر جنو بنځو منظومه قصه ده چې ملانعمت الله په ولس خپزه مثنوي منظوم کړې او د (۷۰۰) په شاوخوا بیتونه دي. دغه کیسه په ۱۹۵۸ ع کال حاجي فضل احد خپره کړې ده، د کیسې ډیل بیتونه دادي :

چې راوي اخبار داستان دمقالت دی   دلته داسې هغې کړي حکایت دی
چې په شهر دحلب یوه بوډی وه   دپیری دلایسه ملا ډرې تری وه

۸: قصص الانبياء چې په جواهر الانبياء مشهوره ده :

دغه دملا نعمت الله بل منظوم اثر دی چې په دولس خپزه مثنوي یې نظم کړې او د بیتونو شمیر یې (۷۵۰۰) ته رسیږي او د پیغمبرانو کیسې پکې راغلي دي. جواهر الانبياء هم ملانعمت الله دمخه احمد خلیل چې په تیراهي احمد او د پجګۍ احمد او احمد اخوند خیل په نومونو شهرت لري منظوم کړی دی. ولې ملانعمت الله ځینې کیسې ورباندې زیاتې کړې او نظم یې ترهغه خوږ دی. ددې کتاب لومړۍ چاپي نسخه چې د شاه افضل په قلم ده، دیوان چهجوسنگ په ۱۳۲۸ هـ ق خپره کړې چې ۳۲۷ مخه لري. دغه منظوم اثر په لاندې بیتونو پیل کیږي :

قل هو الله احد الله الصمد   حمد ثنا دې وي دهغه پاک احد

چې کف نه لري بې شکه لم یلد دی   هم رسول یې [په] تحقیق سره محمد دی

۹: جنگ نامه میرزا تم معروف به جنگ مقاتل :

دادملا نعمت الله یوه کوچنی حماسه ده چې په څلورسوو بیتونو کې په دولس خپزه مثنوي منظوم شوې او حاجي محمد او عبدالخالق خپره کړې ده. ټول شل مخه لري او په لاندې بیتونو شروع کیږي :

خدایه زړه مې په ثنا صفت بلبل کړې   ورپلاس دمحبت دباغه گل کړې

په گلزار یې دوحدت کړې مستانه   چې پرې تسل ستا دتوحید کړې افسانه

۱۰: جنگ نامه حسنین وبي بې سکینه :

په دې منظوم اثر کې چې په دولس خپزه مثنوي ملانعمت الله نظم کړی دی. د کربلا د غم نه ډکه واقعې په سوز او درد انځوروي. د بیتونو شمیر یې د دیارلس سوه څخه اوږي. هغه نسخه چې په ۱۳۳۸ هـ ق = ۱۹۱۹ م کې دیوان کهړک سنگ خپره کړې ده (۵۶) مخونه لري؛ ددې اثر ډیل بیتونه دادي :

په چغار خدایه زما دزړه بلبل کړې   ورپلاس ورته دخپلې مینې گل کړې

غمزن زړه مې دخپل عشق په بنادي بناد کړې   په صراط باندې مې تیر لکه دباد کړې

۱۱: دفتح خان کندهاري کیسه :

د پښتو يوه ملي کيسه ده چې ملا نعمت الله د پښتو نثر له مخې په ۱۲ څپيزه
 مثنوي اړولې ده . د بيتونو شمير يې د دولس سوه څخه اوړي . هغه نسخه چې غلام
 مرسلين په ۱۳۰۲ هجري قمري په دهلي کې خپره کړې (۲۸) مخه لري .
 دغه منظومه کيسه په لاندي بيتونو پيل کيږي :

الهي بلبل د زړه زما گويا کړې   مشتغل (يې) روزو شب په حمد ثنا کړې
 د وحدت په چمن کې مې قريب کړې   ستا د فضل په گلشن (مې) عندليب کړې
 ۱۲: د موسي خان او کلمکي کيسه :

دا هم د پښتو يوه ملي کيسه ده چې ملا نعمت الله په دولس څپيزه مثنوي نظم
 کړې او ۹۰۰ بيته کيږي . هغه نسخه چې بختيار تاجر چاپ کړې ده (۴۰) مخه لري .
 کيسه په لاندي بيتونو پيل کيږي :

د وحدت په عاشقانو کې مې سيال کړې   هم ستي په دغه اور مې پروبال کړې
 ۱۳: باغ و بهار افغاني المعروف په چهار درویش :

دا د ملا نعمت الله بله منظومه کيسه ده چې له اردو څخه يې په دولس هجايي
 مثنوي نظم کړې ده . د بيتونو شمير يې د (۲۰۰۰) څخه اوړي يوه نسخه يې
 د کتابونو تاجر محمد اکرم په ۱۳۲۶ هـ ق = ۱۹۰۸ ع کې خپره کړې ده . دغه
 نوموړی چاپي نسخه (۱۳۶) مخونه لري . دغه کيسه په لاندي بيتونو شروع کيږي :

الهي جام مې د مينې په سرريز کړې   په طاعت په عبارت مې سحر خيز کړې
 د وحدت په گلستان کې مې بلبل کړې   ثنا خوان مې په خوانچه د هريو گل کړې
 ۱۴: مجموعه کسب نامه :

(کسب نامه کلان ، کسب نامه نجاران ولوها ران ، کسب نامه دوبيان ، کسب
 نامه نايان)

په پورتنیو کسب نامو کې يوازې کسب نامه نايان په دولس څپيزه مثنوي نظم
 کړې ده باقي درې کسب نامې يې د پښتو په لنډ بحر کې د مثنوي په بڼه نظم شوې
 دي .

کسب نامه دنایانو د ۱۷ مخ څخه شروع کيږي او د ۲۱ مخ پورې دوام کوي
 د پيل بيتونه يې دادي :

اول زه ثنا دخداي وایم په ژبه   بيا صفت د پاک رسول کوم طالبه
 بيا بيان کومه دا چې بابا ادم و   له جنته چې راووت هغه دم و

دغه مجموعه دکلالانو، نجارانو، لوهارانو، دوبيانو او نايانو د کسبونو په سوابقو فوکلوري معلومات لري او په نظم او نثر ليکل شوي يوه نسخه يې حاجي فضل احد خپره کړې چې (۲۴) مخه ده.

۱۵: د "رنا وزيبا کيسه يا شهزادي ختن جلاوطن! دا اثر دملانعمت الله دوروستيو تاليفاتو څخه دی په ۱۳۴۶ هـ ق کال کې چې اویا کلن و په دولس څپيزه مثنوي نظم کړی دی. د (۳۳۰۰) بيتونو په شاوخوا کې لري. لومړنی چاپ يې چې حاجي فضل احد کړي دی (۱۰۸) مخونه لري دپیل بيتونه يې دادي:

الهي زما دزړه باغچه تازه کړې   رانه لرې دخپل فضل دروازه کړې
په امان مې دشيطان له وسوسو کړې   ښکې په ماباران درحم په کالو کړې

۱۶: د تيمبو لا کيسه: دا کيسه ملا نعمت الله په دولس هجايي مثنوي منظوم کړې ده. د بيتونو شمير يې (۵۰۰) ته رسېږي. هغه نسخه يې چې ميا حاجي محمد عبدالخالق او فضل المالك دپېښور دقصه خواني بازار تاجرانو خپره کړې (۲۴) مخونه لري په ۲۲ مخ کې يې دمحمد دين په نامه غزلې شروع کيږي او تر ۲۴ مخ پورې دوام کوي. په ۲۴ مخ کې دمقصود په نوم يو غزل لري. د کيسې دپیل بيتونه يې دادي:

راوي وايې چې په ملک کې دکشمير   وپه قوم دښاپيرو کې يو اسير
عاليجا بلند اقبال والا همت وه   دکشمير په ښاپيرو يې بار شاهت و

همدارنگه ميا عبدالحليم کاکا خيل څلويښت حديثوله له اردو څخه دپښتو په منځنۍ بحر کې په دولس څپيزې مثنوي منظوم ژباړلي او د (وثيقه آخرت) نوم يې پرې ايښی دی. (۵۶) ده دغه ژباړه په ۱۳۰۸ هـ ق کې پای ته رسولی او په همدې کال په هندو پريس کې دپياري لال په اهتمام او دغلام محمد او محمدرمضان په لکښت په (۳۶) مخونو کې خپره شوې ده. (۵۷)

" وثيقه آخرت په لاندې بيتونو پيل کيږي:"

دالله په نوم شروع کړم چې رحمان دی   په دنيا کې دی په هر چا مهربان دی
په قيامت به که رحمت په عالميانو   په خاصه وو بندگانو مومنانو

پس له حمده له صلوٰه زه بيان کړم   چې خوشال پرې پښتانه اهل ايمان کړم
داڅلويښت حديثه ښه صحيح کړه دي   چې راويان يې ټول دلمر په شان ښکاره دي

ترنبي يې رسيدلی سلسله ده   په صلوٰه سلام مې بيرته شونډې خوله ده

په همدې ترتيب سفيد شاه چې دختکو په اکوړه کې اوسيده وروسته بدرښو ته راغی او دسيد غلام جان په جماعت کې يې امامتي کوله. نوموړی په ۱۲۵۷ هـ کال

کې زيږيدلی او په ۱۹۰۹ = ۱۳۲۷ هـ ق کې مړ شوی دی (۵۸). دی يو عالم او ظريف شاعر و په ۱۳۱۷ هـ ق کال کې يې د "هدايت الاعمي" په نوم يو کتاب د پښتو په منځني بحر کې په دولس څپزه مثنوي نظم کړی دی. دغه کتاب ځيني نور شعري فورمونه هم لري، مگر بنيادي متن يې مثنوي دی. دده دغه منظوم اثر په ۱۳۱۹ هـ ق کې دتهال سنگ له خوا په ۳۲ مخونو کې په لاهور کې چاپ شوی دی.

د پيل بيتونه يې دادي:

اول حمد وایم د پاک پروردگار   په هر دم په هر قدم لیل النهار
بیا درود په محمد خیر الوراء دی   چې مبداء د کل جهان اعلی اولادی
همدارنگه امان گجراني د خوار لسمې هجري پيرۍ داو لې نیمایې خوږ ژبی
پښتو شاعر تیر شوی دی. (۵۹) نوموړی په کیسي لیکلو کې لوی قدرت درلود.
نومړی شاعر څلور منظومې کیسې په پښتو ادب کې منظوم کړې دي. (۶۰) ددې
څلورو کیسو څخه یوه د کل صنوبر کیسه ده چې د غزل - قصیدې او مثنوي په
چوکاټ کې یې لیکلې او د کیسې د ختمیدو پورې همدغه درې ډوله عروضي
فورمونه تعقیب کړي دي. دغه قصه دده دمخه طالب رشید په ۱۱۹۴ هـ ق کې
د پښتو په لنډ بحر کې د مثنوي په بڼه ویلې وه. امان گجراني دغه کیسه داردو
څخه په پښتو ژباړلې او د کیسې د نظمولو نیټه داسې څرگندوي:

ما امان کیسه کړه خلاصه ماریگرو   فروري اتم تاریخ یې مقرر و
سن پوره نولس سوه دوکاله گوره   عیسوي سن چې یادیري زما وروره
زه امان گوجراني جوهر فروش یم   نه مشکني ساتم نه خانه بدوش یم
دامان گجراني پاتې درې منظومې کیسې د پښتو په منځني بحر کې په دولس
څپزې مثنوي ویل شوې دي چې دهرې کیسې بیلگه په لاندې ډول راوړم:

الف: د شهزاده بهرام او گل اندامه: منظومه کیسه په لاندې بیتونو پیل
کيږي:

حمد ثنا وایم اول د پاک سبحان   بیا درود په پاک نبي آخر زمان
چې دنیا یې کړه دده په مخ اباده   شفاعت مې یې نصیب کړې بامراده
دغه منظومه کیسه دمیا حاجي محمد عبدالخالق له خوا په خورشید عالم پریس
لاهور کې په ۵۶ مخونو په ۱۹۶۶ ع کال کې چاپ شوې ده:

ب: د "ملک محمد گیتی افروز" کیسه چې له اردو څخه یې په پښتو ژباړلې ده
په لاندې بیتونو پیل کيږي:

حمد ثنا وایم اول دپاک سبحان   بیا درود په پاک نبي اخر زمان
 رب دنیا کرله دده په مخ اباده   مناسب کول زموږ سره حیا ده
 دکیسې دتالیف او ترجمې په برخه کې وایي :
 په شمار دیرشمه ورځ ددسمبر وه   اوسن نولس سوه اوه ښه معتبر وه
 چې مې ختم دا قصه په پښتو کرله   داردو نه مې پښتو ظاهر وله
 دغه نوموړې کیسه دمیا حاجي محمد او عبدالخالق له خوا په مقبول عام پریس
 لاهور کې په (٦٤) مخونو کې چاپ شوې ده :
 ج : هزار حیف چې په فسانه غم آمود مشوره ده :
 دغه کیسه امان گجراني له اردو څخه په ١٩١٢ ع کال کې په پښتو ژباړلې ده .
 لومړی ځل په لاهور او دوهم ځل په پېښور کې چاپ شوې ده . دچاپ په برخه
 کې دپښتو کتاب ښود (٤٢) مخ کتلاي شی . (٦١)
 فسانه غم آمود په لاندې بیتونو پیل کیږي :
 نن مې بیا دزړه بلبل ثنا گویان دی   سحر خیز دباغیچې دپاک سبحان دی
 گوناگون نغمې کوي په چنهار سروي   مشغل په لوی صفت دپاک اکبر ی
 همدارنگه د ١٣٢٣ هـ ق په شاوخوا کې دپېښور دواښه کې چراغ دین دپښتو
 ژبې خوږ ژبی شعر تیر شوی او دوخت په مروجو علومو کې دښو معلوماتو خاوند و .
 (٦٢) دده هغه منظوم اثار چې دپښتو په منځنۍ بحر کې په دولس څپیزې مثنوي
 نظم شوي دي په لاندې ډول دي :
 ١ یو کتاب چې څلور منظومي کیسې : (قصه شمشاد - قصه دختر قاضي -
 کرامت حسنین - فقیر بعداد) پکې راغلي دي ، څلور واړه یې دشیخ عطار له یوه
 یارسي کتاب څخه دمثنوي په قالب کې په پښتو اړولې اوله ژباړې څخه یې په
 ١٣٢٣ هـ ق کال فارغ شوې دی . (٦٣)
 دنوموړې شاعر څلور واړه منظومي کیسې په یوه پښتې (وقایه) کې ددیوان
 کهرک سنگ اولال سنگ له خوا په (٤٤) مخونو کې دلاهور په کارونیشن مطبعه کې
 خپرې شوې دي (٦٤) اوس دنوموړې چاپي کتاب دهرې منظومي کیسې بیلگه
 گرانو لوستونکو ته وړاندې کوم :
 الف : دشمشاد قصه : دمنظوم چاپي کتاب داوول مخ څخه شروع کیږي او تر
 ١٧ مخه پورې دوام کوي . نوموړې کیسه په لاندې بیتونو پیل کیږي :
 دثنا خاوند زما هغه بادشاه دی   هر بادشاه دده په درباندي گدا دی
 څوک روان کړي دایمان دیوه په لاس   څوک په کنده دجهنم کې کړي راخلاص

ب : آغاز داستان دختر قاضي : دنوموړی چاپ کتاب له ۱۸ مخ څخه پیل او تر
 ۲۳ مخ پورې دوام کوي د کيسې د پیل بیتونه يې دادي :
 اول ژبه خو نوم په نوم درب چې مې سرکاندي دزړه واړه مطلب
 چې په اسم مې درب قلم پکې دی په بدن کې مې زړگی دننه یخ دی
 ج : کرامت حسنین : دغه منظومه دولس څپيزه مثنوي د چاپي کتاب د ۲۴ مخ
 څخه پیل تر ۳۶ مخه پوري رسېږي د کيسې د پیل بیتونه دادي :
 زما خدای دی هسې رنگه لاشريکه په صراط يې جوړه کړله لارباریکه
 په زمین که په آسمان که په هر ځای دی داچې څه دی دا واړه د خدای دی
 د : فقير بغداد کيسه : دغه منظومه دولس هجايي مثنوي له ۳۷ مخ څخه شروع
 کېږي او د ۴۴ مخ پورې رسېږي . د پیل بیتونه يې دادي :
 خدایه ستا د صفت باغ مې په نظر شو زما زړه لکه بلبل پکې راسر شو
 تا آسمان قايم مقام پاس په هوا کړ بیا په ستورو دې نیلی آسمان زیبا کړ
 ۲ : گلدستهء حیدري : دغه منظومه دولس هجايي مثنوي چې د حضرت علي په
 جنگ نامه مشهوره ده ، یوه فوکلوري کيسه ده چې د گل محمد او محمد اکرم له
 خوا په ۱۲۸ مخونو کې په ۱۹۱۰ = ۱۳۲۸ هـ ق کال د لاهور په اسلامي پريس کې
 چاپ کړیده . (۶۵) دامنظومه فوکلوري کيسه په لاندې بیتونو پیل کېږي :
 اول نوم اخلم درب په خپل زبان شکر داچې يې پیدا کړم مسلمان
 په دوه حرف يې پیدا زمکه آسمان کړه مقرريې په هر چا فرشته گان کړه
 ۳ : د "اله دين چراغ" : دغه یوه خیالي کيسه ده چې په چین کې دیوه درزي
 دزوی او دمصر دیو جادوگر حال بیانوي د چراغ دين دالله دين کيسه په ۸۰ مخونو
 کې په ۱۳۴۵ هـ ق کال د تاجرانو له خوا په لاهور کې چاپ شوې ده (۶۶) . د پیل
 بیتونه يې دادي :
 راوي کړی روايت په خپل زبان دی ما فقير ترې نقل کړي په داستان دی
 راوي زر قلم په لاس کې ورته سم کړه داقصه داله دين په نن رقم کړه
 ما قلم که ورته قط په چاقو باندې قصه کړم داله دين دخلکو وړاندې
 همدارنگه غلام احمد د پېښور دنوښار اوسیدونکی په ۱۳۲۵ هـ ق کال کې دشيخ
 رحمکار کاکا صاحب عليه الرحمه مناقب د پښتو په منځنۍ بحر کې په دولس څپيزې
 مثنوي په پښتو منظوم ویلی دی . (۶۷) د کاکا صاحب مناقب په ۱۴ مخونو کې
 د دیوان کهرک سنگ او جکت سنگ له خوا په لاهور کې چاپ شوي او چاپ نسحه
 يې د ښاغلي رفیع په ځاني کتابتون کې شته .

دغه منظومه په لاندې بیتونو پیل کېږي :

په نامه دهغه خدای مې دایان دی
چې یو نوم یې په نومونو کې سبحان دی
چې فرمان یې په قلم باندې دکنو شو
زر په سرباندې روان په خای دپښو شو
دتالیفولو نیټه یې داسې څرګندوي :

مناقب [کتاب] خلاص په دیرشم درمضان
عین وخت دماریکروښه عیان
سنة دیارلس سوه وه پنځه ویشته کاله
ماوی بس که مه لیکه له دې احواله
همدارنگه عبدالکریم مرباني دملامام گل زوی دغزني د (جامراد)
اوسیدونکی په قوم مرباني پښتون و چې داعلیحضرت امان الله خان دواکمنۍ په
وخت کې یې په غزني کې ژوند کاوه . عبدالکریم مرباني دپښتو خوږ ژبی شاعر وپه
۱۳۴۰ هـ ق کال یې دورقه او گلشاه قصه له پارسي نه په روانه پښتو ژباړلې ده. دغه
کیسه دده دمخه ملا احمد جان دمرداني هم نظم کړې ده ، د عبدالکریم دغه
منظوم اثر دژباړې نه وروسته په ۱۳۴۶ هـ ق کې دمولوي غلام محمد ملتاني په
مرسته دلاهور په کریمي پریس کې په ۹۶ مخونو کې خپور شوی دی . چاپي
نسخه یې دښاغلي حبیب الله رفیع په خاني کتابتون کې موجوده ده .

دبیتونو شمیر یې تر دووزرو پورې رسېږي او دپښتو په منځني بحر کې په دولس
څپیزې مثنوي ویل شوی دی . دکیسې په پیل کې حمد ، نعت ، منقبت ، دوخت
دباچا ستاینه دغزني دحاکم یادونه او ورپسې په کیسې پیل شوی ، دکیسې په پای
کې دخپل خان معرفي او دځینو شاعرانو یادونه کوي، وروسته دغزني اولیا ستایي ،
اوپه مناجات خپله کیسه ختموي. د عبدالکریم مرباني کیسه په لاندې بیتونو پیل
کېږي : (۶۸)

بسم الله ابتدا کړم په نام درب
حمد ثنا وایم درب په روزشب
چې رحمان دی او رحیم دی هم غفار
بل حافظ دی او ناصر دی هم ستار
دپای بیتونه یې دادي :

اوبیا وښه تمام اهل اسلام
خصوصاً اقربای هم الکرام
خود به پاتې شي سیاهي په کاغذباندي
هم (به) شي عبدالکریم ترخاورولاندي
همدرانګه اسحق دپښتو په منځني بحر کې په دولس څپیزې مثنوي د شهزاده
جهانگیراوشهزادې گل رو په نوم یوه قصه منظوم کړې ده . نوموړی شاعر په سرحد
کې ژوند کاوه . او خپله کیسه یې په ۱۹۲۲ ع = ۱۳۴۰ هـ ق په نظم کړې ده . دی
په یوه بیت کې دخپلې منظومې کیسې دتالیف نیټه داسې ښيي :

سنة انيسوبائيس کې خلاص کتاب شو* له دې حال ځينې خبر چې هر احباب شو

دغه منظومه کيسه دديون کهرک سنگ او لال سنگ له خواپه مطبعة صابر الکتریک پريس لاهور کې په ٦٤ مخونو کې خپره شوې ده . چاپي نسخه يې بناغلي حبيب الله رفيع په ځاني کتابتون کې شته . دپيل بيتونه يې دادي :

دثنا لایق مې هغه لم یزل دی چې جهان یې پیدا کړی په یو ځل دی
ده چې کن کړ فیکون واړه جهان شو مخلوقات پکې همه واړه روان شو
عبدالخالق اخلاص دملاجان اخوندزاده زوی په خټه ساپی دبرچغه سرای د دیووز کلی اوسیدونکي په ١٣١٩ هـ ق کال کې درجب المرجب په میاشت دجمعی په ورځ په دیوز کلي کې زیږیدلی دی ، پلار یې عالم سړی و . دخپل زوی له پاره یې داسې نوم وټاکه چې درجب المرجب دحروفو په یو ځای کولو سره دجمل په حساب دده دتولد تاریخ جوړیږي اخلاص پارسي او عربي کتابونه له خپل پلار څخه او حدیث او تفاسیر یې بل ځای لوستی دی . دی صوفي مشربه سړی و . بې تکلفه ژوندیې ډیر خوښ و . دپښتو ادب میني او علاقې پښتو شعر ویلو ته مجبور کړ . ده په ١٣٠٢ ش کال په دولتي چارو کې لومړی قدم کښېښود او دنظامي کنړک کاتب مقرر شو او دکنړ کمشری تر رتبې ورسید . په ١٣١٠ هـ ش کال په رسمي توګه دپښتو ټولنې غړی وټاکل شو . وروسته بیا دمشرقي اتحاد داخبار معاون شو څه موده وروسته بیرته دپښتو ټولنې دلغاتو څانګې دمدیر په حیث مقرر شو تردې وروسته یې له رسمي چارو څخه لاس اخیستی دی .

اخلاص ډیر منظوم او منشور آثار لري چې دکابل په مجلو ، اتحاد مشرقي او دهیواد په نورو اخبارونو کې خپاره شوي دي . (٦٩)

بناغلي حبيب الله رفيع په پښتو ژبې او ادب مين غښتلي ليکوال داخلاص يوه زړه چاپي منظومه پښتو حماسه په ٩٤ مخونو کې پخپل هاند او کوشش په لاس راوړې ده . چې دتالیف نیټه يې (١٣٠٢ = ١٣٤١ هـ ق) کال دی . نوموړی زړه چاپي نسخه په یوه پښتې (وقایه) ادوی منظومې د (استقلال) او (گلشن رنگین) په نومونو کې لري . چې دلومړۍ منظومې ویونکي عبدالخالق او ددوهمې منظومې ویونکي سید عبدالغفار نامي دی .

په دې زړه چاپي نسخه کې ځای په ځای . . . . . مقامونه ، او رباعي هم شته . داستقلال تر عنوان لاندې منظومه دقافیوي رعایت له مخې دولس څپزه مثنوي ده دزړې چاپي نسخې له اول مخ څخه شروع کیږي او تر ٧٩ مخ پورې دوام کوي

دغه منظومه حماسه د استقلال په جهاد کې د کونړ او چترال محاذ کې چې تورياليو پښتنو دميرزمانخان په مشري پکې گډون کړی و، دهغوی دتورې او ميرانې څه بحث کوي چې انگريزي استعماري دولت ته يې خوله ماتونکي گذارونه ورکړي و د (گلشن رنگين) منظومه دزړې چاپي نسخې د ۷۹ مخ څخه شروع کيږي او تر ۹۴ مخ پورې دوام کوي يوازې ۷۹ مخ يې ۱۴ څپيزه مثنوي او نوره پاتې برخه يې دولس څپيزه مثنوي ده.

دسيد عبدالغفار په نوم يو شاعر په پښتانه شعرا گډرېم ټوک ۱۳۴۲ کال ۲۷۷ ګڼه ۸۱۲ مخ کې معرفي شوی چې تر ۱۳۳۵ هـ ش پورې ژوندی و او دبر کونړ داسمار، په شال نومي کلي کې زيږيدلی او هلته يې ژوند کاوه. له يوې خوا د عبدالخالق اخلاص هغه او له بلې خوا داسمار دسرحدي ولسوالۍ سړی و. چې هستوګنځی يې دغزا محل ته نږدې و، کيدای شي چې دگلشن رنگين شاعر دې همدغه د شال سيد عبدالغفار وي. له بلې خوا داوسنی ليکوال په لومړۍ ټوک کې د عبدالخالق اخلاص په آثارو کې د (گلشن رنگين) په نامه ديو اثر يادونه شوې ده خود کتاب له ليدلو څخه څرګنده شوه چې گلشن رنگين د سيد عبدالغفار دی چې د عبدالخالق اخلاص له (استقلال) سره يوځای په يوه وقايه کې خپور شوی دی. (۷۰) زه ددې تاريخي واقعيت درابرسيره کولو او څرګندولو وياړ او افتخار ښاغلي رفيع صاحب ته دزړه له کومې تبریک وایم او هغه بيلګې چې ددواړو منظومو يې ماته راکړي دي دمثنوي مرستې مننه کوم.

دادی د (استقلال) دمنظومې ۱۲ هجايي حماسي او (گلشن رنگين) بيلګې په لاندې توګه راوړم:

الف: د استقلال: منظومه دولس هجايي مثنوي په لاندې بيتونو د جهاد برخې ته رارسېږي:

خدا يرو دغه معلومېږي له اوله	چې دچا طالع وي نيکه له ازله
د انسان دي معلومېږي راشه دلې	په جبين کې دهر چا طالع وي کښلې
ب: د (گلشن رنگين) دولس څپيزه مثنوي په لاندې بيتونو شروع کيږي:	
زار قربان شم ستاله ټوله خاندانه	نوابي دې مبارک شه لويه خانه
زه يو عرض دتقصير لرم وټاته	که دا عرض مې قبول کړې عالي ذاته
دلبر جان مومند دڅوارلسمې پېړۍ اواسطو يو خوږ ژبی شاعر تير شوی دی.	
نوموړی دپېښور په شاوخوا کې دمومندو دتبی دبروسوړيز کلي اوسيدونکی و. ده بزکري کوله او دشعر ويلو روانه طبعه يې درلوده.	

دلبرجان مومند دسبزپري - زرد پري او دسراند يې دشهزاده كيسه د (گلدسته دلبري) په نامه دخپلو ملگرو فضل ودود اوبرهان الدين په غوښتنه له يوه پارسي كتاب څخه دپښتو په منځني بحر کې په دولس څپيزې مثنوي په خوږه ژبه اړولې ده . دلبرجان په كيسه ليکنه کې دملانعمت الله پيرونکاري . او دکيسې دهرې برخې تر خلاصيدو وروسته دوه يا درې تمهيدې بيتونه راوړي چې ډير تاثر ناک وي . دى ځاى په ځاى په كيسه کې غزلې چاربيتې لوبې - لنډې له موضوع سره مناسبې راوړي چې دکيسې خوند او مزه نوره هم زياتوي .

دلبرجان (گلدسته دلبري) په ۱۳۴۹ هـ ق کال ددوهمې خور (ربيع الثاني) په ۲۹ نيټه پاى ته رسولې ده . (۷۱)

(گلدسته دلبري) د عبدالسلام له خوا په ۱۵۲ مخونو کې په محمدي پريس لاهور کې خپره شوې ده . (۷۲)

گلدسته دلبري په لاندې بيتونو پيل کېږي :

نخشبند دقراطيسو داخبار	نخلبند دفراديسودا قمار
مرتسم هسې قرطاس د حکايت دى	دلته ايښى يونهال دروايت دى
او په دې بيتونو پاى ته رسيږي :	

چې قلم زما فارغ شوله رقمه	دربخيز الثاني وه يو کم ديرشمه
ختمه شوې (چې) گلدسته دلبري وه	ديارلس نيم سوه يو کم سنه هجري وه

ملا احمد جان دپېښور دواوې په (مردانه) کې ژوند کاوه ، نوموړى دڅوارلسمې هجري پېړۍ داواسطو شاعر تير شوي دى . ده ډيرې قصې دمنثوي په قالب کې نظم کړې دي . نوموړي ته به دپېښور دقصه خوانى کتاب فروشانو دقصو نظمولو فرمايش ورکاوه ، ده به قصې نظمولې او تاجرانو به چاپولې او څنه حق الزحمه به يې ده ته هم ورکوله . (۷۳)

دده هغه منظوم آثار چې دپښتو په منځني بحر کې په ۱۲ څپيزې مثنوي ويل شوي دي په لاندې ډول دي :

۱: قصه (شهزاده شپروبه) په دغه كيسه چې په سمين عذاره ملکه سره مشهوره ده ، دغه كيسه ددوومينانو دميني او دميني دستونزو كيسه ده چې ملا احمد جان په دولس څپيزې مثنوي نظم کړې ده .

دغه منظومه کيسه دمحمد صادق له خوا په ۱۳۵۰ کې دلاهور په رفيق عام پريس کې په (۹۶) مخونو کې چاپ شوې ده . (۷۴) دغه كيسه په لاندې بيتونو شروع کېږي :

افتتاح کرم په نامه دهغه پاک   چې بي ستنې ودرولې دي افلاک
گرځولې پکې ده ديوه دسمر   ټول جهان دی په دې باندې منور
۲: قصه (شهزاده بهرام گورابن شاه فارس وپري حسن بانو) :

دغه يوه فوکلوري کيسه ده چې ملا احمد جان په دولس هجايي مثنوي نظم
کړې ده . دغه منظومه د حاجي فضل احد له خوا په ۶۴ مخونو کې په حميديه
الکتریک پريس پېښور کې چاپ شوې ده . (۷۵)

د ثنا لایق زما رب الجلیل دی   چې یخ کړونکی د آتش دخپل خلیل دی
اورېې کړ په ابراهیم باندې گلزار ښه   خپل قدرت یې په خوشانې کړ اظهار ښه
۳: قصه (شهزاده قمر الزمان) :

په دغه کيسه کې د قمر الزمان دمینې او ژوند داستان راغلی دی . دغه کيسه ملا
احمد جان په دولس خپيزه مثنوي ويلې او د عبدالحکیم او محمد جاوید له خوا په
۱۳۶۹ کال په ۲۶ مخونو کې د پېښور په منظور عام پريس کې خپره شوې ده . (۷۶)
د کيسې د پیل بیتونه دادي :

د ثنا لایق زما هغه بي نیاز دی   چې دی هر مشکل کشا او سبب ساز دی
په اوبو کې داوبو مخلوق ساتينه   سمندر له روزي اور کې ورکوينه
۴: (طوطي نامه) : دغه کيسه هم نوموړی شاعر په دولس خپيزه مثنوي کې
منظوم کړې ده . يوه نسخه يې چې دميا حاجي محمد ، عبدالخالق او فضل مالک
د پېښور د قصه خوانۍ بازار تاجرانو په سرحد الکترونیک پريس پېښور کې خپره کړې
(۸۰) مخونه لري . (۷۷)

دغه منظومه کيسه په لاندې بیتونو شروع کېږي :

ژرښه پورته شه قلمه طوطي خیره   د قصو په باغ کې وگرځه چاپیره
د قصو په باغ کې وکړد هر خوا سیل   څو کلونه راله راوړه د جانبیل
۵: (قصه شهزاده بلند اقبال وشهزادی قمر جبینه) : داهم دنوموړي شاعر
منظومه کيسه ده . چې په دولس خپيزه مثنوي يې په نظم ويلې ده . يوه نسخه يې
حاجي محمد عبدالخالق او فضل مالک په حميديه پريس پېښور کې خپره کړې چې
(۴۸) مخه لري . (۷۸)

دغه منظومه کيسه په لاندې بیتونو پیل کېږي :

اول ووايه ثناد خاوند پاک   چې بي ستنو يې ودرولی دی افلاک
مخلوقات يې پیدا کړی رنگ په رنگ دي   څوک ښايسته دي په جوسه وڅوک بدرنگ دي

٦: (قصه شهزاده فلک نازو شهزاده خورشید آفرین) : دغه کیسه هم په دولس
 څپیزه مثنوي نظم شوې ده . یوه نسخه یې حاجي محمد - عبدالخالق وفضل مالک
 د پېښور د قصه خوانۍ تاجرانو د لاهور په مقبول عام پریس کې خپره کړې ده . چې
 ۲۳۲ مخونه لري . (۷۹)

قصه په لاندې بیتونو پیل کیږي :

د ثنا لایق مې هغه پاک متان دی   چې بي سترو ودرولی پاس آسمان دی
 په هوا یې پاس آسمان دی ودرولی   فرش دزمکې په اوبو دی غوړولی
 ۷: (قصه شهزاده ورقه گلشاه) : دغه کیسه هم په دولس څپیزه مثنوي کې نظم
 شوې ده . یوه هغه نسخه یې چې میا عبدالخالق په ۱۳۵۸ کې د پېښور سرحد
 الکتریک پریس کې خپره کړې (۶۴) مخه لري . (۸۰) د کیسې د پیل بیتونه یې دادي:
 بسم الله کوم شروع په نوم د خدای   چې هغه دی دهر چامشکل کشای
 الرحمن دی بخشنده د کنه کارو   الرحیم دی مهربانه په خوا رزارو

۸: (قصه شهزاده ممتاز) : دغه کیسه د شاعر دنورو کیسو په شان په ۱۲ څپیزه
 مثنوي نظم شوې ده . یوه هغه نسخه یې میر محمد د پېښور د قصه خوانۍ بازار
 تاجر په مطبعه اسلامیه ستیم لاهور کې په ۱۳۲۹ کې خپره کړې ده . (۸۱)
 د پیل بیتونه یې دادي :

اول وایم حمد ثنا د کردگار   چې خور رور باندې روا کړې لور په پلار
 رور په خور باندې روا کړی خور په رور   اوبیا دواړه وي پیدا دیوې مور
 همدارنگه راحت الله چې په راحت زاخيلي شهرت لري د پښتو ادب کې
 د خوارسمي هجري پېړۍ په دوهمه نیمایي کې د پښتو خوږ ژبی شاعر تیر شوي
 دی . (۸۲)

نوموړی د سید قریح الله زوی دی چې د ۱۳۰۴ هـ ق کال بزړګي د میاشتي په
 څلورمه دنوښار په یوه کلي زاخیل کې زیږیدلي او په ۱۳۴۲ هـ ش = ۱۳۸۲ هـ ق
 کال مړ شوی دی . ده د تحصیل د دورې نه وروسته دخپل ورور دمړینې د غمجنې
 پېښې نه وروسته په شعر یلو لاس پورې کړ . نوموړی ډیر آثار لري . دده له منظومو
 آثارو څخه چې د پښتو په منځني بحر کې یې په دولس څپیزې مثنوي ویلې ده د
 سیف الملوک کیسه ده په دغه منظومه کیسه کې ځینې نور شعري فورمونه، لکه
 غزلې ، او قصیدې ځای په ځای هم راغلې دي .

دده دغه منظومه کیسه تر اوسه دوه ځلې چاپ شوې ده . لومړی ځل په ۱۳۳۰
 هـ کال په (۲۰۰) مخونو کې په لاهور او دویم ځل په پېښور کې چاپ شوې ده . (۸۳)

دده منظومه کیسه په لاندې بیتونو پیل کیږي :

ده شروع په نوم دهغه پاک سبحان   چې مالک دی هم د کون هم د مکان
دی خالق صانع د دواړو جهانونو   دی بڅښوونکی دی دواړو کناهونو
اوپه دې بیتونو پای ته رسیږي :

له راحت نه داسې درومي خپل جانان   ته به   وایي هډونه په جهان
میر حیدر چې تخلص یې ناظم دی په ۱۲۷۷ هـ ش کال په کتواز کې زیږیدلی .
نوموړی د کندهار ولایت دارغنداو په جوي لاهور کې اوسیده ، پلار اونیکه یې هم
شاعران تیر شوي دي . ده ډیر آثار منظوم لیکلي چې د لیکل شوو آثارو د بیتونو
شمیر یې تقریباً شپیتو زرو بیتونو ته رسیږي . ده د افغانستان تاریخ د اسلام دمخه پیاد
امیر شیر علیخان تر زمانې پورې منظوم لیکلي دي . یوازې د غوریانو او کورګانیانو
دورې ترې پاتې دي . میر حیدر ناظم دغه نوموړی منظوم تاریخ په ډیر شو کلونو
کې پای ته رسولی او په اتو ټوکو کې یې راټول کړي دي چې دغه منظوم تاریخ
اته قلمي ټوکه د افغانستان د علومو اکاډمۍ په کتابخانه کې موجودې دي . (۸۳)
دغه اته ټوکه په لاندې ډول دي :

- ۱ د افغانستان تاریخ مخکې د اسلام څخه لومړی ټوک .
- ۲ د افغانستان تاریخ مخکې د اسلام څخه دویم ټوک .
- ۳ په افغانستان کې د اسلام د ظهور تاریخ دریم ټوک .
- ۴ د افغانستان د ۱۹ پېړۍ تاریخ څلورم ټوک .
- ۵ د احمدشاه بابا - میرویس نیکه تاریخ پنځم ټوک .
- ۶ د افغانستان تاریخ پښتو شاهنامې شپږم ټوک .
- ۷ پښتو شاهنامه یاد افغانستان منظوم تاریخ اووم ټوک .
- ۸ د افغانستان منظوم تاریخ تیمورشاه ، زمان شاه اتم ټوک .

د قلمي نسخې د اول ټوک په لومړۍ صفحه د ناظم په قلم په سره خط باندې
د اتو ټوکو د بیتونو شمیر (۳۵۰۰۰) ښودل شوی دي . دغه پورتنی منظوم اته ټوکه
تاریخونه د نظم د شکلي سکبت له مخې د پښتو په منځني بحر کې په دولس څپیزې
مثنوي منظوم شوي دي زه یوازې د لومړي ټوک څو ډیل بیتونه دیلګې په ټوکه
راوړم او دنورو ټوکونو د نومونو په یادونو اکتفاء کوم . لومړی ټوک په لاندې بیتونو
پیل کیږي :

بشروو فکري په دې خبره وړاندې   چې د خیال فکر په زور په مرسته باندې
په یو شي چې به خیال راغی دانیک بخته   بیا به سوساعی چې بل ګام کښیږدي مخته

مغلقات د لرغون ژوند په خان حاصل کړي له دې وروسته به په خان خیال دکامل کړي
 له یوزرو بیا تر شپږو زرو پورې ددې میان توره پرده که به یو لوري
 مرحوم عبدالخالق خلیق د حافظ عبدالحق زوی دمحمد مسعود لمسی په خټه
 خټک پښتون چې په ۱۳۱۳ هـ ق کال کې ماتې شریف کې زیږیدلی و او په ۱۳۵۶
 هـ ش = ۱۳۹۷ هـ ق کال یې له دې فاني دنیا څخه د تل له پاره سترگې پټې کړې .
 نیکه یې د سوات د مرشد میا عبدالغفور صاحب مرید و .

مرحوم خلیق له ماتې نه پېښور ته راغی او په پېښور کې یې دکتاب پلورلو
 تجارت کاوه . ده په کوچنیوالي دوخت مروجہ علوم په مختلفو ځایونو کې د بیلو
 بیلو کسانو څخه لوستی دی نوموړی پښتو ژبې قوي لیکوال او شاعر تیر شوی دی .
 مرحوم خلیق صاحب د (زه او زما زمانه) تر عنوان لاندې یو کتاب په پښتو ژبې
 په منځني بحر کې په دولس څپیزې مثنوي منظوم کړی دی . دغه کتاب ۱۶۰
 مخونه لري ، چې شپږ لومړنۍ مخونه یې منشور او دکتاب د پای دوه مخونه یعنې
 ۱۵۹-۱۶۰ مخه یې غزلې دي . نور کتاب دنظم دشکلي سکښت له مخې په منځني
 بحر کې دمثنوي په بڼه په نظم ویل شوي دي .

مرحوم خلیق په دې منظوم کتاب کې دخپلې کورنۍ مفصله معرفي ، هغه
 پېښې چې دده په حیات کې منځ ته راغلې او هغه ناخوالې چې دی ورسره په
 ژوند کې مخامخ شوی دی دهغو څخه مفصل حکایت کوي . (۸۴)

د خلیق صاحب دغه منظوم اثر په اداره اشاعت سرحد پېښور کې په
 ۱۹۶۸ = ۱۳۸۷ هـ ق چاپ شوی دی .

دادی دده دکتاب (زما د مشرانو او کورنۍ حالات) تر عنوان لاندې خوبیتونه
 دبیلګې په توګه راوړم :

زه په خټه یم پښتون په ذات خټک	د قبلي په لور آبادیم داتګ
اکوړي کې مې میشته وومشران	دوی نیکان وو عالمان وو صالحان
محمد مسعود صاحب زما نیکه و	په سیرت او په صورت له ډیرو ښه و
دسکهانو بادشاهي وه هغه ان	چې ظلمونه یې کول په مسلمان
چې دملک مسلمانان ترې شو ډیر تنګ	نویې وکړه فیصله چې وکړي خټګ
او دکتاب دپای بیتونه یې د (آخري سلام) تر عنوان لاندې دادي :	

زه سلام وایم په هغه محبانو	په هغو خپلو خپلوانو او یارانو
چې زې خوش یم او زه ډیر ورته ګران	په ماګران دي زه ددوی یم قدردان
خصوصاً چې چا دملک کړی خدمت وي	دپښتو ژبې سره یې محبت وي

ننگ يې کړی په وطن او پښتون قام وي   ورسره يې خدمت کړی داسلام وي
چې څوک مړ وي دوی دې خدای کاندې مغفور   اوژوندی دې خدای همیش لري مسرور
په آخر کې عفو غواړم له مولانه   زه پخپلو گناهونو یم پښیمانه
خدایه ته زما نصیب خپله رضا کړې   سرخرومې په عقبی اوپه دنیا کړې

ماخذونه :

- (۹) - حبیبی ، پوهاند عبدالحی ، پښتانه شعرا ، لومړی ټوک ، کابل ، ۱۳۲۰ ش کال چاپ ، ۹۶-۹۷ مخونه .
- (۱۰) - خټک ، خوشال خان ، سوات نامه ، دافغانستان دعلومواکادمۍ کابل ، ۱۳۵۸ ش کال ، (دپوهاند حبیبی په سريزه او څرگندونه) .
- (۱۱) - خټک ، خوشال خان ، بازنامه ، پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۲۲ ش کال (دپوهاند رښتين په تصحيح او اهتمام) .
- (۱۲) - خټک سکندر خان ، لیلی ومجنون ، دافغانستان دعلومو اکادمۍ ، کابل ۱۳۵۸ ش کال ، ۱-۲۰ مخ پورې ددوست شنواري په سريزه . همدارنگه وگ : رفيع ، حبيب الله ، ادبي ستوري ، دوهم ټوک ، کابل ، ۱۳۵۹ ش کال ، ۳۲۵-۳۳۴ مخونه .
- (۱۳) - حبیبی ، پوهاند عبدالحی ، پښتانه شعرا ، لومړی ټوک ، کابل ، ۱۳۲۰ ش کال ، ۳۵۴-۳۵۵ مخونه .
- (۱۴) - حبیبی ، پوهاند عبدالحی ، پښتانه شعراء لومړی ټوک ، کابل ، ۱۳۲۰ ش کال ، ۱۸۸-۱۸۶ مخونه .
- (۱۵) - حبیبی پوهاند عبدالحی پښتانه شعراء ، لومړی ټوک ، کابل ، ۱۳۲۰ ش کال ، ۲۳۲-۲۴۲ مخونه .
- (۱۶) - خليل ، هميش ، ورکه خزانه ، لومړی ټوک ، پېښور ، ۱۹۶۰ م کال ، ۲۳۴ مخ .
- (۱۷) - وگ د " شاه گدا " پېښور چاپي نسخې ، ۴۸ مخ .
- (۱۸) - رفيع ، حبيب الله ، پښتو پانگه ، دوهم ټوک ، کابل ، ۱۳۵۶ ش کال ، ۷۸۷-۷۸۸ مخونه ، ۱۳۰۶ پرله پسې نمبر .
- (۱۹) - دغه کلی اوس هم په همدې نامه دکندهار ختيځ ته دښېرو ميلو په فاصله دکابل کندهار دلوۍ واټ په غاړه موقعيت لري . وگ

هوټک، محمد، پټه خزانه، کابل پوهنتون، ۱۳۵۶ ش کال، د ۷۵ مخ پایلیک.

(۲۰) - هوټک، محمد، پټه خزانه، کابل پوهنتون، ۱۳۵۶ ش کال، ۷۴-۸۴ مخونه.

(۲۱) - رشاد، پوهاند عبدالشکور، دځمکنو میاعمر (رح) کابل، ۱۳۶۰ ش کال، د ۴۵ مخ پایلیک.

(۲۲) - وگد دپورتني اخځ ۴۵-۵۰ مخونه.

(۲۳) - حبیبی، پوهاند عبدالحی، پښتانه شعراء، لومړی ټوک، کابل، ۱۳۲۰ ش کال، ۳۵۱-۳۵۵ مخونه.

(۲۴) - رفیع، حبیب الله، پښتو پانگه، دوهم ټوک، کابل، ۱۳۵۶ ش کال، ۷۷۰ مخ، ۱۲۷۹ پرله پسې نمبر.

(۲۵) - پښتو آریانا دایرة المعارف، دیارلسم ټوک، کابل ۲۲۵۵ مخ.

(۲۶) - رشاد، پوهاند عبدالشکور، دځمکنو میاعمر (رح)، کابل، ۱۳۶۰ ش کال، ۶۹-۸۱ مخونوپورې.

(۲۷) - وگد: دپورتني اخځ ۷۶ مخ.

(۲۷) - رښتین، پوهاند صدیق الله، پښتانه شعراء، دوهم ټوک، کابل ۱۳۲۱ ش کال ۴۳۷-۴۴۲ مخونه.

(۲۸) - پښتو ټولنه، پښتانه شعراء، دریم ټوک کابل، ۱۳۴۲ ش کال ۷۱۶ مخ.

(۲۹) - رفیع حبیب الله، ادبي ستوري، لومړی ټوک، کابل، ۱۳۵۳ ش کال، د ۹۸ څخه تر ۱۰۰ مخونوپورې.

(۳۰) - هیوادممل، زلمی، فرهنگ زبان وادبیات پښتو، کابل، ۱۳۵۶ ش کال، ۹ مخ.

(۳۱) - رفیع، حبیب الله، پښتو پانگه، لومړی ټوک، کابل، ۱۳۵۴ ش کال، ۹۴-۹۵ مخونه، ۳۰۶ پرله پسې نمبر.

(۳۲) - رښتین، پوهاند صدیق الله، پښتانه شعراء، دوهم ټوک، کابل، ۱۳۲۱ ش کال ۴۹۶-۴۹۷ مخونه.

(۳۳) - (۳۴) - هیوادممل، زلمی، فرهنگ زبان وادبیات پښتو، ۱۶ مخ، همدارنگه دبشپړتفصیل او وضاحت لپاره وگد: کابل مجله، دریمه ګڼه

۱۳۶۰ ش کال ، " مولوی احمد دتنگي " تر عنوان لاندې دښاغلي برين
مقاله .

(۳۵) - هیوادمېل ، زلمی ، فرهنگ او ادبیات پښتو ، کابل ، ۱۳۵۶ کال ، ۱۰
مخ .

(۳۶) - رفیع ، حبیب الله ، پښتو پانگه ، دوهم ټوک ، کابل ، ۱۳۵۶ ش کال
۷۳۸ مخ ، ۱۲۲۶ پرله پسې نمبر .

(۳۷) - رفیع حبیب الله ، پښتو پانگه ، دوهم ټوک ، کابل ۱۳۵۶ ش کال ،
۷۴۰ مخ ، ۱۲۲۸ پرله پسې نمبر .

(۳۸) - رفیع ، حبیب الله ، پښتو پانگه ، دوهم ټوک ، کابل ۱۳۵۶ ش کال
۷۶۵ مخ ، ۱۲۶۹ پرله پسې نمبر .

(۳۹) - رفیع ، حبیب الله ، پښتو پانگه ، دوهم ټوک ، کابل ۱۳۵۶ ۷۵۷ مخ ،
۱۲۵۷ پرله پسې نمبر .

(۴۰) - هیوادمېل ، زلمی ، فرهنگ ادبیات پښتو ، کابل ۱۳۵۶ ش کال ، ۵۳
مخ .

(۴۱) - چاپي نسخه یې دښاغلي رفیع په خاني کتابتون کې موجوده ده هم
وګورئ : رفیع حبیب الله ، پښتوپانگه ، دوهم ټوک ، کابل ۱۳۵۶ ش کال ۶۹۴-
۶۹۵ مخونه .

(۴۲) - رفیع ، حبیب الله پښتوپانگه ، دوهم ټوک ، کابل ۱۳۵۶ ش کال ،
۴۱۸ مخ ، ۶۹۱ پرله پسې نمبر .

(۴۳) - وګد: دپورتني اخځ ۷۱۸-۷۲۰ مخونه ، ۱۱۹۴ پرله پسې نمبر .

(۴۴) - رفیع حبیب الله ، ادبي ستوري ، دوهم ټوک کابل ۱۳۵۹ ش کال ،
۱۹۸-۲۰۵ مخونه .

(۴۵) - رفیع ، حبیب الله ، ادبي ستوري ، دوهم ټوک ، کابل ۱۳۵۹ ش کال ،
۱۸۷-۱۹۵ مخونه .

(۴۶) - رفیع ، حبیب الله ، ادبي ستوري ، لومړی ټوک ، کابل ۱۳۵۳ ش کال
، ۱۱۴-۱۲۱ مخونه .

(۴۷) - اثر عبدالحليم ، تيرهير شاعران ، پېښور ، ۱۹۶۲ م کال ، ۲۶۳-۲۶۴
مخونه .

(۴۸) - هیوادمېل ، زلمی ، فرهنگ و زبان و ادبیات پښتو ، کابل ، ۱۳۵۶ ش
کال ، ۱۸۷ مخ .

(۴۹) - رفيع ، حبيب الله ، پښتو پانگه ، دوهم ټوك ، كابل ، ۱۳۵۶ ش كال
۴۱۶ مخ ، ۱۸۸ پرله پسې نمبر .

(۵۰) - رښتين ، پوهان و صديق الله ، پښتانه شعراء ، دوهم ټوك ، كابل ۱۳۲۱
ش كال ، ۶۳۹-۶۴۱ مخونه .

(۵۱) - هيوادمل ، زلمی ، فرهنگ زبان وادبيات پښتو ، كابل ۱۳۵۶ ش كال ،
۲۲۱-۲۲۲ مخونه .

(۵۲) - پښتو ټولنه ، دزيري كالنر ، كابل ، ۱۳۵۷ ش كال ، ۲۹۷ مخ
اودهمدي مخ پايليك .

(۵۳) - رفيع ، حبيب الله ، ادبي ستوري ، دوهم ټوك ، كابل ، ۱۳۵۹ ش كال ،
۲۴۹-۲۵۵ مخونه .

(۵۴) - رفيع ، حبيب الله ، پښتو پانگه ، دوهم ټوك ، كابل ، ۱۳۵۶ ش كال ،
۴۲۱ مخ ، ۶۹۶ پرله پسې نمبر .

(۵۵) - دملا نعمت الله او دهغه د چاپي آثارو په برخه كې دزيات تفصيل
لپاره وگورئ : رفيع ، حبيب الله ، په پښتو كې دزياتو چاپي آثارو تښتن ملا نعمت
الله ، "جمهوري پلوشه" ۱۳۵۶ ش كال ، دوهمه گڼه ، ۲۱-۳۳ مخونه .

(۵۶) - رفيع ، حبيب الله ، ادبي ستوري ، دوهم ټوك ، كابل ، ۱۳۵۹ ش
كال ، ۲۶۰-۲۶۱ مخونه .

(۵۷) - رفيع ، حبيب الله ، پښتو پانگه ، دوهم ټوك ، كابل ، ۱۳۵۶ ش كال ،
۷۱۸ مخ ، ۱۹۲ پرله پسې نمبر .

(۵۸) - اثر ، عبدالحليم ، تير هير شاعران ، پېښور ، ۱۹۶۳ م كال ، ۳۸۴ مخ .

(۵۹) - هيوادمل ، زلمی ، فرهنگ زبان وادبيات پښتو ، كابل ، ۱۳۵۶ ش
كال ، ۵۳ مخ .

(۶۰) - رفيع ، حبيب الله ، ادبي ، ستوري ، لومړی ټوك ، كابل ۱۳۵۳ ش
كال ، ۱۳۲-۱۳۸ مخونه .

وگ : رفيع ، حبيب الله ، پښتو كتاب ښود ، كابل ، ۱۳۵۶ ش كال ، ۴۲ مخ .

(۶۱) - رفيع ، حبيب الله ، پښتو كتاب ښود ، كابل ، ۱۳۵۶ ش كال ، ۴۲ مخ .

(۶۲) - رفيع ، حبيب الله ، ادبي ستوري ، لومړی ټوك ، كابل ، ۱۳۵۳ ش
كال ، ۱۲۲-۱۲۶ مخونه .

(۶۳) - د كتاب دنظمولونيته داسې بيانوي :

دا كتاب مې ماخستن كې كړ تيار . مزدوري كې د حضرت غوړم ديدار

چې ځان خاص دعلی ددرملگ کر
وګډېدپورتنی اخځ ، د ۱۲۳ مخ پایلیک .

(۶۴) - رفیع ، حبیب الله ، پښتوپانګه ، دوهم ټوک ، کابل ، ۱۳۵۶ ش کال
۶۸۹-۶۹۰ مخونه ، ۱۱۴۲ پرله پسې نمبر .

(۶۵) - رفیع ، حبیب الله ، پښتوپانګه ، دوهم ټوک ، کابل ، ۱۳۵۶ ش کال ،
۷۱۸-۷۱۹ مخونه ، ۱۱۹۲ پرله پسې نمبر .

(۶۶) - پښتوپانګه ، دزیری کالنۍ ، کابل ، ۱۳۵۷ ش کال ، ۲۳۹-۲۴۱
مخونه .

(۶۷) - هیوادل ، زلمی ، فرهنګ زبان وادبیات پښتو ، کابل ، ۱۳۵۶ ش
کال ، ۳۵۴ مخ .

(۶۸) - رفیع ، حبیب الله ، ادبي ستوری ، دوهم ټوک ، کابل ، ۱۳۵۹ ش
کال ، ۲۶۳-۲۶۷ مخونه .

(۶۹) - بینوا ، عبدالروف ، اوسني لیکوال ، لومړی ټوک ، کابل ، ۱۳۴۰ ش کال
، ۴۸-۵۳ مخونه .

(۷۰) - ددې اثر متن په ۱۳۰۲ ش کال چاپ شوی چې دنسخې دنیمګړتیا له
امله دچاپ ځای نه څرګندېږي .

(۷۱) - رفیع ، حبیب الله ، ادبي ستوری ، دوهم ټوک ، کابل ، ۱۳۵۹ ش کال ،
۲۶۸-۲۷۱ مخونه .

(۷۲) - رفیع ، حبیب الله ، پښتوپانګه ، دوهم ټوک ، کابل ، ۱۳۵۶ ش کال ،
۷۱۹ مخ ، ۱۱۹۳ پرله پسې نمبر .

(۷۳) - رښتین ، پوهاند صدیق الله ، پښتانه شعراء ، دوهم ټوک ، کابل ،
۱۳۲۱ ش کال ، ۶۲۸-۶۲۹ مخونه .

(۷۴) - رفیع ، حبیب الله ، پښتوپانګه ، دوهم ټوک ، کابل ، ۱۳۵۶ ش کال ،
۶۹۸-۶۹۹ مخونه ، ۱۵۹ پرله پسې نمبر .

(۷۵) - رفیع ، حبیب الله ، پښتوپانګه ، لومړی ټوک ، کابل ، ۱۳۵۴ ش کال ،
۲۲۷ مخ ، ۳۶۱ پرله پسې نمبر .

(۷۶) - رفیع ، حبیب الله ، پښتوپانګه ، دوهم ټوک ، کابل ، ۱۳۵۶ ش کال ،
۶۹۹-۷۰۰ مخونه ، ۱۱۶۱ پرله پسې نمبر .

(۷۷) - رفیع ، حبیب الله ، پښتوپانګه ، دوهم ټوک ، کابل ، ۱۳۵۶ ش کال ،
۶۵۹ مخ ، ۱۰۹۲ پرله پسې نمبر .

- (۷۸) - رفیع ، حبیب الله ، پښتوپانگه ، دوهم ټوک ، کابل ، ۱۳۵۶ش کال ، ۶۹۲ مخ ، ۱۱۴۸ پرله پسې نمبر .
- (۷۹) - - رفیع ، حبیب الله ، پښتوپانگه ، دوهم ټوک ، کابل ، ۱۳۵۶ش کال ، ۶۹۹ مخ ، ۱۱۶۰ پرله پسې نمبر .
- (۸۰) - - رفیع ، حبیب الله ، پښتوپانگه ، دوهم ټوک ، کابل ، ۱۳۵۶ش کال ، ۶۴۶ ، ۱۰۶۸ پرله پسې نمبر .
- (۸۱) - - رفیع ، حبیب الله ، پښتوپانگه ، لومړی ټوک ، کابل ، ۱۳۵۴ش کال ، ۲۴۴ مخ ، ۳۹۱ پرله پسې نمبر .
- (۸۲) - هیوادممل ، زلمی ، فرهنگ زبان و ادبیات پښتو ، کابل و ۱۳۵۶ش کال ، ۱۸۵ مخ . په همدې موضوع کې دزیات معلومات په خاطر دالاندې اخځ هم وگورئ : خدمتگار ، خیرندوی عبدالله ، پښتانه شعراء ، څلورم ټوک کابل ۱۳۵۷ش کال ، ۱۲۱۵-۱۲۵۵ مخونه .
- (۸۳) - رفیع ، حبیب الله ، پښتو کتاب بنود ، کابل ، ۱۳۵۶ش کال ، ۱۱۶ مخ .
- (۸۴) - هیوادممل ، زلمی ، میرحیدر ناظم ، "کندهار" مجله ، ۱۳۵۴ش کال ، غبرگولی گڼه ، ۲۲ مخ .
- (۸۴) - خلیق . عبدالخالق ، "زه اوزما زمانه" پېښور ، ۱۹۶۸ م کال .

پښتو ديارلس هجايي مثنوي او دهغې

تاريخي سير

د پښتو ديارلس هجايي مثنوي کې فشار په لومړنۍ، پنځمه، نهمه او ديارلسمه هجا باندې راځي. تراوسه پورې چې د مثنوي په باب ما په پښتو ادب کې دفاضل استاد پوهاند رشاد په لارښوونه تحقيق او څېړنه کړېده. له ديارلس هجايي مثنوي سره يو ځای هغه هم د محمد امين تهکالې د (بخت نامه جديد) تر عنوان لاندې منظوم اثر سره مخامخ شوی يم چې ددې منظومې فورم د قافيوي رعايت په اساس ديارلس هجايي مثنوي دی. چې ناظم يې محمد امين تهکالې دی بل مثال يې ما پيدا نکړی شو.

محمد امين د ديني عالمانو څخه و، د ديارلسمې هجري پېړۍ په اواخرو کې يې د پېښور په تهکال کې ژوند کاوه نوموړی ډير ديني او فقهې اثار له پارسي څخه په پښتو نظم اړولی دي. دی خپل ځای او ځان داسې معرفي کوي.

ځای زما تهکال يادېږي   له خلیلو حسابېږي

پلارنیکه مې حافظان وو   په تهکال کې ساکنان وو (۱)

دادی دفاضل استاد په لارښوونه د پښتو ديارلس هجايي مثنوي عروضي بڼه او تقطیع د سیلابو تونیک سیستم له مخې په لاندې ډول راوړم:

ن ن ن | - ن ن ن | - ن ن ن ||

دادی د محمد امين تهکالې د (بخت نامه جديد) څو بیتونو درکنونو تقطیع په لاندې ډول لیکم:

ن ن ن | - ن ن ن | - ن ن ن ||

رأشه زما | بخته پ حر | مت در ب جلی ||

بی له تازه | گرغم به عا | لم کې غوار ذ | لیل ||

لاندې بیتونه هم د ديارلس هجايي مثنوي بیلګه ده چې په پورته ډول تقطیع کېږي:

راشه زما بخته په حرمت د پاک غفار   بي له تانه وران دی په هر خای کې زما کار
 راشه زما بخته په تندي زما په لور   ټول مال مې دکور څي چې ته نه يې زما په کور
 راشه زما بخته په حرمت د ابراهيم   هم د اسماعيل اسحق يعقوب واره فهم
 راشه زما بخته په حرمت د لوح قلم   هم د عرش کرسی مزکې آسمان ورسره سم
 راشه زما بخته په حرمت د جبرائيل   هم د میکائيل د اسرافيل د عزرائيل
 بس مې داويل شو پسې نه کرمه بيان   لږ ويل ډير بڼه دي پرې پوهيږي عاقلان
 ياخ :

(۱)- هیوادمېل ، زلمی ، فرهنگ زبان وادبیات پښتو، ج ۱ ، کابل ، ۱۳۵۶ش کال
 ، ۴۳۳ مخ .

د پښتو څوارلس څپيزه مثنوي او دهغې

تاريخي سير

په پښتو ادب کې تر کومه ځايه چې ما د مثنوي په باب څېړنه کړېده د څوارلس څپيزې مثنوي سره لومړی ځل د قاضي سيد مجدد ننگرهاری د (ترجمه منظومه بحث کحل بزبان افغاني) په پښتو منظوم اثر کې مخامخ شوی يم. دده دمخه د څوارلس څپيزې مثنوي بيلگه زما په نظر نه ده راغلې .

د سيد مجدد ننگرهاری دوه منظوم اثرونه هريو (شرح ابیات شرح ملا جامي) او (ترجمه منظومه بحث کحل بزبان افغاني) دواړه په يوه وقيافه کې په ۱۶ مخونو کې دهند و پريس په مطبعه کې د پياري لال په اهتمام په ۱۳۰۸ کال چاپ شوی دی چې چاپي نسخه يې د ښاغلي رفيع په ځاني کتابتون کې موجوده ده .

شرح ابیات شرح ملا جامي د چاپي نسخې د اول مخ څخه شروع کيږي او تر ۱۴ مخ پورې دوام کوي . ترجمه منظومه بحث کحل بزبان افغاني د ۱۴ مخ څخه پيل او د ۱۶ مخ د پای پورې دوام کوي . شروع يې د غزل په فورم ده او د چاپي نسخې په ۱۵ مخ کې د (نحو رطل ريتاء) تر عنوان لاندې څوارلس څپيزه مثنوي شروع کيږي .

(شرح ابیات شرح ملا جامي) اوږده شپاړلس څپيزه مثنوي ده چې پخپل ځای به دهغې په باب يادونه وشي د پورتنیو اثرونو ويونکی سيد مجدد ننگرهاری دی چې په ۱۲۸۷ هـ ق کال د ننگرهار په روداتو کې زيږيدلی او په ۱۳۴۷ هـ ق کې مړ شوی دی . نوموړی په منطق ، فقه ، صرف ، نحو ، رياضي او اخلاق کې ښه معلومات درلودل . مذهبي شعرونه يې ويلي او ديني مسايل يې په پښتو نظم اړولي دي . شرح ابیات ملا جامي او رساله (کحل) دده له تالیفاتو څخه دي . (۱)

په څوارلس هجايي مثنوي کې فشار په دوهمه ، شپږمه ، لسمه ، او څوارلسمه هجاياندې راځي او عروضي ښه او تقطیع يې د سیلابو تونیک سیستم له مخې په لاندې ډول ده :

خوارلس هجايي مثنوي : ن - ن | ن - ن | ن - ن | ن - ن ||
 دادی دنومری منظومي رسالي دخو بیتونو در کنونو عروضي تقطیع په لاندې
 ډول دپوهاند رشاد په لارښوونه راوړم :

تفضل به | خود عمل کړی قیزي کې | په سرعت ||
 چې نشته | په کې یوتی د | فعل ونه | کړې غفلت ||
 شارح عـ | لیه رحمه بڼه | جوابونه | وکړه سم ||
 خود چپ شو | معترض په | خپل ځای کښیناسـ | ته بې غم ||

دادی دهمدی پورتنی منظومي خو بیتونه چې عروضي تقطیع یې دپورته په
 شان کيږي ، راوړم :

خوشحال دې مصنف وي دشـبـهـونه شو دی خلاص
 شارح چې وي ملگری هیڅ دې نه کوی وسواس
 بیاراغی معترض کوی پوښتنه ددلیل
 عمل ولې مظهر مرفوع کې نه کاندې تفضیل
 سبب یې درنه غواړم جواب راکه په تلوار
 زه یمه معترض رانـهـ به چیرته شي قرار
 شارح وایې جواب دی واخـلـه خـلـه کوی شور
 غوړ کینږده راته سم سترګې بینا کړه نې شبکور
 تفضیل نه که عقل دفعـل زه یم تـری خبر
 چې نشته دتفضیل سره هیڅ فعل برابر
 جواب وکړ شارح شرح ملاکې بڼه سمبال
 روان شو معترض دلگیر خفه په زړه مـلـال
 بیا هسې مسبب چې مفضل وي نن زمـان
 جاري وي په اول اعتبار دی په ډیر بڼه شان
 بیا هغه اسم تفضیل چې وي منفي وایم حال
 عمل به کا مرفوع مظهر کې هلته بي جنجال
 رچل اوس دی پوشي هسې شي واوره دا کلام
 چې دی اسم تفضیل دده صفت لفظ کې مدام

همدارنگه سيد عبدالغفار پخپل منظوم اثر (گلشن رنگين) کې چې دمولوي
عبدالخالق الخاص د(استقلال) دمنظومي سره يو ځای په يو پښتې کې په ۱۳۰۲ هـ
ش کې چاپ شوی او زړه چاپي نسخه يې دښاغلي رفيع سره موجوده ده. دچاپي
نسخې ۸۰ مخ چې دگلشن رنگين لومړۍ مخ کېږي، په څوارلس څېيزه مثنوي کې
ويل شوی دی. دگلشن رنگين دڅوارلس څېيزې مثنوي دپيل بيتونه دا دي:

لايق حمد ثنا دی په درگاه دذوالجلال	خالق دکل جهان دی چيرته نه لري مثال
سلطان دبحروبر دی بي وزيره بي چکور	ظاهريې ټول عالم کې په ارشاد دکاف ونون
دروډ په پاک رسول وايه بي حده لا محدود	يونوم يې محمد دی بل احمد او بل محمود
لري څلور ياران چې يو صديق دی بل عمر	عثمان ياريې دريم دی څلورم علي حيدر
رحمت وکړې خاونده په يارانو درسول	په وارو مومنانو دادعايې کېږې قبول

ماخذ:

(۱) - هیوادميل، زلمی، فرهنگ زبان وادبیات پښتو، جلد اول، کابل ۱۳۵۶ ش
کال، ۲۴۰ مخ.

پښتو شپارس هجايي مثنوي او دهني

تاريخي سير

په پښتو اوږده يعني شپارس هجايي مثنوي کې عموماً فشار په دريمه اوومه يوولسمه او پنځلسمه هجاء باندې راځي. ددې مثنوي دهربيت نيم بيتي کلمه شپارس او کله پنځلس هجاوې لري يعني کله دهربيت دهجاوو شمير (۱۶+۱۶) او کله (۱۵+۱۵) وي. داپه کې شرط ده چې دبيت دواړه نيم بيتي به دهجاوو دشمير له پلوه سره مساوي وي.

داوږدې مثنوي لومړنۍ بيلگه دامانت مليار په (قصه شهزاده دل افزا او شهزادې دل افروز) کې گورو. دامانت مليار دژوندانه زمانه دديارلسمې پېړۍ اواخر اټکل کېږي. نوموړی ديوסף زو په سيمه کې دمېنۍ په کلي کې ژوند کاوه او دعوامو په ډله کې دديارلسمې هجري پېړۍ په اواخرو کې، داستان ويونکی شاعر تير شوی دی. (۱)

امانت مليار پورتنی منظومه قصه دغزلو، قصيدې دولس هجايي مثنوي او شپارس هجايي مثنوي په چوکاټ کې نظم کړې او دقصې تسلسل يې په نوموړو فورمونو کې ساتلی دی. دامانت مليار دغه منظومه کيسه په ۱۱۲ مخونو کې دميا حاجي حمدالدين او محمدنظير له خوا په ۱۳۲۲ هـ ق کال په لکشمي سټيم پريس لاهور نه خپره شوې ده. (۲)

ددې منظومې کيسې د ۷ مخ څخه تر ۹ مخ پورې او همدارنگه د ۸۳ مخ څخه تر ۸۴ مخ پورې دمنظومې فورم اوږده مثنوي ده. داوږدې مثنوي عروضي بڼه او تقطیع دسيلابونو تونیک سستم له مخې په لاندې ډول ده:

الف : شپارس هجايي :

و-و | و-و | و-و | و-و ||

ن - ن | ن - ن | ن - ن | ن - ن | ن - ن ||

دادی دفاضل استاد پوهاند رشاد په لارښوونه دخو بښتونو درکونو عروضي
تقطيع په لاندې ډول راوړم :

بودی ووې | شهزاده ته | ته غم لرې | کره له دله ||
خه دې غم دی | خله غم کړې | غرضي دې | شوه بلبله ||
که دې ولي | ده په سترگو | سيال يی نشته | په عالم کې ||
زور د حسن | يی خور شوی | په عرب او | په عجم کې ||
هسې رنگ له | په قد سمه | شرموي سر | وې قجوري ||
ملاقات ته | يی مشتاقې | د فردوس د | جنت حوري ||
تور اوربل چې | په قمر جبین | که خور ل | که دوریغ ||
ته به وايې | چې ملا حاشي | لی لیکلي | په کاغذ ||

په همدې ترتيب ملا عبدالباقي افغان چې د عبدالرسول اخوندزاده زوی او
دمحمود لمسی و عبدالباقي يو متشعر او ديني عالم و . نوموړی دخوارلسمې
هجري داوې نيمايي يو پښتون شاعر تير شوی دی . دې په پښتو ادب کې لومړنی
سړی دی چې يو مستقل اثر يې په اوږده مثنوي په پښتو د (تبين الواجبات
لتخريب العادات) په نامه منظوم کړی چې د پښتونو شمير يې (۵۷۰۷) ته رسيږي . په
دغه منظوم اثر کې علاوه داوږدې مثنوي ځيني نور شعري فورمونه ، لکه غزل او
رباعي هم ليدل کيږي . ددې منظوم اثر عنوانونه په دري دي او په ځينو ځايونو
کې آیات او احاديث دي چې دهغوی تشرېح يې په پښتو نظم د مثنوي په بڼه کړې
ده . دی د بې ځايه عادتونو او رواجونو سخت مخالف و او ددې مطلب دتبليغ
دپاره يې نوموړی اثر منظوم کړی دی . پښتانه شعراء دوهم ټوک په (۶۷۳) مخ کې
دملا عبدالباقي ژوند تر ۱۳۱۹ هـ ق کال پورې ښودل شوي دي . ولي په هغه
عالمانه مقاله کې چې فاضل استاد پوهاند رشاد د (عبدالباقي کاکړ او عبدالباقي
افغان يو سړی دی) تر عنوان ليکلی او د جمهوري پلوشه په دريمه گڼه ۱۳۵۶ هـ ش
کال خپره شوې ده . نوموړی فاضل استاد ليکلي چې ملا عبدالباقي په خټه
کندهاري کاکړ و چې (افغان) تخلص يې کاوه . نوموړی ۱۳۴۴ هـ ق کال درجب
دمياشتې په دولسمه نيټه دسه شنبې په ورځ په کندهار کې مړ او خپلې پلارنۍ
هديره کې خاوروته سپارل شوی دی .

دده دغه منظوم اثر کله په دوونومو (تهذيب الوجبات) و (تبين الوجبات لتخريب لعادات) يادشوی دی. کومه چاپي نسخه چې دکندهاري ناخر غلام محمد خجندی له خوا په ۱۳۴۱ هـ ق کې په لاهور کې چاپ شوې ده. د کتاب نوم تبين الواجبات التخريب العادات اينودل شوی دی چې دواړه نسخې په ترتيب او عناوينو کې ورته دي.

د پښتانه شعراء دوهم ټوک ليکنه په نورو کتابونو، لکه پښتو ادب تاريخ، افغانستان نومي کتاب او آريانا دايره المعارف کې عنعنوي نقل شوی او حتی په آريانا دايره المعارف کې دغه تيروتنه دومره زياته شوې چې يواځې په دوو نومو کې ددوو کسانو قاليف گڼل شوی دی. واقعيت دادي چې ددې اثر مولف يو سړی. هغه هم ملا عبدالباقي افغان دی. (۳)

ددې منظوم اثر څلور عنوانونه مخکې له چاپ څخه په سراج الاخبار کې د ۱۲۹۶ کال په پنځمې، شپږمې، لسمې، يوولسمې او څوارلسمې گڼو کې خپاره شوي دي. د سراج الاخبار په پنځمه گڼه ۲۵ د ميزان ۱۲۹۶ هـ ش کال (د اسلام وپادشاه ته دعا) تر عنوان لاندې خپور شوی دی. (۴) زه هم ددې پورتنی خپور شوي نظم څو بيتونه د بيلگې په توگه راوړم:

ضياء الملته والدين دي له غفرانه بهره ورسني
هغه څوک چې خليفه دی په قرآن دي منورسني
فخر دين شمع دولت د احمددي ملت سراج
د خلقت په خلقت بناد سه، له حکمته يې سه تاج
کوز دي نه سي تخت و تاج له چې جوړسني له سرابه
عالي خيال دي کوثر مومي چې مخلوق سي په سيرا به
ته راضي سي په دوه کونه مسر دهر عميره
له امير ابن الامير ابن الامير ابن الامير
بڼه امير حبيب الله ته کسب و کار د حبيب ورکه
معاون دي نصرالله يې په نصرت يې مظفر که
په اتباع دښه وزير چې يادسو دوی ثناني اثنين
مزين متدين شنه بهما والحسينين
حبيب گوري له يثرب به هرساعت تاته ای لسوړه
سرچشمه داسلام ته يې حق تعالی دي مکره خره
امت باغ دمصطفی دی سرچشمه يني شو افسر

سردې مه شه کور له موږه په حضور د پيغمبر
 د تمام امت بابسا شوی تر رزاره واره هلکـه
 ستا عزت دې آسماني وي ناز دې مه لويـري پر زمکه
 يا الله العـالمين پـه طفيل دمـصطفى
 شه خادم دشريعت چي جهان سي مصفا

په همدې ترتيب له عبدالباقي افغان څخه وروسته بل پښتون شاعر سيد مجدد
 ننگرهارى دى . نوموړى د څوارلسمې هجري پيړۍ دا واسطو شاعر تير شوى دى .
 سيد مجدد ننگرهارى د (شرح ابيات شرح ملا جامي) تر عنوان لاندې منظومه په
 شپاړس هجايي اوږده مثنوي نظم کړې ده . د سيد مجدد معر في په مفصله توگه
 په څوارلس څپيزه مثنوي کې شوې ده . دلته دده د پورتنۍ منظومې د شپاړس
 هجايي اوږدې مثنوي څو بيتونه دبيلگې په توگه راوړم :

زخمونو دنـيزولـره صحت شـسته زمـا جانـه
 مـولى چـي وکـه فضـل پر هر روغ کـه بـي نقصانـه
 يو عدل دويم وصف هم تـانـيـت معرفـه خوانـه
 په شمار پـوره خلـور دا يـاد لـره نه شي ستـومانـه
 اتم نون دى زياتي بيا چـي السـف پرې مقـدم وي
 چـي دوى پـه چـاکي وي او دى صفـت او بـاعلم وي
 بهتر يـسو موږ پـه نـزد د خلـق و تـاسـونه خوانـسانو
 سيالي راسـره مـه کـوئ خبر شـئ عزـيزانـو
 که نه ويريدي رب نه زرخـبر شـئ لـه دې حالـه
 پروا مـي نه وي هـيـڅ نـه د ثـواب او د وـبالـه
 بار کړي مـي پـه خان دي ستا غـمونـه اې مـحبوبـي
 ذليل دى که قـلوب زمـا فـرياد کـوم مرغوبـي
 اې دواړو مزدورانـو تـاسـي لار شـئ پـه فرار
 خبر شـئ خان محـکم کـرئ تـيـنـته بيـانـه کـرئ اخـتـيار
 ودې نه غـورخـوي تـاسـي پـه بـدى کـي خـپـل عمر
 پښيمانـه بـه شـئ اړه کـه مـي و ايسـته خنـجر
 تحقيق دغـه اوبـه زمـا د پـنـلار او د جـددى
 هر څوک چـي بـيا دعوـي کا دعـوي واره ددوى رد دي

چې قصدمې د کار نیک دی که مې توان وشي ای جانـه
لیکن نشته قسـدت زما دلگیر ګرځم بیشـانه
قسم کوی په خدای سره بو حفـض چې عمر دی
مشهور په درست جهان چې دویم یار د پاک سرور دی .

ماخذونه :

- (۱) - هیوادل ، زلمی ، فرهنگ زبان و ادبیات پښتو جلد ۱ ، کابل ۱۳۵۶ ، ۵۳ مخ .
- (۲) - رفیع ، حبیب الله ، پښتو پانګه ، دوهم ټوک ، کابل ۱۳۵۶ ش کال ، ۶۹۴-
۶۹۵ مخونه ، ۱۱۵۲ پرله پسې نمبر .
- (۳) - رشاد ، پوهاند عبدالشکور ، (عبدالباقي کاکړ او عبدالباقي کندهاری پوسـری
دی) د " جمهوري پلوشه " (مجله) دریمه ګڼه ، کابل ۱۳۵۶ ش کال ، ۳۰-۳۳
مخونه .
- (۴) - سراج الاخبار ، پنځمه ګڼه ، د ۱۲۹۶ کال د برات ۲۵ ، چې د ۱۹۱۷م کال د
اکتوبر دمیاشتي ۱۸ سره سمون خوري .

اخځونه

الف : چاپي آثار :

- ۱ بريگنسکي ، (آثار منظوم رودکي با ترجمه روسي) ، مسکو ، ۱۹۶۴ م کال .
- ۲ براون ، پروفیسور اداوارد ، تاریخ ادبی ایران ، جلد اول ، (از قدیمترین روزگاران تا زمان فردوسی ، دعلي پاشا صالح ژباړه تحشیه او تعلیق) ، ابن سینا چاپ دوم ، تهران ، ۱۳۳۵ کال .
- ۳ براون ، پروفیسور اداوارد ، تاریخ ادبی ایران ، (از فردوسی تا سعدي) (فتح الله مجتبایی ژباړه او حواشي) ، مروارید ، تهران ، ۱۳۴۱ ش کال .
- ۴ براون ، پروفیسور اداوارد ، تاریخ ادبی ایران ، (از سعدي تاجامي) ، (د علي اصغر حکمت ژباړه او حواشي) ، ابن سینا ، چاپ دوم ، تهران ۱۳۳۹ ش .
- ۵ شفق ، داکتر رضا زاده دهرمان اته تالیف ، تاریخ ادبیات فارسي ، تهران ۱۳۵۱ ش کال . (ترجمه)
- ۶ صفا ، داکتر ذبیح الله ، گنج سخن ، (از رودکي تا انوري) ، جلد اول چاپ دوم ، تهران ، ۱۳۳۹ ش کال .
- ۷ صفا ، داکتر ذبیح الله ، تاریخ ادبیات در ایران ، (از آغاز عهد اسلامي تا دوره سلجوقي) ، جلد اول ، تهران ، ۱۳۳۸ ش کال .
- ۸ صفا ، داکتر ذبیح الله ، تاریخ ادبیات در ایران ، چاپ سوم ، جلد دوم ۱۳۳۹ ش کال .
- ۹ ضیف ، داکتر شوقي . فصول فی الشعرونقده ، مصر ، ۱۹۷۱ م .
- ۱۰ گیلانی ، مدرس مرتضی به سمونه او کتنه . مثنوي هفت اورنگ جامي ، کتاب فروشي سعدي ، چاپ دوم ، ۱۳۵۱ ش کال .

۱۱ گنجہ ای، حکیم نظامی، کلیات خمسہ، (مخزن الاسرار، خسرو و شیرین، لیلی و مجنون، ہفت پیکر، اسکندرنامہ)، چاپخانہ سپہر، چاپ سوم، تہران، ۱۳۵۱ کال

۱۲ موتمن، زین العابدین، تحول شعر فارسی، تہران، ۱۳۳۹ ش کال

۱۳ نعمانی، علامہ شبلی، شعر العجم، جلد چہارم، (دسید محمد تقی فخر

داعی کیلانی ژباړه)، ابن سینا، چاپ دوم، ۱۳۳۶ ش کال

۱۴ اثر عبدالحمید، تیرہیر شاعران، پېښور، ۱۹۶۳ م کال

۱۵ بینوا، عبدالروف، اوسنی لیکوال، لومړی ټوک، کابل، ۱۳۴۰ کال

۱۶ پښتو ټولنه، پښتانه شعراء، دریم ټوک، ۱۳۴۲ کال

۱۷ پښتو آریانا دایرة المعارف، دریم ټوک، کابل، ۱۳۳۷ کال

۱۸ پښتو آریانا دایرة المعارف، دیارلسم ټوک، کابل، ۱۳۳۶ کال

۱۹ پښتو ټولنه، دزیری جریده، ۱۳۵۷ کالنی

۲۰ جلال آبادی، میا فقیرالله، فواید میا فقیرالله، کابل، ۱۳۵۹ کال (دپوهاند

رشاد په سريزه)

۲۱ جلال آبادی، میافقیرالله، اسماء الحسنی میا فقیرالله، کابل، ۱۳۵۹ کال

(دپوهاند رشاد په سريزه)

۲۲ حبیبی پوهاند عبدالحی، پښتانه شعراء، لومړی ټوک، کابل، ۱۳۲۰ کال

۲۳ حبیبی، پوهاند عبدالحی، دپښتو د ادبیاتو تاریخ، دوهم ټوک، کابل

۱۳۴۲ ش کال

۲۴ خټک، سکندرخان، لیلی و مجنون، کابل، ۱۳۵۸ ش کال (د دوست

شینواری په سريزه)

۲۵ خدمتگار خیرندوی عبدالله، پښتانه شعراء، څلورم ټوک، کابل، ۱۳۵۷ ش

کال

۲۶ خلیل، همیش، ورکه خزانه، لومړی ټوک، پېښور، ۱۹۶۰ م کال

۲۷ داوي، رحمت، لیلی و مجنون، کابل، ۱۳۶۰ (دمصطفی په سمونه او

سريزه)

۲۸ رشاد، پوهاند عبدالشکور، دځمکنو میا عمر (رح)، کابل، ۱۳۶۰ ش کال

۲۹ رښتین صدیق الله، پښتانه شعراء، دوهم ټوک، کابل، ۱۳۲۱ ش کال

۳۰ رفیع حبیب الله، ادبي ستوري، لومړی ټوک، کابل، ۱۳۵۳ ش کال

۳۱ رفیع حبیب الله، ادبي ستوري، دوهم ټوک، کابل، ۱۳۵۹ ش کال

- ۳۲ رفیع حبیب الله . پښتو پانګه ، لومړی ټوک ، کابل ۱۳۵۴ ش کال
- ۳۳ رفیع حبیب الله . پښتو پانګه ، دوهم ټوک ، کابل ، ۱۳۵۶ ش کال
- ۳۴ رفیع حبیب الله . پښتو کتاب ښود ، کابل ، ۱۳۵۶ ش کال
- ۳۵ کندهاري ، مولوي صالح محمد . پښتو مثنوي ، کابل ، ۱۳۵۰ ش کال (د پوهاند حبيبي په سريزه)

۳۶ اخلاص مولوي عبدالخالق ، استقلال ، د چاپ خای (?) د چاپ کال (?)

۳۷ سيد عبدالغفار ، گلشن رنگين ، د چاپ خای (?) ، د چاپ کال (?)

۳۸ ننگر هاری ، سيد مجدد ، شرح ابیات شرح ملا جامي بزبان

افغاني - پخوانی هند ، هندوپريس ، ۱۳۰۸ کال

۳۹ ننگر هاری ، سيد مجدد ، منظومه کحل بزبان افغاني ،

پخواني هند ، هندوپريس ، ۱۳۰۸ کال

۴۰ هوتک ، محمد بن داود ، پټه خزانه ، څلورم چاپ ، ادبياتو

پوهنځی ۱۳۵۶ کال

۴۱ هیوادميل ، زلمی ، فرهنگ زبان و ادبیات پښتو ، جلد اول ،

کابل ، ۱۳۵۶ کال

ب : لاسکښنې (قلمي) :

۱ : خټک ، خوشحال خان . اخلاق نامه . (قلمي نسخه)

۲ : خټک ، خوشحال خان ، فراق نامه . (قلمي نسخه)

۳ : ماشوخیل ، حمید ، شرعة الاسلام . (قلمي نسخه)

۴ : ناظم ، میر حیدر ، د پښتو سنجوم تاریخ د اسلام له سخته تر اسیر شیر علیخان

پورې په اتو ټوکو کې (قلمي نسخه)

ج : لیکنې (مقالې) :

۱ : برین : " مولوي احمد دتنگی " کابل مجله . دریمه ګڼه . ۱۳۶۰ ش کال

۲ : رفیع ، حبیب الله : " په پښتو کې د زیاتو آثارو تبتن ملا نعمت الله "

جمهوري پلوشه . (دوه میاشتنی خپرونه) ، دوهمه ګڼه ، دغبرګولی او چنگاښ

دمیاشتي کابل ، ۱۳۵۶ ش کال

۳ : رشاد ، پوهاند عبدالشکور ، ورکه خزانه . (ورځپاڼه) پنځمه ګڼه ، ۱۳۳۸ ش کال

- ۴: رشاد ، پوهاند عبدالشکور : " احمد اخون خیل او احمد دپچگی یوسری دی
زیری (جریده) دتلې دمیاشتي شپږمه نیټه ، ۲۷ گڼه ، ۱۳۵۶ ش کال .
- ۵: رشاد ، پوهاند عبدالشکور : " عبدالباقي کاکړ او عبدالباقي کندهاري یو
سری دی " جمهوري پلوشه ، دریمه گڼه ، ۱۳۵۶ ش کال .
- ۶: رشاد ، پوهاند عبدالشکور : " شاهنامې ناظم او شاهنامه " وږمه ، کابل ،
۱۳۴۰ ش کال .
- ۷: رشاد ، پوهاند عبدالشکور : دامیرعلي شیر (میزان الاوزان) او دهغه په باب
دمولف او بابر ترمنځ محاکمه " ، کابل مجله ، پنځمه گڼه ، ۱۳۶۰ ش کال .
- ۸: هیوادمیل ، زلمی : " میرحیدر ناظم " کندهار ، دغبرگولی گڼه ، ۱۳۵۴ ش
کال .

Serial No: 7

***Historical Background and
Developmental Process
Of Masnavi in Pashto Literature***

By

Associate-Professor Jalaluddin

Published

By

Afghanistan Study Center (ASC)

**Peshawar
Copies**

**1999-
2000-**